

सुतनिपात

अनुवादकः
—अध्यापक धर्मनिन्द कौशिकजी

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૬૦૨૫.

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ અનુસંધાન

વિષય પ ૪૪:૨૨/૪૪

શ્રી પૂનભાઈ જૈન ગ્રંથમાળા-૧

સુત્તનિપાત

અનુવાદક
અધ્યાપક ધર્માનંદ ડોસરખી

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ

ક્રિ. ૧-૦-૦

પ. સ. ૧૯૭૧

પ્રકાશક :

નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ

મહામાત્ર, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગૂજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૭૦-૨૬

પ્રથમ આવૃત્તિ

પ્રત ૧૧૦૦

મુદ્રણસ્થાન : વ સં ત મુ દ્ર ણા લ ય

મુદ્રક : ચીમનલાલ હિમિરલાલ મહેતા

ઘી કાં ટા રો ડ :: અ મ દા વા દ

નિવેદન

શ્રી પૂંજભાઈ જૈન ગ્રન્થમાળાનું આ પહેલું પુસ્તક આજે પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ પુસ્તક તૈયાર થયે ધણા દિવસ થયા પણ સ્વરાજ્યુદ્ધને લીધે એનું પ્રકાશન મંદમતિએ આપ્યું.

જૈન ગ્રન્થમાળામાં મોટે ભાગે તો જૈન આગમોના અનુવાદ આવવાના છે. એ અનુવાદની શરૂઆત થઈ ચૂકી છે. એનું પ્રથમ પુસ્તક થોડાજ દિવસમાં બહાર પડશે, પણ આ માળાની શરૂઆત એક જૈનેતર એટલે કે બૌદ્ધ ગ્રન્થથી થાય છે એ એક શુભ વસ્તુ ગણીએ છીએ. પોતે સૂચવેલી યોજનામાં જૈનેતર ગ્રન્થો કે સંપ્રદાયોમાં અહિંસાને પોષક જે કાંઈ હોય તેનો પણ સ્વીકાર થવો જોઈએ એમ શ્રી પૂંજભાઈએ જણાવ્યું છે. સર્વ ધર્મ પ્રત્યે સમભાવ રાખવાની આ ગાંધીજીની શિખામણનો આ રીતે એમણે પ્રત્યક્ષ અમલ કર્યો છે.

અધ્યાપક ધર્માનંદ કોસમ્બીએ વિદ્યાપીઠ પ્રત્યેના પોતાના પ્રેમને લીધે સુત્તનિપાતનો આ અનુવાદ કરી આપ્યો અને પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં પણ વખત કાઢી પ્રસ્તાવના લખી આપી એ મોટે એમનો ખાસ આભાર માનવો ઘટે છે.

પ્રકાશક

પ્રસ્તાવના

પાલી ત્રિપિટકના સુત્તપિટક, વિનયપિટક અને અભિ-
ધમ્મપિટક એવા ત્રણ મુખ્ય વિભાગ છે. સુત્તપિટકના પાછા
દીધનિકાય, મન્જીરમનિકાય, સંયુત્તનિકાય, અંગુત્તરનિકાય અને
ખુદ્ધકનિકાય એવા પાંચ પેટાવિભાગ છે. ખુદ્ધકનિકાયમાં જે
૧૫ પ્રકરણો છે તે આ પ્રમાણે:—

(૧) ખુદ્ધકપાઠ (૨) ધમ્મપદ (૩) ઉદ્ધાન (૪)
ધતિવુત્તક (૫) સુત્તનિપાત (૬) વિમાનવત્થુ (૭)
પેતવત્થુ (૮) થેરગાથા (૯) થેરીગાથા (૧૦) જાતક
(૧૧) નિદ્દેસ (૧૨) પટિસંભિદ્ધમગ્ગ (૧૩) અપ-
દ્ધાન (૧૪) સુદ્ધવંસ (૧૫) ચરિયાપિટક. એટલે સુત્તપિટકમાં
ખુદ્ધકનિકાય છેવટનો હોઈ તેનાં ૧૫ પ્રકરણોમાં સુત્તનિપાત
પાંચમો છે. તેથી પ્રથમ દર્શાવેલા આ પ્રકરણ કાલમાનની
દૃષ્ટિએ બહુ પ્રાચીન નહિ હોય એવી માન્યતા થી સ્વાભા-
વિક છે. પરંતુ બાઈબલના જેમ જૂનો અને નવો કરાર
એવા કાલમાન પરથી ભાગ પાડવામાં આવેલા છે તેમ
ત્રિપિટકનું નથી.

દીધનિકાયનો અર્થ મોટા નિકાય એવો નથી પણ
મોટા પ્રમાણમાં સૂત્રોનો સંગ્રહ એવો છે. મન્જીરમનિકાય
એટલે મધ્યમ પ્રમાણમાં સૂત્રોનો સંગ્રહ. સંયુત્તનિકાય એટલે
ગદ્યપદ્યમિશ્રિત અને ગ્રીષ્મ વિવિધ વિષયો પરનાં સૂત્રોનો
સંગ્રહ. અંગુત્તર નિકાય એટલે જેમાં એક વસ્તુનો, બેનો,

ત્રણનો, એમ છેક અગિયાર સુધીની વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે એવાં સૂત્રોનો સંગ્રહ. ઉત્તરોત્તર એકએક અંગ (વસ્તુ) વધતું જાય છે તેથી જ તેનું નામ અંગુત્તર (અંગ+ઉત્તર) પડ્યું છે. આ ચારે નિકાયમાં એવું ઘણું લખાણ છે જે સુત્તનિપાતના લખાણ કરતાં બહુ અર્વાચીન ઠરશે. ખુદ ખુદક-નિકાયમાં તો સુત્તનિપાત જેટલું પ્રાચીન પ્રકરણ બીજું એકે નથી.

ભાખરાના શિલાલેખમાં અશોકે નીચેના સાત ધર્મપર્યાયોનો નિર્દેશ કર્યો છે: (૧) વિનય સમુક્કસે (૨) અલિય વસાણિ (૩) અનાગત મયાણિ (૪) મુનિગાથા (૫) મોનેય સૂતે (૬) ઉપતિસપસિને (૭) લાણુલોવાદે મુસાવાદં અધિગિચ્ચ મગવતા બુધેન માસિતે એમાંનું વિનયસમુક્કસે એ કયું સુત્ત હશે એનો હજી નિર્ણય થયો નથી. છતાં હાલમાં મારી એવી માન્યતા બંધાઈ છે કે આ જગાએ અશોકે ધર્મમયક્કપવત્તનસુત્તને જ વિનયસમુક્કસે કહ્યું હોવું જોઈએ. વિનય શબ્દ પરથી એકદમ વિનયગ્રંથ અથવા તેમાં ઉપદેશોના નિયમો તરફ લક્ષ જાય છે. એ વિનયનો સમુત્કર્ષ જોમાંહોય એવું કોઈ પણ સુત્ત પાત્રી ગ્રંથોમાં મળતું નથી. પરંતુ વિનય શબ્દનો ‘ઉપદેશ’ એવો બીજો પણ અર્થ છે; અને એ અર્થનો આ શબ્દ ન હોય તો પણ આ! ધાતુ ધણે ઠેકાણે વાપરેલો મળી આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે ચૂળસચ્ચકસુત્તમાં (મજ્ઞિમ્મનિ. નં. ૩૫) “કથં પન મો અસ્સજિ સમણો ગોતમો સાવકે વિનેતિ” ત્યાં વિનેતિ અથવા વિનયતિ એ શબ્દનો સંબંધ કોઈ પણ રીતે વિનયગ્રંથોના નિયમ સાથે

નથી. “ હે અરસજિ, શ્રમણુ ગોતમ પોતાના શ્રાવકોને શો ઉપદેશ કરે છે ? ” એવો તેનો સીધો અર્થ છે. એટલે વિનયનો અર્થ ઉપદેશ લઇએ તો તે ઉપદેશનો સમુત્કર્ષ એટલે ધર્મચક્કપવત્તનસુત એમ જ માનવું પડશે. કેમકે એમાંના ઉપદેશને અનેક જગાએ ‘ બુદ્ધાનં સામુક્કંસિકા ધમ્મદેસના ’^૧ કહ્યો છે. આ સુત્તનું ત્રિપિટકમાં બહુ ભારે મહત્ત્વ છે. એટલે એને અશોકે પોતાની યાદીમાં પ્રથમ સ્થાને મૂક્યું હોય તો આશ્ચર્ય નથી.

સુત્તનિપાતમાં આ સુત્તમાંના મજ્જીમનિ નિર્દેશ એટલે કે ચાર આર્ય સત્યોનો નિર્દેશ દ્વયતાનુપરસનાસુત (નં. ૩૮) ની શરૂઆતમાં જ આવેલો છે. બાકી અશોકના લેખોમાંના મુનિગાથા, મોનેયસુતે અને ઉપતિસપસિને એ ત્રણ ધર્મપર્યાયો અનુક્રમે મુનિસુત (નં. ૧૨) નાગકસુત (નં. ૩૭) અને સારિપુત્તસુત (નં. ૫૪) એ સુત્તનિપાતનાં સુતો છે. અલિયવસાનિ અને અનાગતભયાનિ એ બે અંગુત્તરનિકાયમાં મળે છે, અને લાઘુલોવાદ એ મજ્જીમનિકાયમાંનું અમ્બલદ્વિક રાહુલોવાદસુત (નં. ૬૧) છે.^૨ એટલે સાતમાંનું એક સર્વત્ર, મજ્જીમનિકાયમાં એક, અંગુ-

(૧) ઉદાહરણ તરીકે ઉપાલિસુત્ત, મજ્જિમનિ ૦ ભાગ ૧ (પાલી ટેક્સ્ટ સોસાયટી) પૃ. ૩૮૦ જુઓ.

(૨) અશોકના શિલાલેખમાંનાં આ સુત્તોના ઉલ્લેખ વિષે વિશેષ ચર્ચા Indian Antiquary vol 41, February 1912 P. 37-40, અને પુરાતત્ત્વ પુ. ૧, અંક ૪ માં મળશે. જિજ્ઞાસુ વાંચકો તે લેખો વાંચે.

તરમાં એ, અને નાનકડા આ સુત્તનિપાતમાં ત્રણ મળે છે. અને આ ત્રણ સુત્તોની જે ધરતી છે તે જ આ પ્રકરણમાંનાં બીજાં સુત્તોની પણ છે. આ પરથી ધણું કરીને સુત્તનિપાત અશોકના પહેલાં હતો એવું અનુમાન બાંધવાને વધો નથી.

બુદ્ધનિકાયમાં નિદેસ નામનું જે પ્રકરણ છે તેના મહા નિદેસ અને ચૂળનિદેસ એવા બે વિભાગ છે. મહાનિદેસ એ બીજું કાંઈ નહિ પણ સુત્ત નિપાતમાંના અટ્ટકવગ્ગ પરની ટીકા છે; અને ચૂળનિદેસ એ ખગ્ગવિસાણ સુત્ત પરની અને વત્થુગાથા સિવાયના પારાયણવગ્ગ પરની ટીકા છે. આ ટીકાઓનો ત્રિપિટકમાં સમાવેશ થયેલો હોવાથી, સુત્તનિપાતના જે ભાગો પર આ ટીકાઓ છે તે બહુ જ પ્રાચીન હોવા જોઈએ. આ ભાગો સિવાયનાં જે બાકીનાં સુત્તો છે તેની ભાષાસરણીમાં અને એ ભાગોનાં સુત્તોની ભાષા સરણીમાં ઝાઝો ફરક નથી. તે પરથી પણ સુત્તનિપાત બહુ પ્રાચીન હોવો જોઈએ એ અનુમાનને અધિક બળ મળે છે. પરંતુ આ પુસ્તકમાં જે ગદ્ય ભાગ છે તે માત્ર પાછળથી દાખલ કરેલા હોવા જોઈએ એમ લાગે છે. એમાંના ધણા-ખરા સમાન નમૂનાવાળા હોવાથી તે બીજા નિકાયોમાં અનેક જગ્યાએ મળે છે, માત્ર તેમાં વિશેષનામનો ફરક હોય છે.

પબ્બજ્ઞસુત્ત (નં. ૨૭), પધાનસુત્ત (નં. ૨૮) અને નાળકસુત્તની વત્થુગાથા (નં. ૩૭) નો બુદ્ધચરિત્ર સાથે નિકટ સંબંધ છે. એને વિષે થોડીધણી ચર્ચા બુદ્ધચરિત્ર

લેખમાળા^૩ માં આવી ગયેલી હોવાથી ફરી અહીં વિશેષ લખવાની જરૂર જણાતી નથી. માત્ર રાહુલસુત (નં. ૨૩) વિષે થોડીક ચર્ચા કરવી ઇષ્ટ લાગે છે.

શુદ્ધ ભગવાન ગૃહસ્થાગ પછી સાત વર્ષે કપિલવસ્તુમાં આવ્યા. તે પ્રસંગે રાહુલની માતાએ તેને પોતાનો વારસો માગવા શુદ્ધ પાસે મોકલ્યો. શુદ્ધ તેને વિહારમાં લઇ ગયા અને સારિપુત્ર પાસે તેને પ્રવ્રજ્યા અપાવી. ત્યારથી રાહુલ કુમાર શ્રામણોર થયો એ કથા મહાવગ્ગમાં^૪ અને તેની અદ્વકથામાં આવી છે, અને તેનો ઉદ્દેશ્ય સુતનિપાતના અદ્વકથાકારે પણ કર્યો છે. હવે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે જો શુદ્ધ સાત વર્ષના રાહુલને પ્રવ્રજ્યા આપી તો આ રાહુલસુત ક્યારે ઉપદેશ્યું ? પ્રવ્રજ્યા પૂર્વે એમ કહીએ તો સારિપુત્ર અને રાહુલનો ‘ અતિપરિચય ’ (શ્લોક ૩૩૫ જુઓ) થયો હતો એમ કહેવું અશક્ય છે. બીજું, ‘ મનને ગમતા અને ઉદ્ધસિત કરનારા પંચેન્દ્રિયોના વિષયો છોડીને ’ વગેરે ઉપદેશ શુદ્ધ આટલા નાનકડા રાહુલને કર્યો હોય એ સંભવત્ નથી. પ્રવ્રજ્યા પછી રાહુલને આ ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો એમ કહીએ તો ‘ શ્રદ્ધાપૂર્વક ધરમાંથી બહાર નીકળ ’ (જુઓ શ્લોક ૩૩૭) વચનમાં અર્થ રહેતો નથી. એટલે

(૩) પુરાતત્ત્વ ત્રૈમાસિક, પુસ્તક ૨, શુદ્ધચરિત્ર લેખમાલા લેખાંક ૨, ૩, અને ૪ જુઓ.

(૪) Oldenberg's Edition p 82. બૌદ્ધસંધનો પરિચય પા. ૧૭

આ સુત્ર પરથી એવું અનુમાન કરવું પડે છે કે ધણી વરસ સુધી ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીનેજ રાહુલ સારિપુત્રનો શિષ્ય થયો હતો. અથવા તો આજકાલની નાના છોકરાઓને ગ્રામણેરુ બનાવીને વિહારમાં રાખવાની પદ્ધતિ તે વખતે અસ્તિત્વમાં નહોતી. આ રાહુલસુત્રને અતિ પ્રાચીન માનીએ તો મહા-વગ્ગમાંની અને અદ્વૈતશાસ્ત્રમાંની રાહુલની કથા પાછળથી રચાઈ એમ કહેવું પડશે.

આ બાષાંતર સુત્રનિપાતના ગ્રો. બાપટના સંસ્કરણ (આર્યભૂષણ ગ્રેસ. ૧૯૨૪) પરથી કરવામાં આવ્યું છે. પાલી ટેક્સ્ટ સોસાયટીના સંસ્કરણમાં અને ગ્રો. બાપટના સંસ્કરણમાં મૂળમાં ઝાઝો ફરક નથી. તોપણ ગ્રો. બાપટનું સંસ્કરણ નાગરી લિપિમાં હોવાથી તેની સાથે આ બાષાંતર વાંચવું હિંદી વાચકોને સુગમ પડશે.

પાલી વાઙ્મયમાં સહેલાઈથી પ્રવેશ થાય એ હેતુથી આ બાષાંતર કર્યું છે. તેથી કેટલેક ઠેકાણે તે દૂરાન્વયવાળું થયું છે; અને કદાચ સામાન્ય વાચકોને કિલષ્ટ પણ લાગશે. પણ આ બાષાંતર છે, રૂપાંતર નથી એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. સાદી બાષામાં કેવળ રૂપાંતર કર્યું હોય, તો તેના પરથી મૂળ શ્લોકોનો અર્થ સહેલાઈથી બેસાડી શકાય નહિ. જેને સંસ્કૃત બાષા સારી આવડે છે પણ પાલી આવડતી નથી તેને પોતાના જ પ્રયત્નથી પાલીને અભ્યાસ કરવા

માટે આ બાબાંતરનો સારો ઉપયોગ થશે એવી આશા રાખવી અયોગ્ય નહિ ગણાય.

ગયું વર્ષ વિદ્યાર્થીનું કેવું વીત્યું છે એ સૌ જાણે છે. વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકવર્ગ સત્યાગ્રહની લડતમાં રોકાયેલા હોવાથી કોઈ પણ કામ વ્યવસ્થિતપણે કરવું અશક્ય થઈ પડ્યું હતું. એવી સ્થિતિમાં જ આ પુસ્તક છપાઈને તૈયાર થયું છે. છપાતી વખતે પણ એનાં પ્રેક્ષા વગેરે જોવાનું કામ મારાથી જરાયે થઈ શક્યું નથી. એટલે એમાં કંઈ ખામીઓ રહી હોય તો તેને માટે વાંચકો ક્ષમા કરશે.

ધર્માનંદ કોસમ્બી

સૂચના

સામાન્ય વાંચકને અધરા પડે તેવા સંસ્કૃત શબ્દોને કાશ્ય પુસ્તકની પાછળ આપવામાં આવ્યો છે. તથા પુસ્તક છપાઈ રહ્યા બાદ અમુક સ્થળોએ વધુ ટિપ્પણો આપવાં થોડા લાગવાથી તેમને પણ કાશ્યમાં જ ઉમેરી લીધાં છે. તેજ પ્રમાણે પાછળથી પુસ્તકમાં જે સુધારા વધારા કરવા જરૂરી લાગ્યા તે બધા શુદ્ધિપત્રમાં ઉમેરી લીધા છે. એટલે જિજ્ઞાસુ વાંચકને કાશ્ય તેમજ શુદ્ધિપત્રનો વધુ ઉપયોગ કરવા વિનંતિ છે.

અનુક્રમણિકા

	પૃષ્ઠ
નિવેદન	૩
પ્રસ્તાવના	૫
[૧ ઉશગવગ્ગા]	૩
૧ ઉરગમુત (૧)	૩
૨ ધનિયમુત (૨)	૭
૩ ખગ્ગવિસાણમુત (૩)... ..	૧૧
૪ કસિભારદ્વાજમુત (૪)... ..	૧૮
૫ ચુન્દમુત (૫)	૨૨
૬ પરાભવમુત (૬)	૨૪
૭ વસલમુત (૭)	૨૮
૮ મેતમુત (૮)... ..	૩૧
૯ હેમવતમુત (૯)	૩૫
૧૦ આળવકમુત (૧૦)	૪૦
૧૧ વિજયમુત (૧૧)	૪૩
૧૨ મુનિમુત (૧૨)	૪૫
[૨ ચૂળવગ્ગા]	૪૮
૧૩ રતનમુત (૧)	૪૯
૧૪ આમમંધમુત (૨)	૫૨
૧૫ હિરિમુત (૩)	૫૫
૧૬ મહામંઝલમુત (૪)	૫૭
૧૭ મુચિસોમમુત (૫)	૫૯

૧૮	ધમ્મચરિયસુત (૬)	૬૧
૧૯	બ્રાહ્મણુધમ્મિકસુત (૭)	૬૩
૨૦	નાવાસુત (૮)	૬૮
૨૧	કિંસીલસુત (૯)	૭૦
૨૨	ઉટ્ટાનસુત (૧૦)	૭૨
૨૩	રાહુલસુત (૧૧)	૭૩
૨૪	વંગીસસુત (૧૨)	૭૫
૨૫	સમ્માપરિખ્યાજસુત (૧૩)	૭૯
૨૬	ધમ્મિકસુત (૧૪)	૮૨

[૩ મહાવગ્ગ]

૮૩

૨૭	પખ્ખજ્ઞસુત (૧)	૮૭
૨૮	પધાનસુત (૨)	૯૦
૨૯	સુભાસિતસુત (૩)	૯૪
૩૦	સુંદરિકભારદ્વાજસુત (૪)	૯૬
૩૧	માધસુત (૫)	૧૦૨
૩૨	સભિયસુત (૬)	૧૦૮
૩૩	સેલસુત (૭)	૧૧૮
૩૪	સલ્લસુત (૮)	૧૨૮
૩૫	વાસેઠ્ઠસુત (૯)	૧૩૧
૩૬	કોકાલિકસુત (૧૦)	૧૪૧
૩૭	નાળકસુત (૧૧)	૧૪૮
૩૮	હયતાનુપરસનાસુત (૧૨)	૧૫૫

[૪ અઠ્ઠકવગ્ગ]

૧૬૬

૩૯	કામસુત (૧)	૧૬૬
૪૦	ગુહકસુત (૨)	૧૬૮
૪૧	દુહકસુત (૩)	૧૭૦
૪૨	સુહકસુત (૪)	૧૭૨
૪૩	પરમકસુત (૫)	૧૭૪
૪૪	જરાસુત (૬)	૧૭૬
૪૫	તિસ્સમેતેય્યસુત (૭)	૧૭૮
૪૬	પસરસુત (૮)	૧૮૦
૪૭	માગન્ધિયસુત (૯)	૧૮૨
૪૮	પુરાભેદસુત (૧૦)	૧૮૬
૪૯	કલહરિવાદસુત (૧૧)	૧૮૮
૫૦	ચૂળવિચૂહસુત (૧૨)	૧૯૧
૫૧	મદાવિચૂહસુત (૧૩)	૧૯૫
૫૨	તુવદકસુત (૧૪)	૧૯૯
૫૩	અતદંડસુત (૧૫)	૨૦૩
૫૪	સારિપુતસુત (૧૬)	૨૦૬

[૫ પારાયણવગ્ગ]

૨૧૦

૫૫	વત્થુમાયા	૨૧૦
૫૬	અન્નિતમાણુવપુચ્છા (૧)	૨૧૮
૫૭	તિસ્સમેતેય્યમાણુવપુચ્છા (૨)	૨૨૦
૫૮	પુણ્ણકમાણુવપુચ્છા (૩)	૨૨૧
૫૯	મેત્તગૂમાણુવપુચ્છા (૪)	૨૨૩

૬૦	ધોતકમાણુવપુચ્છા (૫)	૨૨૬
૬૧	ઉપસીવમાણુવપુચ્છા (૬)	૨૨૮
૬૨	નન્દમાણુવપુચ્છા (૭)	૨૩૦
૬૩	હેમકમાણુવપુચ્છા (૮)	૨૩૨
૬૪	તોદિયમાણુવપુચ્છા (૯)	૨૩૪
૬૫	કપમાણુવપુચ્છા (૧૦)	૨૩૪
૬૬	જતુકપિણુમાણુવપુચ્છા (૧૧)	૨૩૫
૬૭	ભદ્રાવુધમાણુવપુચ્છા (૧૨)	૨૩૭
૬૮	ઉદયમાણુવપુચ્છા (૧૩)	૨૩૯
૬૯	પોસાલમાણુવપુચ્છા (૧૪)	૨૪૧
૭૦	મોધરાજમાણુવપુચ્છા (૧૫)	૨૪૩
૭૧	પિગિયમાણુવપુચ્છા (૧૬)	૨૪૪
૭૨	પારાયણસુત (૧૭)	૨૪૬

सुत्तनिपात

[ઉરગવગ્ગ પહેલો]

૧

ઉરગસુત્ત (૧)

૧. ફેલાતા જતા સર્પના વિપનો જેમ ઔષધથી નાશ કરવામાં આવે, તેમ એકાએક ઉત્પન્ન થતા ક્રોધનો નાશ કરે છે તે લિહુ સાપ જેમ જીર્ણ થયેલી અને જૂની કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ધહપરલોક છોડી જાય છે. (૧)

૨. પાણીમાં પેસીને જેમ (સુલભતાથી) કમળ તોડાય, તેમ જે કામવિકારનો સમૂળ ત્યાગ કરે છે તે લિહુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ધહપરલોક છોડી જાય છે. (૨)

૩. જે લિહુ નેસબંધ વહેતી તૃણશાસ્પી નદીને સકળી નાખીને તેનો સમૂળ નાશ કરે છે તે સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ધહપરલોક છોડી જાય છે. (૩)

૪. ખરુનો બાધેરો દુર્બળ પુલ જેમ મહોધ (સહે-

લાઈથી) તોડી નાખે છે. તેમ જો બિલ્લુ પોતાના અહંકારને ક્ષય કરે છે તે સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ધહપરલોક છોડી જાય છે. (૪)

૫. ઉંઝરાના ઝાડ ઉપર જેમ ફળ જડતું નથી તેમ જોને ભવમાં (પુનર્જન્મમાં) સાર દેખાતો નથી તે બિલ્લુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ધહપરલોક છોડી જાય છે. (૫)

૬. જોના અંતઃકરણમાં કોપ રહ્યો નથી, અને જો શાશ્વતતા અને અશાશ્વતતાની પાર ગયો છે તે બિલ્લુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ધહપરલોક છોડી જાય છે. (૬)

૭. જોના અંતઃકરણમાંથી વિતર્કને બાળીને નષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે તે બિલ્લુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ધહપરલોક છોડી જાય છે. (૭)

૮. જો આગળ દોડતો નથી તેમ પાછળ રહેતો નથી અને જો આ પ્રપંચની પાર ગયો છે તે બિલ્લુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ધહપરલોક છોડી જાય છે. (૮)

૯. જો આગળ દોડતો નથી તેમ પાછળ પણ રહેતો

૭. વિતર્ક ત્રણ પ્રકારના છે: કામવિતર્ક, બ્યાપાદવિતર્ક અને વિહિંસાવિતર્ક.

૮. આગળ દોડતું એટલે અવિચાર કરવો, અને પાછળ રહેતું એટલે આજ્ઞામાં પડી રહેવું.

નથી, અને ઇહલોકમાં સર્વ વસ્તુ વ્યર્થ છે એમ જાણે છે તે બિહુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ઇહપરલોક છોડી જાય છે. (૯)

૧૦. જે આગળ દોડતો નથી અને પાછળ પશુ રહેતો નથી, અને (પ્રાપંચિક) વસ્તુજાત વ્યર્થ છે એમ સમજીને વીતલોભ થાય છે તે બિહુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ઇહપરલોક છોડી જાય છે. (૧૦)

૧૧. જે આગળ દોડતો નથી અને પાછળ પશુ રહેતો નથી, અને (પ્રાપંચિક) વસ્તુજાત વ્યર્થ છે એમ સમજીને વીતરાગ થાય છે તે બિહુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ઇહપરલોક છોડી જાય છે. (૧૧)

૧૨. જે આગળ દોડતો નથી અને પાછળ પશુ રહેતો નથી, અને (પ્રાપંચિક) વસ્તુજાત વ્યર્થ છે એમ સમજીને વીતદ્વેષ થાય છે તે બિહુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ઇહપરલોક છોડી જાય છે. (૧૨)

૧૩. જે આગળ દોડતો નથી અને પાછળ પશુ રહેતો નથી, અને (પ્રાપંચિક) વસ્તુજાત વ્યર્થ છે એમ સમજીને વીતમોહ થાય છે તે બિહુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ઇહપરલોક છોડી જાય છે. (૧૩)

૧૪. જેના અંતરમાં અનુશય બિલકુલ રહ્યા નથી, અને

અકુશલનાં મૂળ ઉપેદી નાખવામાં આવ્યાં છે તે બિહુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ઇહપરલોક છોડી જાય છે. (૧૪)

૧૫. ઇહલોકમાં પુનર્જન્મ (લેવા) માટે કારણરૂપ, અને ભીતિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા સંસ્કાર જેનામાં રહ્યા નથી તે બિહુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ઇહપરલોક છોડી જાય છે. (૧૫)

૧૬. જેનામાં ભવબંધનના કારણરૂપ, અને તૃષ્ણામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા સંસ્કાર રહ્યા નથી તે બિહુ સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની થયેલી કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ઇહપરલોક છોડી જાય છે. (૧૬)

૧૭. જે બિહુ બુદ્ધિનાં પાંચ આવરણોનો ત્યાગ કરીને નિર્દુઃખ, નિઃશંક અને તૃષ્ણાશય્યવિરહિત થાય છે તે સાપ જેમ જીર્ણ અને જૂની કાંચળી ઉતારી નાખે છે તેમ ઇહપરલોક છોડી જાય છે. (૧૭)

૧૪. અનુરાચ એટલે દબાઈ રહેનારા પાપસંસ્કાર. આ સાત છે: રાગ, દ્વેષ, માન, ક્રોધ, શંકા, પુનર્જન્મનો લોભ અને અવિદ્યા. અકુશલનાં મૂળ ત્રણ છે: લોભ, દ્વેષ અને મોહ.

૧૭. બુદ્ધિનાં આવરણો (નીવરણો) પાંચ છે: કામચ્છન્દ, વ્યાપાદ, આળસ, જ્ઞાતચિત્તતા અને કુશંકા. વધારે માહિતી માટે 'સમાધિમાર્ગ' નું પૃષ્ઠ ૩૮ જુઓ.

ધનિયસુત્ત (૨)

૧૮. મારું અન્ન તૈયાર છે અને ગાયોદોવાઈ રહી છે,
—એમ મનિય ગોપ બોલ્યો—મહી નદીના કાંઠા ઉપર પ્રિય-
જનોની સાથે હું રહું છું, મારી ઝૂંપડીનું છાપડું ચળાઈ ગયું છે,
અને અગ્નિ પ્રગટાવ્યો છે. તો હે મેઘરાજા, તારી ધમ્મ્યા હોય
તો ખુશીથી વરસ ! (૧)

૧૯. હું અત્રોધન અને વિગતખિલ છું,—એમ ભગ-
વાન બોલ્યા—મહી નદીને કાંઠે કેવળ એક રાતનો જ નિવાસ

૧૯. ભખર જમીનને ખિલ કહે છે. એવી ભતતું કાઠિન્ય
જેના ચિત્તમાંથી નારા પામ્યું હોય તેને વિગતખિલ કહે છે. ચિત્તના
ખિલ પાંચ છે, તેનું વર્ણન મજ્જિમનિકાયના ચેતોખિલસુત્તમાં
(સુત નં. ૧૬) મળી આવે છે.

અગ્નિ ૧૧ છેઃ કામ, ક્રોધ, મોહ, ભતિ, જરા, મરણ, શોક,
પરિદેવ, દુઃખ, દીર્ઘનસ્ય, ઉપાયાસ (મહાવચ્ચ—આદિત્ત—પરિયાય-
સુત્ત જુઓ.)

છે, મારી મૂંપડી ઉઘાડી છે, અને અગ્નિ જુઝાઈ ગયો છે. તો હે મેઘરાજ, તારી ધમ્મજા હોય તો ખુશીથી વરસ ! (૨)

૨૦. અહીં બગાઈઓ નથી,—એમ ધનિય ગોપ બોલ્યો—
—નદીકાંઠે ઊગેલું ધાસ ગાયો ચરે છે, એટલે વરસાદ વરસશે તોપણ તેઓ સહન કરશે. તો હે મેઘરાજ, તારી ધમ્મજા હોય તો ખુશીથી વરસ ! (૩)

૨૧. મારો તરાપો બંધાઈને સરસ રીતે તૈયાર થયો છે,—એમ ભગવાન બોલ્યા—હું આધ ઊતરીને પાર ગયો છું. હવે તરાપાનું કંઈ કામ રહ્યું નથી. તો હે મેઘરાજ, તારી ધમ્મજા હોય તો તું ખુશીથી વરસ ! (૪)

૨૨. મારી ગોપી આરાધારક અને સ્થિર મનવાળી છે,—એમ ધનિય ગોપ બોલ્યો—ચિરકાલ તે મારી સાથે રહે છે, અને મને તે વહાલી છે. તેનામાં કોઈ જાતનું પાપ નથી. તો હે મેઘરાજ, તારી મરજી હોય તો તું ખુશીથી વરસ ! (૫)

૨૩. મારું ચિત્ત મારા કબજામાં છે અને વિમુક્ત છે,—એમ ભગવાન બોલ્યા—તે ચિરકાલ અભ્યાસથી ભાવિત અને સંયમિત છે. મારામાં પાપ નથી. તો હે મેઘરાજ, તારી મરજી હોય તો તું ખુશીથી વરસ ! (૬)

૨૪. હું જાતમહેનતથી મારો નિર્વાહ ચલાવું છું—એમ ધનિય ગોપ બોલ્યો—અને મારા પુત્રો મારી સાથે છે અને નીરોગી છે, તેમનામાં મને કશો દોષ જણાતો નથી. તો હે મેઘરાજ, તારી ધમ્મજા હોય તો તું ખુશીથી વરસ ! (૭)

૨૫. હું કોઈનો નોકર નથી,—એમ ભગવાન બોલ્યા—
—હું મારી મૂડી ઉપર રહું છું, નોકરીની મને ગરજ નથી.

તો હે મેઘરાજ, તારી ઇચ્છા હોય તો તું ખુશીથી વરસ ! (૮)

૨૬. મારી પાસે હજે ન જૂતેલા તરુણ બળદો છે, દૂધ પીનારાં વાછરડાં છે,—એમ ધનિય ગોપ બોલ્યો—ગાભણી અને પહેલવેતરી ગાયો છે, અને ગાયોનો આગેવાન બળદ છે. તો હે મેઘરાજ, તારી ઇચ્છા હોય તો તું ખુશીથી વરસ ! (૯)

૨૭. મારી પાસે હજે ન જૂતેલા તરુણ બળદો નથી, દૂધ પીનારાં વાછરડાં નથી,—એમ ભગવાન બોલ્યા—ગાભણી અને પહેલવેતરી ગાયો નથી, અને ગાયોનો આગેવાન બળદ નથી. તો હે મેઘરાજ, તારી ઇચ્છા હોય તો ખુશીથી વરસ ! (૧૦)

૨૮. ખીલા મજબૂત બોજ્યા છે, તે હાલતા નથી,—એમ ધનિય ગોપ બોલ્યો—દોરડાં મુંજ ધાસનાં છે, ઉત્તમ રીતે બનાવેલાં છે અને નવાં છે. વાછરડાં તેને તોડી શકશે નહિ. તો હે મેઘરાજ, તારી ઇચ્છા હોય તો તું ખુશીથી વરસ ! (૧૧)

૨૯. આખરનાની જેમ મેં બંધનો તોજ્યાં છે,—એમ ભગવાન બોલ્યા—હાથી જેમ ગળોને તોડી નાંખે તેમ મેં તેમનો ઉચ્છેદ કર્યો છે. હવે હું ફરી ગર્ભવાસમાં આવવાનો નથી. હે મેઘરાજ, તારી ઇચ્છા હોય તો તું ખુશીથી વરસ ! (૧૨)

૩૦. એટલામાં તો મહામેઘે જળસ્થળ ભરી દીધું. વરસાદ વરસવાની શરૂઆત થયેલી જોઇ ધનિય ગોપ આ પ્રમાણે બોલ્યો : (૧૩)

૩૧. ખરેખર અમે ધન્ય છીએ, કારણકે અમને ભગવાનનાં દર્શન થયાં ! હે ચક્રુખન, અમે તને શરણે જઈએ

છીએ. હે મહામુનિ, તું અમારો શારતા બન. (૧૪)

૩૨. હું અને ગોપી સુગતના આશરો નીચે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરીશું અને જન્મમરણની પાર જઈને દુઃખનો અંત કરીશું. (૧૫)

૩૩. પુત્રવન્તોને પુત્રોથી આનંદ થાય છે—એમ પાપી માર બોલ્યો—તેમ જ ગાયોના માલિકને ગાયોથી આનંદ થાય છે, કારણકે ઉપાધિ મનુષ્યને આનંદ આપે છે, અને ઉપાધિ-રહિત માણસને આનંદ મળતો નથી. (૧૬) :

૩૪. પુત્રવન્તને પુત્રોથી શોક થાય છે—એમ ભગવાન બોલ્યા—તેમ જ ગાયોના માલિકને ગાયોથી શોક થાય છે. કારણકે ઉપાધિ માણસને શોક ઉત્પન્ન કરે છે, અને જે ઉપાધિરહિત હોય છે તે શોક કરતો નથી. (૧૭)

૩

અગાવિસાણમુક્ત (૩)

૩૫. ભૂતમાત્રને વિષે દંડબુદ્ધિ છોડી દઈને તેમાંના કોઈને પણ ત્રાસ ન પહોંચાડવો, (અને) પુત્રની પણ આશા ન રાખવી, તો પછી મદદની તો વાત જ ક્યાં રહી? (અને) ગેંડાની શીંગડાની માફક એકાકી રહેવું. (૧)

૩૬. સંસર્ગ થવાથી સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે. સ્નેહથી દુઃખ થાય છે. આ સ્નેહ જ દોષ છે એમ 'સમજીને ગેંડાના શીંગડાની માફક એકાકી રહેવું. (૨)

૩૭. (મનુષ્ય) મિત્રદુહટ્ટોને મદદ કરવાના ઉદ્દેશથી આસક્ત-ચિત્ત થઈ સદર્થ છોડી દે છે. પરસ્પરના પ્રેમમાં આ ભય છે એમ જોઈને ગેંડાના શીંગડાની માફક એકાકી રહેવું. (૩)

૩૮. વિશાળ વાંસ જેમ (ખીજ વાંસમાં) ગૂંચાઈ જાય છે તેવી પુત્રદારાની અપેક્ષા છે. વાંસના અંકુરની જેમ સંલગ્ન ન થતાં ગેંડાની શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૪)

૩૯. અરણ્યમાં રહેનાર મુક્ત મૃગ જેમ યથેચ્છ વિહાર

કરે છે તે રીતે સુદ માણસે પોતાની સ્વતંત્રતા જાણીને
ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૫)

૪૦. મિત્રોની સાથે રહેવાથી બેસચઊઠવા અને જવા-
આવવા માટે આમંત્રણ થાય છે. (પણ) નિર્જોભતા એ સ્વ-
તંત્રતા છે એમ સમજીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી
રહેવું. (૬)

૪૧. આત્મજનોની સાથે હોવાથી ગમત અને આનંદ
આવે છે, અને છોકરાં પ્રત્યે પ્રેમ અંધાય છે. (પણ) પ્રિય
માણસોના વિયોગથી કંટાળીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી
રહેવું. (૭)

૪૨. જે મળે તેટલાથી સંતોષ માનનારો (પ્રાણી) ચારે
દિશામાં જવા માટે સ્વતંત્ર અને પ્રતિબંધ થાય છે. (માટે)
વિદ્ધો સહન કરીને નિર્ભયતાથી ગેંડાના શીંગડાની જેમ
એકાકી રહેવું. (૮)

૪૩. ફેટલાક સંન્યાસીઓ પણ એવા હોય છે કે તેમને
સંતુષ્ટ કરવા બારે થઈ પડે છે, તો પછી ગૃહસ્થાશ્રમીઓનું
તો પૂછવું જ શું? (માટે) બીજાનાં છોકરાં માટે બેફિકર
બનીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૯)

૪૪. જેનાં પાંદડાં ખરી પડ્યાં છે એવા કાંચન (કેવિ-
દાર) વૃક્ષની જેમ ગૃહસ્થાશ્રમનાં ચિહ્નોનો ત્યાગ કરીને અને
ગૃહસ્થાશ્રમનાં બંધનો તોડી નાખીને શરવીરે ગેંડાના શીંગડાની
જેમ એકાકી રહેવું. (૧૦)

૪૫. જે હોશિયાર, સન્માર્ગે ચાલનારો અને ધૈર્યવાન સાથી
મળે તો બધાં વિદ્ધો સહન કરીને આનંદથી તેની સાથે

રહેવું. (૧૧)

૪૬. જો હોશિયાર, સન્માર્ગે ચાલનારો અને ધૈર્યવાન સાથી ન મળે તો રાજ જેમ વિજિત (ખીજના તાબામાં ગયેલા) રાજ્યનો ત્યાગ કરે છે તેમ ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૧૨)

૪૭. મિત્રસંપદાનાં અમે જરૂર વખાણુ કરીએ છીએ. સમાનશીલ અથવા આપણા કરતાં શ્રેષ્ઠ મિત્રોની સંગતિ સેવવી. (પણ) એવા શુદ્ધ અને સેવન કરવા યોગ્ય સાથી ન મળે તો ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૧૩)

૪૮. સોનીએ ઉત્તમ રીતે તૈયાર કરેલ પ્રભાસંપન્ન બે કંકણો એક હાથમાં એકખીજની સાથે બટકાતાં જોઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૧૪)

૪૯. આ રીતે ખીજની સાથે રહેવાથી હું બળ્યા કરીશ અથવા તો તેની આસક્તિ થશે, એ આગળના આયુષ્યમાં ભય દેખીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૧૫)

૫૦. કારણ પંચેન્દ્રિયોના વિષયો વિચિત્ર, મધુર અને મનો-રમ છે. તે અનેક રીતે મનુષ્યના ચિત્તને ડહોળે છે. વિષયોમાં આ દોષ જોઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૧૬)

૫૧. મારા ઉપર આ સંકટ છે, આ ગંડ છે, આ ઉપ-દ્રવ છે, રોગ છે, શત્રુ છે, આ ભય છે—આ જાતનો પંચેન્દ્રિયોના વિષયોમાં ભય જોઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી

૪૭. શુદ્ધ અન્નનું સેવન કરવું એટલે સદાચારથી રહેવું. જે અસદાચારી હોય તે ગમે તેટલી મરનદ બળે તોપણ અશુદ્ધ અન્ન જ ખાય છે.

રહેવું. (૧૭)

૫૨. ટાઢ તાપ, બૂખ તરસ, તડકો, પવન, ડાંસ, સાપ—
આ બધા (કલેશો) સહન કરીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી
રહેવું. (૧૮)

૫૩. જેમ પદ્મકુળમાં જન્મેલો, બળ્ય ખભાવાળો, ઉદાર
હાથી યુથ છોડીને અરણ્યમાં યથેચ્છ સંચાર કરે છે તેમ
ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૧૯)

૫૪. સમૂહમાં સુખ માનનારો સમાધિલાભ મેળવી શકે
એ અશક્ય છે. (માટે) આદિત્યબંધુ (બુદ્ધ) નું વચન સાંભળી-
ને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૨૦)

૫૫. હું વિષમ સંપ્રદાયોની પાર ગયો છું, હું ન્યાયપથ
ઉપર પહોંચ્યો છું, મને ખરો માર્ગ મળ્યો છે, મને જ્ઞાન
ઉત્પન્ન થયું છે, બીજાએ મને સમજાવવાની હવે જરૂર રહી
નથી, એમ સમજીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી
રહેવું. (૨૧)

૫૬. નિર્લોબ્ધ, અદાંબિક, નિસ્તૃષ્ણ, ગુણુર, કપાય (કલેશ)—
મોહથી મુક્ત, અને સર્વ લોકમાં નિર્લોભ બનીને ગેંડાના
શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૨૨)

૫૭. અસદ્ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર અને વિષમ માર્ગમાં જોણે
પ્રવેશ કર્યો હોય એવા પાપી સાથીનો ત્યાગ કરવો; પોતાની
જાતે આવા આસક્ત અને પ્રમત્ત માણુસની સંગતિ ન કરવી,
(અને) ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૨૩)

૫૮. બહુશ્રુત, ધર્મધર, ઉદાર અને પ્રતિભાસંપન્ન એવા
મિત્રની સંગતિ મેળવી, અને (તેની પાસેથી) સદ્ધર્મ સમજી

લઈને ચંકાનો નાશ કરીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૨૪)

૫૯. કોડા, મળ, એન એટલાથી ઇલલોકમાં સમાધાન ન પામતાં અને એની અપેક્ષા ન રાખતાં શૃંગારભૂષણોથી નિવૃત્ત અને સત્યવાદી થઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૨૫)

૬૦. પુત્ર, દારા, માળાપ, ધનધાન્ય, બાઈઓ અને બધી જાતની ઉપભોગ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ કરીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૨૬)

૬૧. આ સંગ (આસક્તિ) છે, આમાં સુખ ઓછું, આસ્વાદ થોડો, અને આમાં દુઃખ વધારે છે, અને આ માછલી પકડવાનો ગલ છે, એમ જાણીને સુઝે ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૨૭)

૬૨. માછલી જેમ જાળ તોડીને નીકળી જાય છે તેમ સંયોજનો તોડીને, અને અગ્નિ જેમ બળી ગયેલી જમ્યાએ પાછો આવતો નથી તેમ પાછા ન ફરતાં ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૨૮)

૬૩. જેની દષ્ટિ નીચે છે, પાદચાંચલ્ય (આમતેમ ફરવાની હોંશ) નથી, ઇદ્રિયો જેને સ્વાધીન છે, મન જેનું સુરક્ષિત છે, અનાસક્ત, અને મનઃસંતાપ વગરનો—એવો થઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૨૯)

૬૪. પાંદડાં ખરી પરેલા પારિચ્છત્ર (પારિજાતક) વૃક્ષની જેમ ગૃહસ્થાશ્રમનાં ચિહ્નોનો ત્યાગ કરીને, કપાય વસ્ત્રો પરિધાન કરીને, પૂર્ણપણે ગૃહત્યાગ કરીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ

એકાકી રહેવું. (૩૦)

૬૫. જીજ્ઞાસુ યજ્ઞવલ્ક્ય વગરનો, અચંચલ, બીજાને ન પોષનારો, નાના મોટા ધરનો ટાળો ન કરતાં બિદ્યા મહત્ત્વ કરનારો, કોઈ પણ કુટુંબ માટે આસક્તિ ન ધરાવનારો એવો થઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૩૧)

૬૬. ચિત્તનાં પાંચ આવરણોનો ત્યાગ કરીને, ચિત્તકલેશ દૂર કરીને, અનાસક્ત થઈને, અને સ્નેહદોષ તોડીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૩૨)

૬૭. પ્રથમ સૌમનસ્ય અને દૌર્ભનસ્ય અને પછી સુખ અને દુઃખને પાછળ મૂકીને ઉપેક્ષાયુક્ત શુદ્ધ શમ (સમાધિ) સંપાદન કરીને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૩૩)

૬૮. પરમાર્થપ્રાપ્તિ માટે પૂર્ણ ઉત્સાહી, સાવધાનચિત્ત, નિરલસ વૃત્તિવાળો, દૃઢનિશ્ચયી અને સ્થૈર્યબલસંપન્ન થઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૩૪)

૬૯. એકાન્તવાસ અને સમાધિને ન છોડી દેતાં નિત્ય સદ્ધર્માનુસાર વર્તનારો અને પુનર્જન્મમાં દોષ જોનારો થઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૩૫)

૭૦. તૃષ્ણાક્ષય માટે ઉત્કટ ઇચ્છા ધરાવનારો, અપ્રમાદી, હોશિયાર, વિદ્વાન, સ્મૃતિમાન, ધર્મજ્ઞાની, આર્યમાર્ગપ્રાપ્ત અને ઉત્સાહી થઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૩૬)

૭૧. સિદ્ધાન્તો જેમ શબ્દોથી ન ગણરાતાં, પવનની જેમ જળમાં ન ભરાતાં, અને કમળની જેમ પાણીથી ન ભીંજાતાં ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૩૭)

૭૨. મૃગોનો રાજ્ય દંપ્તાબલી સિદ્ધ જેમ (બધાનો)

નિગ્રહ કરીને, પરાલવ કરીને રહે છે તેમ એકાન્તવાસ સેવવો અને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૩૮)

૭૩. મૈત્રી, કરુણા, મુદિતા અને ઉપેક્ષા એ ચિત્ત-વિમુક્તિઓની વારંવાર ભાવના કરીને અને પ્રાણીમાત્ર વિષે અવિરોધી થઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૩૯)

૭૪. રાગ, દ્વેષ અને મોહનો ત્યાગ કરીને, સંયોજનોનો નાશ કરીને, અને જીવિતનાશનો પ્રસંગ આવ્યો હોય ત્યારે પણ નિર્ભય થઈને ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૪૦)

૭૫. લોકો લાભ માટે સંગતિ સેવે છે, મૈત્રી કરે છે. અકારણ મિત્રો મળવા કઠણ છે. અપવિત્ર માણસો પોતાના જ હિતની વૃત્તિ રાખે છે. (આ જાણીને) ગેંડાના શીંગડાની જેમ એકાકી રહેવું. (૪૧)

કસિભારદાજયુત્ત (૪)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર યુદ્ધ ભગવાન દક્ષિણ-
ગિરિ પ્રાંતમાં એકનાળા નામના આહ્લણગ્રામમાં રહેતા હતા.
તે વખતે કૃષિભારદાજ આહ્લણના ખેતરમાં વાવણીને વખતે
પાંચસો હજાર ચાલુ હતાં. ત્યારે ભગવાન પ્રભાતમાં ચીવર
પરિધાન કરીને અને પાત્રચીવર લઈને કૃષિભારદાજ આહ્લણને
ખેતરે ગયા. ત્યાં કૃષિભારદાજ આહ્લણનો ભોજનસમારગ્ભ
(પરિવેશના) ચાલતો હતો. ત્યાં જઈને ભગવાન એક
બાળુએ ઊભા રહ્યા. કૃષિભારદાજ આહ્લણે જિજ્ઞાસા માટે ઊભા
રહેલા ભગવાનને જોયા. જોઈને તે ભગવાન પાસે આવ્યો,
અને બોલ્યો, “ હે શ્રમણ, હું ખેડું છું અને વાવું છું; ખેડીને
અને વાવીને મારો નિર્વાહ ચલાવું છું. તું પણ, હે શ્રમણ,
ખેડ અને વાવ. ખેડીને અને વાવીને તારો નિર્વાહ ચલાવ.”
“ હે આહ્લણ, હું પણ ખેડું છું અને વાવું છું; ખેડીને અને
વાવીને મારો નિર્વાહ ચલાવું છું.” “ પણ ભગવાન ગોતર્મના

ધૂંસરી, હળ, ફળું, ચાખૂક અથવા બળદ અમે ક્યાંય નોંધ શકતા નથી, છતાં ભવાન ગોતમ કહે છે કે હે બ્રાહ્મણ, હું પણ ખેડું છું અને વાવું છું; ખેડીને અને વાવીને મારો નિર્વાહ છે.” ત્યારપછી કૃષિભારદ્વાજ બ્રાહ્મણે ભગવાનને આ ગાથા કહીને કહ્યું:

૭૬. તું તારી જાતને ખેડૂત કહેવરાવે છે, પરન્તુ તારી ખેતી અમે નોંધ શકતા નથી. તારી ખેતી કઈ એ તું અમને સમજાવીને કહે. (૧)

૭૭. શ્રદ્ધા એ મારું બીજ છે, તપશ્ચર્યા એ વૃદ્ધિ છે, પ્રતા એ ધૂંસરી અને હળ છે, પાપલજ્જન એ હળનું લાંબું લાકડું છે, ચિત્ત દોરી છે, અને સ્મૃતિ (જાગૃતિ) એ ફળું તથા ચાખૂક છે. (૨)

૭૮. કાયાનું અને વાયાનું હું રક્ષણ કરું છું, ઉદર-નિર્વાહના આહારમાં હું સંયમિત રહું છું. સત્ય મારો ખરપિયો છે, અને સંતોષ એ મારો રંગ છે. (૩)

૭૯. ધૂંસરીને ધારણ કરનારો (બળદ) મારો ઉત્સાહ છે. તે યોગક્ષેમાભિમુખ (નિર્વાણાભિમુખ) જાય છે, જ્યાં જવાથી શોકરહિત થાય છે. (૪)

૮૦. આ રીતે ખેતી કરવાથી તે અમૃતક્ષદાયક થાય છે, આવી ખેતી કરીને (નાણુસ) બધાં દુઃખોમાંથી મુક્ત થાય છે. (૫)

ત્યારે કૃષિભારદ્વાજ બ્રાહ્મણે મોટા કાંસાના થાળમાં પાંચસ પીરસીને તે થાળ, “ભવાન ગોતમ આ પાંચસનો સ્વીકાર

કરે, ખેડૂત ભવાન, કારણકે ભવાન ગોતમ અમૃતક્ષ-
દાયક ખેતી કરે છે,” એમ કહીને ભગવાનની આગળ ધર્યો.

૮૧. (ભગવાન બોલ્યા) આ અન્નના સંબંધમાં હું ગાથા
બોલ્યો. માટે આ અન્ન હું સ્વીકારી શકતો નથી. હે બ્રાહ્મણ,
(તેને સ્વીકાર કરવો) એ સમજીને ધર્મ નથી. જે અન્ન
સંબંધે ગાથા બોલાઈ તે અન્ન બુદ્ધ સ્વીકારતા નથી. હે
બ્રાહ્મણ, સદાચારને માટે આ રિવાજ ઉત્તમ છે. (૬)

૮૨. કૈવલ્ય જેણે પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા, ક્ષીણપાપ, અને
શંકા જેની શાંત થઈ છે એવા મહર્ષિની તું અન્ય અન્નપાનથી
સેવા કર. કારણકે પુણ્યસ્થાને તે પુણ્યક્ષેત્ર જેવો છે. (૭)

“હે ગોતમ, એમ જો હોય તો આ પાયસ હું ખીજી
કેને આપું?” “હે બ્રાહ્મણ, તથાગત સિવાય અથવા તથા-
મતશ્રાવક સિવાય આ સદેવક, સમારક, સશ્વલક લોકમાં,
શ્રમણબ્રાહ્મણમાં, દેવમનુષ્યોમાં એવા કોઈને હું જોઈ
નથી શકતો કે જે આ પાયસ ખાય તો તેને તે પચે.
માટે હે બ્રાહ્મણ, તું આ પાયસ ખડ ન હોય એવી જગ્યાએ
નાખી દે, અથવા પ્રાણી વગરના પાણીમાં નાખી દે.” ત્યારે
કૃષિભારદ્વાજ બ્રાહ્મણે પ્રાણી વગરના પાણીમાં તે પાયસ નાખી
દીધો. તે પાયસને પાણીમાં નાખતાં ચિટ્ટી ચિટ્ટી એવો અવાજ
કરવા લાગ્યો અને વરાળ નીકળવા માંડી. જેમ આખો દિવસ
તમ થયેલ હજીનું કળું પાણીમાં બોળાએ તો ચિટ્ટી ચિટ્ટી
શબ્દ થાય છે અને વરાળ નીકળવા માંડે છે તેમ તે પાયસ
ચિટ્ટી ચિટ્ટી શબ્દ કરવા લાગ્યો અને વરાળ ઊડવા લાગ્યો.

એથી કૃષિભારદ્વાજ બ્રાહ્મણને સંવેગ થયો, રોમહર્ષ થયો, અને ભગવાન પાસે આવીને ભગવાનને પગે સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરીને ભગવાનને કહ્યું, “ધન્ય, ધન્ય, હે ગોતમ, જેમ ભંધું વાળેલું વાસણ સવળું કરવામાં આવે, અથવા ઢોકેલી વસ્તુ ઉઘાડી કરવામાં આવે, માર્ગ બૂલેલાને માર્ગ બતાવવામાં આવે અથવા તો દેખતા માણસને પદાર્થો દેખાય એ માટે અંધારામાં મશાલ સળગાવવામાં આવે તે રીતે ભવાન ગોતમે અનેક પર્યાયથી ધર્મ પ્રકાશિત કર્યો છે. તે આ હું ભવાન ગોતમને શરણે જાઉં છું, ધર્મને શરણે જાઉં છું, સંધને શરણે જાઉં છું. ભવાન ગોતમ મને પ્રવ્રજ્યા અને ઉપસંપદા આપો.” તે રીતે કૃષિભારદ્વાજ બ્રાહ્મણને ભગવાન પાસેથી પ્રવ્રજ્યા અને ઉપસંપદા મળી. ઉપસંપદા પછી આયુષ્માન ભારદ્વાજ એકાકી, એકાન્તવાસી, અપ્રમાદી, ઉત્સાહી અને પ્રહિતાત્મા થઈને રહેતો હતો. ત્યારે જેને માટે કુલીન મનુષ્યો સારી રીતે ધરમાંથી નીકળીને અનાગારિક પ્રવ્રજ્યા લે છે તે અનુત્તર બ્રહ્મચર્યપર્યવસાન (નિર્વાણ) થોડા જ વખતમાં આ જ આયુષ્યમાં સ્વતઃ જાણીને, સાક્ષાત્ અનુભવીને અને પ્રાપ્ત કરીને રહ્યો. જન્મ ક્ષીણ થયો, બ્રહ્મચર્યનું આચરણ કર્યું, કર્તવ્ય બ્રજ્યું, અને હવે પુનર્જન્મ રહ્યો નથી એ તેણે જાણ્યું, અને આયુષ્માન ભારદ્વાજ અરહન્તોમાંનો એક થયો.

૫

ચુન્દસુત (૫)

૮૩. વિપુલપ્રસાદ, ધર્મસ્વામી, વીતતૃષ્ણ, દ્વિપદશ્રેષ્ઠ, સારથિ-
ઓમાં સર્વોત્તમ મુનિ જુદાને હું પૂછું છું—એમ ચુન્દ લુહાર
બોલ્યો—છહલોકમાં શ્રમણ કેટલા તે કહે. (૧)

૮૪. ચાર જ શ્રમણ, પાંચમો નહિ, હે ચુન્દ,—એમ ભગ-
વાન બોલ્યા—તેં પૂછ્યું માટે તે હું તને કહું છું. માર્ગજિન,
માર્ગદેશક, માર્ગજીવી અને માર્ગદ્વપક આ તે ચાર છે. (૨)

૮૫. જુદા, માર્ગજિન કોને કહે છે ?—એમ ચુન્દ લુહાર
બોલ્યો—અગ્રણ્ય માર્ગદેશક કેમ થવાય છે ? માર્ગજીવી કોણ અને
માર્ગદ્વપક કોણ એ મને કહે. (૩)

૮૬. જે શંકાની પાર મથેલો હોય, તૃષ્ણાસ્થરહિત,
નિર્વાણાભિરત, નિર્લોભા અને સદેવક જગતનો નેતા, તેને
જુદા માર્ગજિન કહે છે. (૪)

૮૭. પરમ (જે નિર્વાણ તે) પરમત્વથી જાણીને જે
ધર્મોપદેશ કરે છે, ધર્મનું વિવેચન કરે છે તે શંકા દૂર

કરનાર તૃપ્ત્યારહિત મુનિને બીજા (એટલે) માર્ગદેશક બિશ્વ કહે છે. (૫)

૮૮. ઉત્તમ રીતે ઉપદિષ્ટ ધર્મમાર્ગમાં જે સંયમી, સ્મૃતિ-માન, અનવશ પદાર્થોનું સેવન કરનારો થકને વર્તે છે તેને ત્રીજા—માર્ગજીવી બિશ્વ કહે છે. (૬)

૮૯. સાધુઓનો વેશ લઇને (સંધર્માં) ઘૂસનારો, કુટુંબો-ની અપકીર્તિને ફેલાવો કરનારો, ધૃષ્ટ, માયાવી, અસંયત, પોલો (ઢોંગી) હોવા છતાં સાધુની જેમ વર્તનારો તે માર્ગદ્રષ્ટ છે. (૭)

૯૦. જે વિદ્વાન, સપ્રસન્ન ગૃહસ્થ આર્યશ્રાવક આ (મમથ) જાણે છે તે બધા જ સરખા નથી એમ જાણીને અને એ જોઈને પોતાની શ્રદ્ધા ઓછી કરતો નથી. કારણ દુષ્ટ અને અદુષ્ટ, શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એ બધા સરખા જ છે એમ તે કેમ સમજે ? (૮)

પરાભવમુત્ત (૬)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન શ્રાવસ્તીના જૈતવનમાં અનાથપિંડિકના આરામમાં રહેતા હતા. ત્યાં રાત પૂરી થવા આવી ત્યારે એક અત્યંત મુંદર દેવ સર્વ જૈતવનને પ્રકાશિત કરીને ભગવાન જ્યાં હતા ત્યાં આવ્યો. ત્યાં આવીને આવીને ભગવાનને નમસ્કાર કરીને એક આબુએ ઊભો રહ્યો. એક આબુએ ઊભા રહીને નીચેની ગાથાથી તેણે ભગવાનને પૂછ્યું:

૯૧. અમે ભગવાન પાસે પૂછવા આવીને પરાભવ પામનારો પુરુષ કોણ એ પૂછીએ છીએ. પરાભવનું કારણ શું ? (૧)

૯૨. (ભગવાન—) વૃદ્ધિગત થનારો પુરુષ તરત જાણી શકાય છે; પરાભવ પામનારો પણ સહેજે જાણી શકાય છે. વૃદ્ધિગત થનારો ધર્મપરાયણ હોય છે; પરાભવ પામનારો ધર્મનો દૂષ કરે છે. (૨)

૯૩. (દિવતા—) આ પહેલો પરાભવ સમજાયો. હે ભગવન, ખીજું પરાભવનું કારણ કયું તે કહો. (૩)

૯૪. તેને ખલ (લોકો) ગમે છે, સજ્જનો માટે પ્રેમ નથી હોતો, અને ખલનો ધર્મ તેને ગમે છે. આ પરાભવનું કારણ છે. (૪)

૯૫. આ ખીજો પરાભવ અમને સમજાયો. ભગવન, પરાભવનું ત્રીજું કારણ શું તે કહો. (૫)

૯૬. નિદ્રાવશ, સભાપ્રિય, પ્રયત્ન ન કરનારો, આળસુ અને ક્રોધાવિષ્ટ જે માણસ તે (તેના) પરાભવનું કારણ છે. (૬)

૯૭. આ ત્રીજો પરાભવ અમને સમજાયો. ભગવન, પરાભવનું ચોથું કારણ કયું તે કહો. (૭)

૯૮. જે સમર્થ હોવા છતાં વયાતીત વૃદ્ધ માથાપની સંભાળ નથી લેતો તે (તેના) પરાભવનું કારણ છે. (૮)

૯૯. આ ચોથો પરાભવ અમને સમજાયો. ભગવન, પરાભવનું પાંચમું કારણ કહો. (૯)

૧૦૦. જે બ્રાહ્મણને, શ્રમણને અથવા ખીજા કોઈ ગરીબ માણસને ખોટું બોલીને ઠગે છે તે (તેના) પરાભવનું પાંચમું કારણ છે. (૧૦)

૧૦૧. આ પાંચમો પરાભવ અમને સમજાયો. ભગવન, પરાભવનું છઠું કારણ કયું તે કહો. (૧૧)

૧૦૨. પુષ્કળ સંપત્તિ, ધન અને અજ્ઞ વાળો માણસ સ્વાદુ પદાર્થ એકલો જ ખાય છે તે (તેના) પરાભવનું કારણ છે. (૧૨)

૧૦૩. આ છઠો પરાભવ અમને સમજાયો. ભગવન,

સાતમું પરાભવનું કારણ કયું તે કહો. (૧૩)

૧૦૪. કુળના, ધનના અને જોતના મર્વથી પુલાઈ જઈને જે પુરુષ પોતાનાં આમજનોની અવહેધના કરે છે તે (તેના) પરાભવનું કારણ છે. (૧૪)

૧૦૫. આ સાતમો પરાભવ અમને સમજાયો. ભગવન, પરાભવનું આઠમું કારણ કયું તે કહો. (૧૫)

૧૦૬. સ્ત્રીવ્યસની, દારૂડિયો અને જુગારી બનીને જે માણસ જેટલું જેટલું મળે તે બધું ખોઈ નાખે છે તે (તેના) પરાભવનું કારણ છે. (૧૬)

૧૦૭. આ આઠમો પરાભવ અમને સમજાયો. ભગવન, પરાભવનું નવમું કારણ કયું તે કહો. (૧૭)

૧૦૮. સ્વસ્ત્રીથી સંતોષ ન માનતાં જે વેશ્યાગમન અને પરદારગમન કરે છે તે (તેના) પરાભવનું કારણ છે. (૧૮)

૧૦૯. આ નવમો પરાભવ અમને સમજાયો. ભગવન, પરાભવનું દસમું કારણ કયું તે કહો. (૧૯)

૧૧૦. વયાતીત પુરુષ તરુણ સ્ત્રીની સાથે લગ્ન કરે છે અને તેની ઈર્ષ્યાથી સૂતો નથી તે (તેના) પરાભવનું કારણ છે. (૨૦)

૧૧૧. આ દસમો પરાભવ અમને સમજાયો. ભગવન, પરાભવનું અગિયારમું કારણ કયું તે કહો. (૨૧)

૧૧૨. વ્યસની અને ઉડાઉ સ્ત્રીને અથવા એવા જ પુરુષને જે અધિકાર ઉપર નીમે છે તે (તેના) પરાભવનું કારણ છે. (૨૨)

૧૧૩. આ અગિયારમો પરાભવ અમને સમજાયો. ભગવન, પરાભવનું બારમું કારણ કયું તે કહો. (૨૩)

૧૧૪. ક્ષત્રિય કુળમાં જન્મેલો ગરીબ પણુ ધણી હોંશવાળો
માણુસ રાજ્ય મેળવવાની ઇચ્છા રાખે તે (તેના) પરાભવનું
કારણ છે. (૨૪)

૧૧૫. ડાકો તત્ત્વજ્ઞાનસંપન્ન આર્ય આ પરાભવ બરાબર
સમજીને કલ્યાણપ્રદ લોકમાં જાય છે. (૨૫)

વસલસુત્ત (૭)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન શ્રાવસ્તીના જોત-
વનમાં અનાથપિંડિકના આરામમાં રહેતા હતા. ત્યારે સવારના
પહેરમાં ભગવાન ચીવર પરિધાન કરીને અને પાત્રચીવર લઈને
શ્રાવસ્તીમાં ભિક્ષાટનાર્થે ગયા. તે સમયે આગ્નિક ભારદ્વાજ
બ્રાહ્મણને ઘેર અગ્નિ પ્રજ્વલિત કર્યો હતો અને આહુતિ
અપાતી હતી. તે સમયે શ્રાવસ્તીમાં ભિક્ષા માટે કંમશઃ ઘેરઘેર
ફરતાં ભગવાન આગ્નિક ભારદ્વાજ બ્રાહ્મણના ઘર પાસે
આવ્યા. આગ્નિક ભારદ્વાજ બ્રાહ્મણે ભગવાનને દૂરથી જ
જોયા અને જોઈને ભગવાનને કહ્યું, “ હે મુંડક, હે શ્રમણક,
હે વૃષલક, ત્યાં જ બિભો રહે. ” આમ બોલ્યા પછી ભગવાને
આગ્નિક ભારદ્વાજ બ્રાહ્મણને કહ્યું, “ હે બ્રાહ્મણ, વૃષલ કોણ
અને વૃષલના ગુણ કયા એ તું જાણે છે ? ” “ હે ગોતમ,
વૃષલ કોણ અને વૃષલના ગુણ શા એ હું જાણતો નથી.
ભગવાન ગોતમ મને એવો ઉપદેશ આપે કે જેથી વૃષલ કોણ ને

વૃષલના ગુણ કયા તે હું જાણી શકું.” “એમ હોય તો, હું બ્રાહ્મણ, સાંભળ અને લક્ષમાં રાખ. આ હું તને કહું છું.” આગ્નિક ભારદ્વાજે ભગવાનને જવાબ આપ્યો, “વારુ.” ભગવાન બોલ્યા:

૧૧૬. ક્રોધી, વેર વાળવાની વૃત્તિ ધરાવનારા, પાપી, ગુણી જનને દોષ દેનાર. મિથ્યાદષ્ટિ અને માયાવી માણસને વૃષલ જાણવો. (૧)

૧૧૭. જે જરાયુજ અથવા અંડજ પ્રાણીઓનો વધ કરે છે, જેને પ્રાણીઓ ઉપર દયા નથી તેને વૃષલ જાણવો. (૨)

૧૧૮. જે ગામે અને શહેરો લૂંટે છે, ઉજ્જડ કરે છે, જેને લૂંટારુ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તેને વૃષલ જાણવો. (૩)

૧૧૯. ગામમાં કે જંગલમાં જે ખીજની માલિકાની વસ્તુઓ ચોરે છે તેને વૃષલ ગણવો. (૪)

૧૨૦. જે કરજ કાઢીને, તે પાછું માગવામાં આવતાં ‘તારું કરજ હું આપતો જ નથી’ એમ કહીને છટકી જાય છે તેને વૃષલ ગણવો. (૫)

૧૨૧. જે કોઈ પણ પદાર્થની ઇચ્છાથી ધાડપાકુનો ધંધો કરીને ખીજને લૂંટે છે તેને વૃષલ ગણવો. (૬)

૧૨૨. જે પોતા માટે, ખીજને માટે અથવા પૈસા માટે ખોટી જુગ્યાની આપે છે તેને વૃષલ ગણવો. (૭)

૧૨૩. જે જબરદસ્તીથી અથવા પ્રેમથી પોતાના ઇષ્ટ-મિત્રોની સ્ત્રીઓની સાથે વ્યભિચાર કરે છે તેને વૃષલ ગણવો. (૮)

૧૨૪. જે સમર્થ હોવા છતાં પોતાનાં વયોવૃદ્ધ માઆપનું પાલનપોષણ કરતો નથી તેને વૃષલ ગણવો. (૯)

૧૨૫. મા, બાપ, ભાઈ, બહેન અથવા સાસુને જે મારે છે અથવા વાણીથી ચીડવે છે તેને વૃષલ ગણવો. (૧૦)

૧૨૬. કાયદાનો ઉપાય પૂછતાં જે હાનિકારક ઉપાય બતાવે છે અથવા સંદિગ્ધ બોલે છે તેને વૃષલ ગણવો. (૧૧)

૧૨૭. જે પાપકર્મ આચરીને લોકો તે ન જાણે એવી ઇચ્છા ધરાવે છે, જેનાં કૃત્યો ગુપ્ત રીતે આસ્થા કરે છે તેને વૃષલ ગણવો. (૧૨)

૧૨૮. જે બીજાને ઘેર જઈને મહેમાનગીરી સ્વીકારે છે, પણ તે જે પોતાને ત્યાં આવે તો તેનો આદરસત્કાર કરતો નથી તેને વૃષલ ગણવો. (૧૩)

૧૨૯. જે સાહસીને, શ્રમણને કે બીજા કોઈ ગરીબ માણસને જૂઠું બોલીને ઠગે છે તેને વૃષલ ગણવો. (૧૪)

૧૩૦. બપોરે જમવાને વખતે બારણે આવેલા લિલ્લુ ઉપર કે શ્રમણ ઉપર જે કોપ કરે છે અને કંઈ આપતો નથી તેને વૃષલ ગણવો. (૧૫)

૧૩૧. મોહથી ઘેરાયેલો જે થોડાધણા લાલ માટે ગમે તેવી વાતો કહે છે તેને વૃષલ ગણવો. (૧૬)

૧૩૨. જે અહંમન્યતાથી પતિત થઈને આત્મસ્તુતિ અને પરનિંદા કરે છે તેને વૃષલ ગણવો. (૧૭)

૧૩૩. જે બીજા ઉપર ક્રોધ કરનારો, કૃપણ, અસદ્વિચ્છ, મત્સરી, શદ્, નિર્વજ્જ, અને લોકાપવાદભયવિરહિત હોય તેને વૃષલ ગણવો. (૧૮)

૧૩૪. જે ભુક્ષને, તેના શ્રાવકને અથવા ખીજા પરિત્રાજકો-
ને કે ગૃહસ્થોને ગાળો ભાડે છે તેને વૃષલ મણ્ડવો. (૧૯)

૧૩૫. જે અરહન્ત ન હોવા છતાં પોતાને અરહન્ત કહે-
વરાવે છે તે સર્વ જગતમાં ચોર છે, તે વૃષલાધમ છે. આ
વૃષલો છે એ મેં બતાવ્યું છે (૨૦)

૧૩૬. જન્મથી વૃષલ થતો નથી, અને જન્મથી બ્રાહ્મણ
થતો નથી. કર્મથી વૃષલ થાય છે, અને કર્મથી બ્રાહ્મણ
થાય છે. (૨૧)

૧૩૭. આનું હું એક ઉદાહરણ આપું; તેનાથી પણ આ
વાત સમજાય એમ છે. કૂતરાનું માંસ ખાનાર ચાંડાલપુત્ર
માતાંમ પ્રસિદ્ધ થઈ મર્યો. (૨૨)

૧૩૮. તે માતાંમને અત્યંત શ્રેષ્ઠ અને દુર્લભ યશ મળ્યો.
તેની સેવામાં ધણા ક્ષત્રિયો અને બ્રાહ્મણો હાજર રહેતા. (૨૩)

૧૩૯. નિષ્પાપ અને શ્રેષ્ઠપથવર્તી દેવયાનમાં બેસીને અને
વિષયવાસનાનો ક્ષય કરીને તે બ્રહ્મલોકમાં ગયો. બ્રહ્મલોકમાં
જન્મ લેવામાં તેને તેની જાત આડે આવી નહિ. (૨૪)

૧૪૦. સ્વાધ્યાયસંપન્ન કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા વૈદિક બ્રાહ્મણો
ધણીવાર પાપકર્મો આચરતા જોવામાં આવે છે. (૨૫)

૧૪૧. તે ઇહલોકમાં નિંદાપાત્ર થાય છે અને પરલોકમાં
દુર્ગતિ પામે છે. તેમની જાત તેમનું દુર્ગતિમાંથી કે નિંદામાંથી
રક્ષણ કરી શકતી નથી. (૨૬)

૧૪૨. (માટે) જન્મથી વૃષલ થતો નથી, અને જન્મથી
બ્રાહ્મણ થતો નથી. કર્મથી વૃષલ થાય છે, અને કર્મથી બ્રાહ્મણ
થાય છે. (૨૭)

આ પછી આગ્નિક ભારદ્વાજે ભગવાનને કહ્યું, “ ધન્ય, ધન્ય, હે ગોતમ...વગેરે. બિહુસંધને શરણે જાઉં છું. ત્યાંસુધી ...આજથી આમરણ શરણે ગયેલો હું ઉપાસક છું એમ ભવાન ગોતમે જાણવું. ”

મેત્તસુત્ત (૮)

૧૪૩. શાંતપદ્મનું જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા રાખનાર આત્મ-
હિતદક્ષ માણસનું કર્તવ્ય આ છે કે (તેણે) સહનશીલ, સરળ-
માં સરળ, મધુલાષી, મૃદુ અને નિર્ગર્વો થવું. (૧)

૧૪૪. અને (તેણે) સંતુષ્ટ, પોષણ માટે સુલભ, ખટપટ
ન કરનાર, સાદાઈથી રહેનાર, શાંતેન્દ્રિય, હોશિયાર, અધૃષ્ટ, અને
કુટુંબ માટે વધારે લોભ ન ધરાવનાર થવું. (૨)

૧૪૫. જેનાથી સુગ લોકો આપણને દોષ દે એવું કુદ
આચરણ ન કરવું. બધાં પ્રાણીઓ સુખી, ક્ષેત્રી અને આનંદિત
થાઓ. (એવી ભાવના કરવી.) (૩)

૧૪૬. જે કોઈ ચર કે સ્થાવર, લાંબાં કે મોટાં, હસ્ત,
અણ્ણક અને સ્પૂગ તે બધાં પ્રાણી, (૪)

૧૪૭. દેખાતાં અને ન દેખાતાં, અને જે દૂર તથા પાસે
રહે છે, ઉત્પન્ન થયેલાં અથવા ઉત્પન્ન થનારાં તે બધાં પ્રાણીઓ
આનંદિત થાઓ. (૫)

૧૪૮. (તેઓ) એકબીજાને ન છેતરે, કાઈ જગ્યાએ એકબીજાની અવગત ન કરે, ખિન્નમન કે દ્વેષભુક્ષિયા એકબીજાને દુઃખ દેવાની ઇચ્છા ન રાખે. (૬)

૧૪૯. માતા જેમ પોતાના એકના એક પુત્રને પોતાનું આયુષ્ય ખર્ચીને પણ પાળે છે તે જ રીતે બધાં પ્રાણીઓ પ્રત્યે અમર્યાદ પ્રેમ રાખવો. (૭)

૧૫૦. અને સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે ઉપર, નીચે અને ચારે બાજુ અસંબાધ, અવૈર અને અસપત્ન મૈત્રીભાવ અમર્યાદ ભાવના વધારવી. (૮)

૧૫૧. ઊભા હોઈએ ત્યારે, ચાલતાં, બેસતાં, અથવા પથારીમાં સૂતાં, જ્યાં સુધી ઊંઘ ન આવી હોય ત્યાં સુધી આ મૈત્રીભાવનાની (સ્મૃતિ) કાયમ રાખવી. આને જ ધૃતલોકમાં પ્રાક્ષણવન કહે છે. (૯)

૧૫૨. અને સમ્યગ્ દષ્ટિને યથાર્થ રીતે અંગીકાર કરીને શીલવાન અને યાનસંપન્ન થઈને અને વિષયોની આસક્તિ છોડી દઈને જરૂર તે ફરીવાર ગર્ભવાસમાં આવતો નથી. (૧૦)

૯

હેમવતસુત (૯)

૧૫૩. આજે પૂતમનેા ઉપોસથ,—એમ સાતાગિર યક્ષ બોલ્યો—રાત દિવ્ય છે, ચાલ આપણે નામાંકિત ગુરુ ગોતમને મળીએ. (૧)

૧૫૪. તેનું મન—એમ હેમવત યક્ષ બોલ્યો—સર્વ પ્રાણીઓ વિષે સુસ્થિર છે ? ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ વસ્તુઓના સંકલ્પ તેના તાબામાં છે ? (૨)

૧૫૫. તેનું મન—સાતાગિર યક્ષ બોલ્યો—બધાં પ્રાણીઓ વિષે સુસ્થિર છે, અને ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ વસ્તુઓના સંકલ્પ તેના તાબામાં છે. (૩)

૧૫૬. તે ચોરી કરતો નથીને ?—એમ હેમવત યક્ષ બોલ્યો. પ્રાણુધાત કરતો નથીને ? પ્રમાદથી દૂર રહે છેને ? ધ્યાનસમાધિમાં દક્ષ છેને ? (૪)

૧૫૭. તે ચોરી કરતો નથી,—સાતાગિર યક્ષ બોલ્યો—પ્રાણુધાત કરતો નથી, પ્રમાદથી દૂર રહે છે અને તે શુદ્ધ ધ્યાન-સમાધિમાં દક્ષ છે. (૫)

૧૫૮. તે ખોટું બોલતો નથીને ?—એમ હેમવત યક્ષ બોલ્યો—કઠોર વચન બોલતો નથીને ? ચાડી ખાતો નથીને ? બખડાટ કરતો નથીને ? (૬)

૧૫૯. તે ખોટું બોલતો નથી—સાતાગિર યક્ષ બોલ્યો—કઠોર વચન બોલતો નથી, ચાડી ખાતો નથી, અને તે પ્રસાથી અર્થપૂર્ણ બાપણુ કરે છે. (૭)

૧૬૦. તે વિષયોમાં આસક્ત થતો નથીને ?—એમ હેમવત યક્ષ બોલ્યો—તેનું ચિત્ત શાંત છે ? તે મોહની પાર ગયો છે ? પદાર્થોનું સ્વરૂપ જોવામાં તે દેખતો છે કે ? (૮)

૧૬૧. તે વિષયોમાં આસક્ત નથી—એમ સાતાગિર યક્ષ બોલ્યો—અને તેનું ચિત્ત શાંત છે, તે સર્વ મોહની પાર ગયો છે. તે શુદ્ધ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જોવામાં દેખતો છે. (૯)

૧૬૨. તે પ્રસાસપત્ર છે ખરો ?—એમ હેમવત યક્ષ બોલ્યો—અને તેનું આચરણ શુદ્ધ છે ખરું ? તેના આસ્રવો ક્ષીણ થયા છે ખરો ? તેને પુનર્જન્મ નથીને ? (૧૦)

૧૬૩. તે પ્રસાસપત્ર છે—સાતાગિર યક્ષ બોલ્યો—અને તેનું આચરણ શુદ્ધ છે, તેના બધા આસ્રવો ક્ષીણ થયા છે, અને તેને પુનર્જન્મ નથી. (૧૧)

૧૬૩ (અ). (હેમવત—) તે મુનિનું માનસ શારીરિક અને વાચસિક સત્કર્મોથી સંપન્ન છે. વિદ્યાસંપન્ન એવા તેની તું ધર્માનુસાર જ પ્રશંસા કરે છે. (૧૧ અ)

૧૬૩ બા. (સાતાગિર—) તે મુનિનું માનસ શારીરિક અને વાચસિક સત્કર્મોથી સંપન્ન છે. વિદ્યાચરણસંપન્ન એવા તેનું તું ધર્માનુસાર જ અભિનંદન કરે છે. (૧૧ બા)

૧૬૪. તે મુનિનું માનસ શારીરિક અને વાચસિક સત્કર્મો-
થી સંપન્ન છે. ચાલ આપણે તે વિદ્યાચરણસંપન્ન જોતમને
મળીએ. (૧૨)

૧૬૫. (હેમવત—) મૃમના સાથળના જેવા જેના સાથળ છે,
જે કૃશ, ધૈર્યવાન, મિતાહારી, અસોલુપ, એકાન્તમાં ધ્યાન કર-
નારો મુનિ (છે). ચાલ, તેને આપણે મળીએ. (૧૩)

૧૬૬. સિંહની જેમ એકાકી રહેનાર અને કામસુખમાં
નિરપેક્ષ એવા તે નાગની પાસે જઈને મૃત્યુપાશથી મોક્ષ કયો
એ પૂછીએ. (૧૪)

૧૬૭. આખ્યાતા, પ્રવક્તા, સર્વ ધર્મોની પાર પહેંચેલા,
વૈર અને લયને ઝોળંગી ગયેલા એવા ભુદ્ધને અમે પૂછીએ
છીએ: (૧૫)

૧૬૮. શાનાથી લોક ઉત્પન્ન થાય છે?—એમ હેમવત
યક્ષ બોલ્યો—શામાં તે મમત્વ રાખે છે? તેને લોક કેમ કહે
છે? અને તે વિષાત કેમ પામે છે? (૧૬)

૧૬૯. (આ) છથી લોક ઉત્પન્ન થાય છે. હે હેમવત,—
એમ ભગવાન બોલ્યા—આ છમાં તે મમત્વ ધરાવે છે. આ
છને લીધે તેને લોક કહે છે, અને આ છથી જ તે વિષાત
પામે છે. (૧૭)

૧૭૦. એવું કયું ઉપાદાન છે કે જેનાથી લોક વિષાત

૧૬૬. નાગ એટલે હાથી, અથવા જેનામાં પાપ નથી એવો
(ન ભાગસ્ત યસ્ય સઃ)

૧૬૯. છને લીધે એટલે પંચેદ્રિયો અને મન એ છથી. આ છને
આધ્યાત્મિક આચતનો કહેવામાં આવે છે.

પામે છે ? તેનાથી મુક્ત કેમ થવાય છે? એમ અમે પૂછીએ છીએ. દુઃખમાંથી (પ્રાણી) મુક્ત કેમ થાય છે તે તું કહે. (૧૮)

૧૭૧. (ભગવાન—) ઇહલોકમાં પંચેન્દ્રિયો અને મનના વિષયોમાંની આસક્તિનો ત્યાગ કરવાથી દુઃખમાંથી (પ્રાણી) મુક્ત થાય છે. (૧૯)

૧૭૨. લોકમાંથી છૂટવાનો આ યથાર્થ માર્ગ બતાવ્યો છે, અને એ જ હું તમને કહું છું; આનાથી જ (પ્રાણી) દુઃખમાંથી મુક્ત થાય છે. (૨૦)

૧૭૩. (હેમવત—) ઇહલોકમાં પ્રવાહ કોણ તરે છે ? સાગર કોણ તરે છે ? જેમાં ઠામ નથી અને પકડવા માટે કંઈ નથી એવા આ ગંભીર સાગરમાં કોણ નથી ડૂબતો ! (૨૧)

૧૭૪. (ભગવાન—) હમેશ શીલસંપન્ન, પ્રજ્ઞાવાન, સમાધિ-સંપન્ન, અધ્યાત્મચિત્ત કરનારો અને જાગૃત માણસ દુસ્તર ઓધ તરી જાય છે. (૨૨)

૧૭૫. વિષયોની કલ્પનામાંથી ઉપરત, સર્વ સંયોજનોની પારગચ્છો, અને જેનાં તૃષ્ણા તથા ભવબંધનો ક્ષીણ થયાં છે એવો મનુષ્ય આ ગંભીર સાગરમાં ડૂબતો નથી. (૨૩)

૧૭૬. (હેમવત—) ગંભીરપ્રજ્ઞ, સૂક્ષ્માર્થદર્શી, નિરપૃહ, કામભવમાં અનાસક્ત એવા, સર્વથેવ વિમુક્ત, દિવ્યપથમાં ચાલનારા તે મહર્ષિને જુઓ ! (૨૪)

૧૭૭. નામાંકિત, સૂક્ષ્માર્થદર્શી, પ્રજ્ઞાદાયક, કામાલ્સયમાં અનાસક્ત, સર્વરા અને સુમેધ એવા આર્યપથમાં ચાલનારા તે મહર્ષિને જુઓ ! (૨૫)

૧૭૮. આજ અમને સારું દર્શન થયું, અમારું પ્રભાત સારું.

થયું, અમારું ઉત્થાન સારું થયું; કારણકે અમે આજે ઓધતીશું,
અનાસ્રવ અને સંશુદ્ધને જોયા. (૨૬)

૧૭૫. આ ઋદ્ધિમન્ત અને યશસ્વી એક હજાર યજ્ઞો બધા
તને શરણે જાય છે. તું અમારો અનુત્તર શાસ્તા બન. (૨૭)

૧૮૦. તે અમે સંશુદ્ધને અને ધર્મની સુધર્મતાને નમસ્કાર
કરતા ગામેગામ ને પહાડેપહાડ કરતા રહીશું ! (૨૮)

આળવકમુત્ત (૧૦)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન આળવીમાં આળવક યક્ષના મંદિરમાં રહેતા હતા. તે વખતે આળવક યક્ષ ભગવાન પાસે આવીને બોલ્યો, “શ્રમણ, બહાર નીકળ.” “ઠીક, આયુષ્મન,” એમ કહી ભગવાન બહાર નીકળ્યા. “શ્રમણ, અંદર આવ.” ઠીક, આયુષ્મન,” એમ કહીને ભગવાન અંદર ગયા. બીજવાર પણ આળવક યક્ષે ભગવાનને કહ્યું, “શ્રમણ, બહાર નીકળ.” “ઠીક, આયુષ્મન,” એમ કહીને ભગવાન બહાર નીકળ્યા. “શ્રમણ, અંદર આવ.” “ઠીક, આયુષ્મન” એમ કહીને ભગવાન અંદર ગયા. ત્રીજવાર પણ આળવક યક્ષે ભગવાનને કહ્યું, “શ્રમણ, બહાર નીકળ.” “ઠીક, આયુષ્મન,” એમ કહીને ભગવાન બહાર નીકળ્યા. “શ્રમણ, અંદર આવ.” “ઠીક આયુષ્મન,” એમ કહી ભગવાન અંદર ગયા. ચોથીવાર પણ આળવક યક્ષે ભગવાનને કહ્યું, “શ્રમણ, બહાર નીકળ.” “આયુષ્મન, હું હવે બહાર નીકળવાનો નથી. તારે જે

કંઈ કરવું હોય તે કર.” “હે શ્રમણ, હું તને પ્રશ્ન પૂછું છું, તેનેા જો તું બરાબર જવાબ નહિ આપે તો હું તને ગાંડા બનાવીશ, અથવા તારું હૃદય ફાડી નાખીશ, અથવા તને પગે ઝાલીને ગંગાની સામે પાર ફેંકી દઈશ.” “આયુષ્મન, આ સદેવક સમારક સખ્ત લોકમાં, શ્રમણબ્રાહ્મણોમાં કે દેવમનુષ્યોમાં એવો કોઈ હું જોઈ નથી શકતો કે જે મને ગાંડા બનાવે, અથવા મારું હૃદય ફાડી નાખે, અથવા મને પગે ઝાલીને ગંગાની સામે પાર ફેંકી દે. તોપણ હે આયુષ્મન, તારી મધ્ધા મુજબ પ્રશ્ન પૂછ.” એટલે આળવક યક્ષે ભગવાનને ગાથામાં કહ્યું :

૧૮૧. ઇહલોકમાં મનુષ્યનું મોટું ધન કયું? શું સંપાદન કરવાથી સુખકારક થાય છે? સ્વાદુ પદાર્થોમાં ઉત્તમ પદાર્થ કયો? કઈ રીતે વર્તવાથી તેના જીવનને શ્રેષ્ઠ જીવન માને છે? (૧)

૧૮૨. (ભગવાન—) ઇહલોકમાં મનુષ્યનું મોટું ધન શ્રદ્ધા છે. સદ્કર્મ સંપાદન કરવાથી સુખકારક થાય છે. સત્ય એ સ્વાદુતમ પદાર્થ છે. પ્રણાપૂર્વક વર્તનારાનું જીવન શ્રેષ્ઠ જીવન મનાય છે. (૨)

૧૮૩. (પ્રાણી) ઓઘ કઈ રીતે તરે છે? અર્જુન કઈ રીતે તરે છે? કુખની પાર કેમ જાય છે? પરિશુદ્ધ કેમ થાય છે? (૩)

૧૮૪. (પ્રાણી) શ્રદ્ધાથી ઓઘ તરે છે, સાવધાનતાથી અર્જુન તરે છે, ઉત્સાહથી કુખની પાર જાય છે, પ્રણાથી પરિશુદ્ધ થાય છે. (૪)

૧૮૫. (પ્રાણી) પ્રજા કેમ મેળવે છે? ધન કેમ મેળવે છે? કીર્તિ કેમ સંપાદન કરે છે? મિત્રો કેમ મેળવે છે? ઇલોકમાંથી પરલોકમાં જઈને શાનાથી શોક નથી કરતો? (૧૫)

૧૮૬. અરહંતોની નિર્વાણપ્રાપ્તિના ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખીને સાવધાન અને હોશિયાર માણસ શુશ્રૂષાથી પ્રજા મેળવે છે. (૬)

૧૮૭. યોગ્ય મહેનત કરનાર, ધુરાને વહન કરનાર, અને ઉત્થાનશીલ મનુષ્ય ધન મેળવે છે, સત્યથી કીર્તિ સંપાદન કરે છે, દાનથી મિત્ર મેળવે છે. (૭)

૧૮૮. જે શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થમાં સત્ય, ધર્મ, ધૃતિ અને ત્યાગ એ ચાર ગુણો છે તે પરલોકમાં શોક કરતો નથી, તે ઇલોકમાંથી પરલોકમાં જઈને શોક કરતો નથી. (૮)

૧૮૯. સત્ય, દમ, ત્યાગ અને ક્ષાંતિ, એ સિવાય શ્રેષ્ઠ ઇલોકમાં બીજું કંઈ છે કે કેમ, એ તારી મરજી હોય તો જુદાજુદા શ્રમણુઓને પૂછ. (૯)

૧૯૦. (આળવક—) હવે હું જુદાજુદા શ્રમણુઓને કેમ પૂછું? કારણકે આજે મને પારલાકિક લાભ સમજાયો. (૧૦)

૧૯૧. ખરેખર મારા લાભ માટે જ ભુદ્ધ આળવીમાં આવ્યા. હવે આજે કેને દાન દેવાથી લાભદાયક થાય એ મેં જાણ્યું. (૧૧)

૧૯૨. તે હું સંશુદ્ધને અને ધર્મની સુધર્મતાને નમસ્કાર કરતો ગામેગામ અને શહેરેશહેર ફરતો રહીશ. (૧૨)

સારપણી આળવક યક્ષે ભગવાનને કહ્યું, “ધન્ય, ધન્ય, હે ગોતમ...વગેરે. આજથી આમરણુ શરણે ગયેલો હું ઉપાસક છું એમ ભવાન ગોતમે સમજવું.”

વિજયસુત (૧૧)

૧૯૩. ચાલતાં, જાણા રહેતાં, ખેડો હોય ત્યારે અથવા બિજાનામાં પડ્યો હોય ત્યારે આ દેહ સંકોચે છે અથવા ફેલાવે છે. આ શરીરની ગતિ. (૧)

૧૯૪. હાડકાં અને સ્નાયુ ઉપર કબજો કરેલો અને માંસ અને ત્વચાથી વીંટાયેલો આ દેહ જીવિથી આઝાદેલો હોવાથી યથાર્થ રીતે દેખાતો નથી. (૨)

૧૯૫-૧૯૬. આંતરડાંથી, કોઠામાંના પદાર્થોથી, યકૃત-પિંડોથી, મૂત્રાશયથી, હૃદયથી, ફેફસાંથી, વૃક્કથી, પ્લીહાથી, શેડાંથી, થૂંકથી, પરસેવાથી, મેદથી, રક્તથી, રસીથી, પિત્તથી અને વસાથી આ દેહ ભરેલો છે. (૩-૪)

૧૯૭. અને આનાં નવ દ્વારમાંથી સતત અશુચિ પદાર્થો નીકળ્યા કરે છે. આંખમાંથી આંખનો મેલ, કાનમાંથી કાનનો મેલ, (૫)

૧૯૮. અને નાકમાંથી શેડાં નીકળે છે, અને મોઢામાંથી

કાષ્ઠવાર જોડે છે; પિત અને કફ જોડે છે. શરીરમાંથી પરસેવો નીકળે છે. (૬)

૧૯૯. અને આનું પોલું માયું મગજથી ભરેલું છે. અવિદ્યાથી આવૃત મૂર્ખ માણસ આ દેહને સુંદર માને છે. (૭)

૨૦૦. અને જ્યારે આ દેહ મૃત થઈને કૂલી ગયેલો, નીલરંગી બનેલો સ્મશાનમાં નાખેલો પડી રહે છે ત્યારે સર્વાવહાલાં તેની ઉપેક્ષા કરે છે. (૮)

૨૦૧. તેને કૂતરાં, શિયાળ, વરુ અને કીડા ખાય છે; કાગડા અને ગીધ ખાય છે; અથવા એવી જાતનાં બીજાં પ્રાણીઓ ખાય છે. (૯)

૨૦૨. બુદ્ધોપદેશ સાંભળીને જ્ઞાનવાન બિહુ આવા આ દેહને જાણે છે, કારણકે તે યથાર્થપણે જુએ છે. (૧૦)

૨૦૩. જેવું આ (મારું શરીર) તેવું તે (મૃત શરીર), જેવું તે તેવું આ (એમ જાણીને) આપણા અને પારકાના શરીરનો મોહ છોડવો. (૧૧)

૨૦૪. સ્નેહલોભથી વિરત થયેલો તે જ્ઞાનવાન બિહુ અમૃતશાંતિરૂપ અદ્વય નિર્વાણપદ પામે છે. (૧૨)

૨૦૫. આ બે પગવાળો, અશુચિ, દુર્ગંધવાળો અને અનેક ગંધાતા પદાર્થોથી ભરેલો અને ઝરતો દેહ જેમતેમ કરીને સાફસફ કરીને જિવાડવામાં આવે છે. (૧૩)

૨૦૬. આવા દેહથી જે ગર્વિષ્ઠ થવાનું યોગ્ય માને અથવા તો બીજાની અવહેલના કરે તેનું કારણ જ્ઞાનાંધત્વ સિવાય બીજું શું હોઈ શકે ? (૧૪)

૧૨

મુનિમુત્ત (૧૨)

૨૦૭. સ્નેહમાંથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે અને ધરમાંથી મેલ ઉત્પન્ન થાય છે; માટે અનાગાર અને નિઃસ્નેહતા એ જ મુનિનું તત્ત્વજ્ઞાન છે. (૧)

૨૦૮. જે ઉદ્ભવેલા મનોદોષનો ઉચ્છેદ કરીને તેને ફરી વધવા નથી દેતો અને કોઈ રીતે ઉત્તેજન આપતો નથી, એવા એકાકી રહેનારાને મુનિ કહે છે; તે મહર્ષિએ શાંતિપદ જોયું. (૨)

૨૦૯. પદાર્થ જાણીને અને તેમનાં ખીજોનો ત્યાગ કરીને જે તેને સ્નેહ (ભીનાશ) આપતો નથી તે ખરેખર જન્મક્ષયાન્ત-દર્શી મુનિ છે. તે તર્ક છોડી દઈને ફરી નામાભિધાન (જન્મ) પામતો નથી. (૩)

૨૧૦. જે બધા અભિનિવેશ જાણે છે, અને તે પૈકી એકેની ધ્રુષ્ટા રાખતો નથી તે વીતતૃષ્ણુ નિર્લોભી મુનિ અસ્થિર થતો નથી; કારણ તે પાર જાય છે. (૪)

૨૧૧. જે બધું જીતનાર, બધું જાણનાર, સુખદિ, બધા પદાર્થોથી અલિપ્ત રહેનાર, બધાનો ત્યાગ કરનાર, અને તૃષ્ણા-ક્ષયથી મુક્ત હોય તેને સુઘ લોકો મુનિ કહે છે. (૫)

૨૧૨. પ્રજા જેનું બળ છે, જે શીલવ્રતથી સંપન્ન, સમા-હિત, ધ્યાનરત, સ્મૃતિમાન, સંગમુક્ત, અકઠિન અને અનાસ્ત્રવ છે તેને સુઘ લોકો મુનિ કહે છે. (૬)

૨૧૩. એકાકી રહેનાર, અપ્રમત્ત, મુનિ, નિંદાથી અને સ્તુતિથી હલ્લી ન જનાર, સિંહની જેમ શબ્દોથી ન ગભરાનાર, પવનની જેમ જાળમાં ન સપડાનાર, કમળની જેમ પાણીમાં અલિપ્ત રહેનાર, જે બીજાનો નેતા છે પણ જેને બીજો કાંઈ નેતા નથી, એવો છે તેને સુઘ લોકો મુનિ કહે છે. (૭)

૨૧૪. જેના સંબંધમાં લોકો કાંઈક કહે તેમ બોલે છતાં જે ઘાટ ઉપરના સ્તંભ પ્રમાણે સ્થિર રહે છે, જે વીતરાગ અને સુસમાહિતેન્દ્રિય છે તેને સુઘ લોકો મુનિ કહે છે. (૮)

૨૧૫. જે સીધા કાંઠલા પ્રમાણે સ્થિતાત્મા પાપકર્મોનો તિરસ્કાર કરે છે, અને વિષમ તથા સમની પારખ કરે છે તેને સુઘ લોકો મુનિ કહે છે. (૯)

૨૧૬. નાનો હો કે મધ્યમ વયનો હો, જે સંયતાત્મા ચતાત્મા મુનિ પાપ કરતો નથી, ખિન્નતો નથી, બીજા કાંઈને ક્રોધી કરતો નથી તેને સુઘ લોકો મુનિ કહે છે. (૧૦)

૨૧૭. જે બીજાએ આપેલા અન્ન ઉપર ઉપજીવિકા ચલાવનારો, પકાવેલા અન્નમાંથી શરૂઆતમાં, મધ્યમાં અથવા

૨૧૪. ઘાટ ઉપર ચતુષ્કોણ અથવા અષ્ટકોણ સ્તંભ બાંધવામાં આવતો અને તેના ઉપર સર્વ જાતના લોકો પીઠ ધસતા.

અંતે ભિક્ષા મળ્યા છતાં સ્તુતિ અથવા નિંદા કરતો નથી તેને સુર લોકો મુનિ કહે છે. (૧૧)

૨૧૮. જે મુનિ સ્ત્રીસંગથી વિરત થયો, જે યૌવનમાં કોઈ જગ્યાએ બદ્ધ થતો નથી, જે મદ્યપ્રમાદથી વિરત અને મુક્ત છે તેને સુર લોકો મુનિ કહે છે. (૧૨)

૨૧૯. ઇહલોક જાણીને જેણે પરમાર્થ જોયો, ઓધ અને સમુદ્ર તરીકે જે તાદગ્ભાવ પામ્યો, જે છિન્નગ્રંથિ, અનાશ્રિત અને અનાસ્રવ હોય તેને સુર લોકો મુનિ કહે છે. (૧૩)

૨૨૦. સ્ત્રીને પોષનારો ગૃહસ્થ અને નિર્ભમ સંન્યાસી આ બન્નેની રહેણી અને વૃત્તિ બહુ ભિન્ન છે; કારણ પ્રાણધાત ન થવાની બાબતમાં ગૃહસ્થ સંયમ જાળવતો નથી, અને મુનિ હમેશાં પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરે છે. (૧૪)

૨૨૧. જેમ આકાશમાં ઊડનારો નીલગ્રીવ મોર કોઈ દિવસ હંસને વેગે જવાનો નહિ, તેમ ગૃહસ્થ એકાન્તમાં ધ્યાન ધરનારા ભિક્ષુ મુનિનું અનુકરણ કરી શકતો નથી. (૧૫)

(ઉરગવગ્ગ પહેલો સમાપ્ત)

તેમાંનાં સુતો:—ઉરગ, ધનિય, અને ખગ્ગવિસાણ; કસિ-ભારદ્વાજ, સુન્દ, પરાભવ અને વસલ; મેતાભાવના, સાતાગિર, આળવક, વિજય અને મુનિ. આ બાર સુતો મળીને ઉરગવગ્ગ થાય છે.

(ચૂકળવગ્ગ બીજો)

૧૩

રતનસુત (૧)

૨૨૨. બૂમિગત અથવા અંતરિક્ષમાંનાં જે ભૂતો અહીં ભેગાં થયાં હોય તે બધાં ભૂતો આનંદિત થાઓ અને આ સુભાષિત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. (૧)

૨૨૩. માટે બધાં ભૂતો આ સાંભળો અને મનુષ્યજાત ઉપર પ્રેમ કરો. મનુષ્યો તમને નૈવેદ્ય ધરે છે, માટે તેમનું તમે સાવધાનતાથી રક્ષણ કરો. (૨)

૨૨૪. ધહલોકમાં અથવા પરલોકમાં જે વિત્ત હોય અથવા સ્વર્ગમાં જે ઉત્તમ રત્ન હોય તે અમારા તથાગતની તોલે હોઈ શકે નહિ. બુદ્ધ સંબંધેનું આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૩)

૨૨૫. સમાહિત શાક્યમુનિએ તૃણાક્ષયમય, વિરાગમય, અમર જીવો જે ઉત્તમ ધર્મ જાણ્યો તેના જેવો બીજો નથી. ધર્મ સંબંધેનું આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૪)

૨૨૬. જે શુદ્ધ સમાધિની શુદ્ધત્રેણે પ્રજ્ઞા કરી, જેને તરત જ ફળ આપનારી કહે છે તે સમાધિ જેવી બીજી નથી. ધર્મ સંબંધેનું આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૫)

૨૨૭. સજ્જનોને પસંદ એવી જે આઠ વ્યક્તિ, જેની ચાર જોડીઓ થાય છે, તે સુગતના શ્રાવકો પૂજનીય છે; તેમને આપેલ દાન મહાફલદાયક થાય છે. સંઘ માટેનું આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૬)

૨૨૮. જે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરીને દૈ મનથી ગોતમના પંથમાં પ્રવેશ કરે છે તેઓ પ્રાપ્તવ્ય પ્રાપ્ત કરીને અને અમૃતનું અવગાહન કરીને અનાયાસે મેળવેલી શાંતિનો ઉપભોગ લે છે. સંઘ માટેનું આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૭)

૨૨૯. નગરદ્વારની સામે જોભો કરેલો સ્તંભ જેમ ચારે બાજુના પવનથી હલતો નથી, તેમ એ ચારે આર્ય સત્યો વિચારપૂર્વક જાણે છે તે સત્પુરુષ છે એમ હું કહું છું. સંઘ માટેનું આ ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૮)

૨૩૦. જેઓ ગંભીરપ્રજે (બુદ્ધે) ઉત્તમ રીતે ઉપદેશો ચાર આર્ય સત્યોની ભાવના કરે છે તે ગમે તેટલી અસાવધાનીથી વર્તે તોપણ આઠમો જન્મ લેતા નથી. સંઘ માટેનું આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૯)

૨૩૦. આ અને આની નીચેની બન્ને ગાથાઓ સોતાપન્નને ઉદ્દેશીને લખાયેલી છે. ‘સમાધિમાર્ગ’ પૃષ્ઠ ૧૧૮ જુઓ.

૨૩૧. સમ્યગ્દષ્ટિ પ્રાપ્ત થતાંની સાથે જ તે (ઉપરના પૈકી એક) દેહાત્મદષ્ટિ, કુશંકા અને વ્રતઉપવાસાદિ ઉપરનો જે કંઈ વિશ્વાસ હોય તે, આ ત્રણ વસ્તુઓ છોડી દે છે, ચાર દુર્ગતિમાંથી મુક્ત થાય છે, અને છ વસ્તુ તેને હાથે થવી અશક્ય થાય છે. સંધ માટેનું આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૧૦)

૨૩૨. જે તેનાથી કાયા, વાચા કે મનથી કંઈ પાપ થાય તો તે કદી પણ છુપાવી રાખતો નથી. આ કામ તેનાથી થવું શક્ય નથી. સંધ માટેનું આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૧૧)

૨૩૩. ઉનાળાના પહેલા માસમાં જેમ કાઈ વનગુહ્ય (સાત્ર) પ્રપ્ત થાય, તે રીતે બુદ્ધે નિર્વાણગામી પરમશ્રેષ્ઠ ધર્મનો લોકહિતાયે ઉપદેશ કર્યો છે. બુદ્ધ માટે આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૧૨)

૨૩૪. શ્રેષ્ઠ, શ્રેષ્ઠરા, શ્રેષ્ઠદ અને શ્રેષ્ઠ લાવનાર અનુત્તર એવા શ્રેષ્ઠ ધર્મનો તેણે ઉપદેશ કર્યો. બુદ્ધ માટેનું આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્યથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૧૩)

૨૩૫. જેમની નૂતી વાસના ક્ષીણ થઈ અને નવી ઉત્પન્ન ન થાય, જેઓ ભાવિ જન્મ માટે નિરપેક્ષ, તે ક્ષીણ-વાસનાથીજ અને ઉત્પત્તિચંદ્રવિરહિત ધીર પુરુષો આ પ્રદીપની

૨૩૬. ચાર દુર્ગતિ અથવા અપાય: નરક, તિર્યગ્યોનિ, પ્રેત-વિષય અને અસુરલોક. છ વસ્તુઓ: માતૃઘાત, પિતૃઘાત, અર્હર્દ્રધ, તથાગતને જખમી કરવા, સંધભેદ, અને બુદ્ધેતર ગુરુની ભક્તિ.

માફક નિર્વાણ પામે છે. સંધ માટે આ (વચન) ઉત્તમ રત્ન છે. આ સત્પથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૧૪)

૨૩૬. જે ભૂમિગત અથવા અંતરિક્ષમાંનાં ભૂતો અહીં ભેગાં થયાં હોય તેમને કહું છું કે અમે દેવમનુષ્યપૂજિત તથાગત શુદ્ધને નમસ્કાર કરીશું, અને આનાથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૧૬)

૨૩૭. જે ભૂમિગત અથવા અંતરિક્ષમાંનાં ભૂતો અહીં ભેગાં થયાં હોય તેમને કહું છું કે દેવમનુષ્યપૂજિત તથાગત ધર્મને નમસ્કાર કરીશ, અને આનાથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૧૭)

૨૩૮. જે ભૂમિગત અથવા અંતરિક્ષમાંનાં ભૂતો અહીં એકઠાં થયાં હોય તેમને કહું છું કે દેવમનુષ્યપૂજિત તથાગત સંધને નમસ્કાર કરીશ, અને આનાથી સ્વસ્તિ થાઓ. (૧૮)

આમગંધસુત્ત (૨)

૨૩૯. (તિથ્ય ત.પસ—) રયામાક, ચિંગૂળક, ચીનક ઝડોનાં પાંદડાં, કંદમૂળ અને ફળો ધર્માનુસાર મળે તો તેના ઉપર નિર્વાહ ચલાવનારા ચેનના પદાર્થો માટે ખોદું બોલતા નથી. (૧)

૨૪૦. હે કાશ્યપ, પારકાએ આપેલું, ચૂંટી કાઢેલ અને સરસ રીતે પકાવેલ ચોખ્ખાનું સુરસ અને ઉત્તમ અન્ન સ્વીકારનારો તું આમગંધ (અમેષ્ય પદાર્થ) ખાય છે ! (૨)

૨૪૧. હે બ્રહ્મચંધુ, પક્ષીના માંસથી મિશ્રિત ચોખ્ખાનું અન્ન ખાતાં તું મને આમગંધ યોગ્ય નથી એમ જ કહે છે. તો હે કાશ્યપ, હું તને પૂછું છું કે તારો આમગંધ કઈ જાતનો ? (૩)

૨૪૨. (કાશ્યપ બુદ્ધ—) પ્રાણુધાત, વધ, છેદ, બંધન,

૨૩૬. ચિંગૂળક—કરૈણના ફૂલના આકારનું અરણ્યધાન્ય.

ચીનક—જંગલી મગ.

એસી, ખોટું બાપણ, છેતરવું, લૂંટી લેવું, નરણુમારણુદિને
અભ્યાસ અને વ્યભિચાર—આ આમગંધ છે, માંસભોજન એ
આમગંધ નથી. (૪)

૨૪૩. જેને સ્ત્રીઓની બાબતમાં સંયમ નથી, જે
જીર્ણદોષુપ, અશુચિકર્મમિશ્રિત, નાસ્તિક, વિષમ અને દુર્વિનીત
છે (તેનું કર્મ)—આ આમગંધ છે, માંસભોજન એ આમગંધ
નથી. (૫)

૨૪૪. જે રુદ્ધ, દારુણ, ચાડીખોર, મિત્રદ્રોહી, નિર્દય,
અભિમાની, કૃપણ, કોઈને કશું ન દેનારા (તેનું કર્મ)—આ
આમગંધ છે; માંસભોજન એ આમગંધ નથી. (૬)

૨૪૫. ક્રોધ, મદ, કઠોરતા, વિરોધ, માયા, ઇર્ષ્યા, વૃદ્ધા
બળકાટ, માનાતિમાન, અને ખલ લોકોની સંગતિ—આ આમ-
ગંધ છે, માંસભોજન એ આમગંધ નથી. (૭)

૨૪૬. જે પાપી; ઋણુ ન ચૂકવનાર, ચાડિયા, લાંચિયા,
ખોટા અધિકારી, જે નરાધમ ઇહલોકમાં કલ્મષ ઉત્પન્ન કરે
છે (તેનું કર્મ)—આ આમગંધ છે, માંસભોજન એ આમગંધ
નથી. (૮)

૨૪૭. જેને પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયા નથી, જે ખીજીને લૂંટીને
ઉપદ્રવ કરે છે, દુઃશીલ, બેસર, માણા ભાંડનારો અને
અનાદર કરનારો (તેનું કર્મ)—આ આમગંધ છે, માંસભોજન
એ આમગંધ નથી. (૯)

૨૪૮. આવા કર્મમાં આસક્ત, વિરોધ કરનારા, ખાત
કરનારા, હમેશાં આવાં કર્મોમાં ગૂંથાયેલા જે પરલોકમાં
અધિકારમાં પ્રવેશ કરે છે અને માથું નીચે અને પગ ઉપર

એવી સ્થિતિમાં નરકમાં પડે છે (તેનું કર્મ)—આ આમગંધ છે; માંસભોજન એ આમગંધ નથી. (૧૦)

૨૪૯. મત્સ્યમાંસનો આહાર છોડી દેવો, નખતા, મુંડન, જટા, રાખ ચોળવી, જાડુંભરકું અગ્નિનયર્મ, અગ્નિહોત્રની ઉપાસના અથવા ઇહલોકની બીજી વિવિધ પ્રકારની તપશ્ચર્યા, મંત્રાહુતિ, યજ્ઞ, અને શીતોષ્ણ સેવનથી તપ કરવું—આ બધી વસ્તુઓ કુશંકાની પાર ન ગયેલા મર્ત્યને પાવન કરી શકતી નથી. (૧૧)

૨૫૦. ઈદ્રિયોનો સંયમ જાળવીને અને ઈદ્રિયોને ઓળખીને વર્તનારો, ધર્મસ્થિત, આર્જવ અને માર્દવમાં સંતોષ માનનારો, સંચાતીત, અને જેનું અધું દુઃખ નષ્ટ થયું છે એવો જે ધીર પુરુષ તે દષ્ટ અને શ્રુત પદાર્થોમાં બદ્ધ થતો નથી. (૧૨)

૨૫૧. આ અર્થ ભગવાને પુનઃપુનઃ પ્રકાશિત કર્યો, અને તે મંત્રપારગે (બ્રાહ્મણતાપસે) તે જાણ્યો. આ અર્થ તે નિરામગંધ, અનાસક્ત અને અદમ્ય મુનિએ રમ્ય ગાથામાં પ્રકાશિત કર્યો. (૧૩)

૨૫૨. નિરામગંધ અને બધાં દુઃખોનો નાશ કરનારું શુદ્ધનું સુભાષિત વચન સાંભળીને તે બ્રાહ્મણ નમ્રતાથી તથાગતને પૂજે પડ્યો અને તેણે ત્યાં જ પ્રવ્રજ્યા લીધી. (૧૪)

હિરિસુત્ત (૩)

૨૫૩. નિર્લજ્જ, કંટાળનારો, હું તારો મિત્ર છું એમ કહે છે, પણ મિત્રનાં કર્તવ્યો કરતો નથી એવો માણસ આપણો નથી એમ સમજવું. (૧)

૨૫૪. જે મીઠું બોલે છે પણ તે રીતે વર્તતો નથી, એવા બોલ્યા પ્રમાણે ન વર્તનારાને સુચ લોકો જાણે છે. (૨)

૨૫૫. જે છિદ્રો શોધ્યા કરે છે, અને મૈત્રી તૂટશે એવી શંકાથી સાવધાનતાથી વર્તે છે તે મિત્ર નથી. પિતાના ખલા પર દીકરો જેમ વિશ્વસ્તપણે સૂએ છે તેમ જેની સાથે વિશ્વસ્તતાથી વર્તી શકાય એવો, અને બીજાઓ જેને ફેડી ન શકે એવો જે તે જ ખરો મિત્ર છે. (૩)

૧. દીઠાકારોનું કહેવું એમ છે કે આ સુતની પાંચ ગાથાઓ જુદાજુદા પ્રતિના જવાબરૂપે છે. પણ તે ખોટા અને સાચા મિત્ર સંબંધે જ હોય એમ લાગે છે, અને એવો અર્થ લઈને જ તેમનું ભાષાંતર કર્યું છે.

૨૫૬. તે પુરુષ ધુરાને વહન કરનારો, શુદ્ધ ફળના લાભ માટે આનંદદાયક, પ્રશંસાવહ અને સુખકારક વસ્તુની (પ્રેમની) અભિવૃદ્ધિ કરે છે. (૪)

૨૫૭. તે એકાન્તવાસરસનો અને શાંતિરસનો આસ્વાદ લધને ધર્મપ્રીતિરસ પીનારો, નિર્ભય અને નિષ્પાપ થાય છે. (૫)

મહામંગલમુત્ત (૪)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન શ્રાવસ્તીના જોતવનમાં અનાથપિંડિકના આરામમાં રહેતા હતા. ત્યારે રાત પૂરી થવા આવી તે વખતે એક સુંદર દેવ આપું જોતવન પ્રકાશિત કરીને ભગવાન પાસે આવ્યો, અને ભગવાનને નમસ્કાર કરીને એક બાળુ ઊભો રહ્યો. એક બાળુએ ઊભા રહીને તે દેવે ભગવાનને નીચે પ્રમાણે ગાથા કહી:

૨૫૮. પોતાને સુખ મળે એ ઉદ્દેશથી અનેક દેવો અને મનુષ્યોએ મંગલોની કલ્પના અમલમાં મૂકી છે. તેમાં ઉત્તમ મંગલ કયું તે કહો. (૧)

૨૫૯. (ભગવાન—) મૂર્ખોના સહવાસથી દૂર રહેવું, સુશ્રોની સંગતિ કરવી અને પૂજ્ય જનોની પૂજા કરવી; આ ઉત્તમ મંગલ છે. (૨)

૨૬૦. અનુકૂળ પ્રદેશમાં વસવું, પુણ્યનો સંચય અને સન્માર્ગમાં મનની દૃઢતા; આ ઉત્તમ મંગલ છે. (૩)

૨૬૧. વિદ્યાસંપાદન, કલાસંપાદન, સદ્ગતિની ટેવ અને સમયોચિત ભાષણ; આ ઉત્તમ મંગલ છે. (૪)

૨૬૨. માળાપની સેવા, સ્ત્રીપુત્રોની સંભાળ અને વ્યવસ્થિતતાથી કરેલાં કર્મો; આ ઉત્તમ મંગલ છે. (૫)

૨૬૩. દાનધર્મ, ધાર્મિક આચરણ, સર્ગાચોને મદદ અને પ્રશસ્ત કર્મો; આ ઉત્તમ મંગલ છે. (૬)

૨૬૪. પાપમાંથી પૂર્ણ નિવૃત્તિ, મલ્લપાનનો સંયમ અને ધાર્મિક કૃત્યોમાં દક્ષતા; આ ઉત્તમ મંગલ છે. (૭)

૨૬૫. આદર, નમ્રતા, સંતુષ્ટિ, કૃતજ્ઞતા અને વખતોવખત સદ્ધર્મશ્રવણ; આ ઉત્તમ મંગલ છે. (૮)

૨૬૬. ક્ષાંતિ, મધુર ભાષણ, શ્રમણોની મુલાકાત અને વખતોવખત ધર્મચર્યા; આ ઉત્તમ મંગલ છે. (૯)

૨૬૭. તપ, બ્રહ્મચર્ય, આર્ય સત્યોનું જ્ઞાન અને નિર્વાણનો સાક્ષાત્કાર; આ ઉત્તમ મંગલ છે. (૧૦)

૨૬૮. લોકસ્વભાવની સાથે પ્રસંગ આવતાં જેનું ચિત્ત અસ્થિર થતું નથી, પણ શોકરહિત, નિર્મળ અને સુખરૂપ રહે છે; આ (તેનું) ઉત્તમ મંગલ છે. (૧૧)

૨૬૯. આવાં મંગલોનું આચરણ કરીને કોઈ જગ્યાએ પરાભવ ન પામતાં જેઓ સ્વસ્તિસુખ મેળવે છે તે તેમનું ઉત્તમ મંગલ છે. (૧૨)

૨૬૮. લાલ અને હાનિ, જરા અને અપજરા, નિંદા અને સ્તુતિ, સુખ અને દુઃખ એ આઠ લોકસ્વભાવ—લોકધર્મ બધાવા.

સૂચિલોમસુત્ત (૫)

જેવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન ગયામાં ટંકિત મંચક ઉપર સૂચિલોમ યક્ષના ભવનમાં રહેતા હતા. તે વખતે ખરે યક્ષ અને સૂચિલોમ યક્ષ ભગવાનથી થોડા અંતર ઉપર ફરતા હતા. ત્યારે ખરે યક્ષે સૂચિલોમ યક્ષને કહ્યું, “આ શ્રમણ છે. આ શ્રમણ નથી, આ શ્રમણ છે. આ શ્રમણ છે કે શ્રમણ છે એ હું જોઉં છું.” એમ બોલી સૂચિલોમ યક્ષ ભગવાન પાસે ગયો, અને પાસે જઈને પોતાના શરીરથી ભગવાનને ઘસો મારવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. આથી ભગવાન તેનાથી દૂર ગયા. એટલે સૂચિલોમ યક્ષે ભગવાનને કહ્યું, “શ્રમણ, મારાથી બીજો છે શું?” “આયુષ્મન, હું તારાથી બીજો નથી. પણ તારો સંપર્ક અવિત્ર છે.” “શ્રમણ, હું તને પ્રશ્ન પૂછું છું. તેનો જો તું બરાબર જવાબ નહિ આપે તો હું તને ગાડો બનાવીશ, અથવા તારું હૃદય ફાડીશ, અથવા તને પગે ઝાલીને ગંગાની પાર ફેંકી દઈશ.” “આયુષ્મન, આ સદેવક, સધ્ધક,

સમારક લોકમાં, ત્રમણુબ્રાહ્મણોમાં કે દેવમનુષ્યોમાં એવા કોઈ હું નથી જોતો કે જે મને ગાંડો બનાવે, અથવા મારું હૃદય ફાડે કે મને પમે જાણીને ગંગાની પાર ફેંકી દે. તોપણ આયુષ્મન, તારી ઇચ્છા મુજબ પ્રશ્ન પૂછ. ” એટલે સ્વયંદ્રોમ યક્ષે ભગવાનને આ પ્રમાણે ગાથા કહી:

૨૭૦. કામ અને ક્રોધ ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? અરતિ, રતિ અને લોભહર્ષ (ભય) ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? તોફાની છોકરાઓ જેમ કાગડાને (દોરી બાંધીને) ઉડાડે છે તેમ આ વિતર્કો ક્યાંથી ઉત્પન્ન થઈને મનને ઉડાડે (ભભાવે) ? (૧)

૨૭૧. કામ અને ક્રોધ અહીંથી થાય છે, અરતિ, રતિ અને લોભહર્ષ અહીંથી થાય છે; તોફાની છોકરાઓ કાગડાને (દોરી બાંધીને) જેમ ઉડાડે છે તેમ આ વિતર્કો અહીંથી ઉત્પન્ન થઈને મનને ઉડાડે (ભભાવે) છે—(૨)

૨૭૨. તે સ્નેહમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, વડની વડવાઈઓની જેમ પોતાના જ અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થઈને માણવાલતાની જેમ ઉપભોગ્ય વસ્તુઓમાં ફેલાય છે. (૩)

૨૭૩. હે યક્ષ, મારું સાંભળ. અહીંથી આ (વિતર્કો) પેદા થાય છે એમ જે જાણે છે તે તેમનો ત્યાગ કરે છે, અને તેઓ આ દુસ્તર અતીર્ણપૂર્વે ઓધ તરીકે પુનર્જન્મ લેતા નથી. (૪)

૨૭૨. માણવા લતા હિમાલયના જંગલમાં થાય છે. તે જે વૃક્ષ ઉપર ચડે છે તેના ઉપર પથરાઈ જાય છે અને તેનો સમૂળગો નાશ કરે છે.

ધર્મચરિત્રમુક્ત (૬)

૨૭૪. ધર્મચર્યા અને પ્રહાર્ય એ ઉત્તમ ધન છે. (મનુષ્ય)
ગૃહત્યાગ કરીને અનાગારિક પરિવ્રાજક થાય (૧)

૨૭૫. છતાં જો તે વાચાળ, બીજાને હેરાન કરવામાં
સુખ માનનારો અને પશુની જેમ વર્તનારો હોય તો તેનું
જીવન હીન છે; તે આત્માનો મેલ વધારે છે. (૨)

૨૭૬. કલહાલિરત અને મોહથી બરેલો બિહુ યુદ્ધે
ઉપદેશોલા ધર્મનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા છતાં તે જાણ્યો (સમજ્યો)
નથી. (૩)

૨૭૭. ભાવિતાત્માને (અરહન્તને) હેરાન કરનારો, અવિદ્યા-
થી આવૃત બિહુ આ નરકગામી સંકલિષ્ટ માર્ગ છે એમ
જાણ્યો નથી. (૪)

૨૭૮. એવી જાતનો અધોગતિ પામેલો બિહુ ગર્ભશય્યાથી
ગર્ભશય્યામાં અને તમમાંથી તમમાં જઈને પરલોકમાં દુઃખ
ભોગવે છે. (૫)

૨૭૬. જેવો અનેક વર્ષોનો ભરેલો શૌચકૂપ (સંગ્રાસ) તેવો આ છે. કારણ આવા પાપી પુરુષની શુદ્ધિ બહુ કઠણ છે. (૬)

૨૮૦. હે બિહુઓ, આવો ગૃહાસક્ત, પાપેચ્છ, પાપસંકલ્પી અને પાપી આચારગોચરવાળો (બિહુ) તમારા જીવામાં આવે (૭)

૨૮૧. તો બધા એક થઈને તેનો બહિષ્કાર કરો; તે કચરો ફેંકી દો, તે સડેલો ભાગ છોડી નાખો. (૮)

૨૮૨. ત્યારપછી અશ્રમણ હોવા છતાં શ્રમણુમન્ય એવા ઢાંગી બિહુઓને બહાર કાઢો. તેવા પાપી અને પાપી આચાર-ગોચરવાળાને બહાર કાઢીને (૯)

૨૮૩. તમે શુદ્ધ થાઓ, અને સાવધાનીથી શુદ્ધોની સાથે જ સહવાસ રાખો. ત્યારપછી (જ) સંપીને અને હોશિયારીથી વર્તીને દુઃખનો અંત કરવા માટે (તમે) સમર્થ થશો. (૧૦)

બ્રાહ્મણધર્મકસુત (૭)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન શ્રાવસ્તીના જોતવનમાં અનાથપિંડિકના આરામમાં રહેતા હતા. તે વખતે કાસલ દેશમાંના કેટલાક જીર્ણ, વૃદ્ધ, ધરડા અને વયાતીત કુલીન બ્રાહ્મણો ભગવાન પાસે આવ્યા, અને આવીને ભગવાનને કુશલ સમાચાર પૂછીને એક બાજુએ બેઠા. એક બાજુએ બેઠા પછી તે કુલીન બ્રાહ્મણોએ ભગવાનને પૂછ્યું, “હે ગોતમ, આજકાલના બ્રાહ્મણો જૂના બ્રાહ્મણોના બ્રાહ્મણધર્મ મુજબ વર્તનારા દેખાય છે ખરા ? ” “હે બ્રાહ્મણો, આજકાલના બ્રાહ્મણો જૂના બ્રાહ્મણોના બ્રાહ્મણધર્મ મુજબ વર્તનારા દેખાતા નથી. ” “જો ભવાન ગોતમને આકરું ન પડતું હોય તો ભવાન ગોતમ અમને જૂનો બ્રાહ્મણધર્મ કયો તે કહે. ” “એમ જો હોય તો, હે બ્રાહ્મણો, ધ્યાન દઈને સાંભળો. હું કહું છું. ” “વારુ, ” એવો તે કુલીન બ્રાહ્મણોએ ભગવાનને જવાબ આપ્યો. ભગવાન બોલ્યા:

૨૮૪. પ્રાચીન ઋષિઓ સંયતાત્મા અને તપસ્વી હતા; તેઓ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોનો ત્યાગ કરીને આત્માર્થચિંતન કરતા. (૧)

૨૮૫. તે બ્રાહ્મણો પાસે પશુઓ નહોતાં, ધન નહોતું, ધાન્ય નહોતું. સ્વાધ્યાય એ જ તેમનું ધન હતું, અને તેઓ બ્રાહ્મનિધિનું પાલન કરતા. (૨)

૨૮૬. લોકો તેમને માટે શ્રદ્ધાપૂર્વક ભોજન તૈયાર કરીને બારણામાં તૈયાર રાખતા, અને તે તેમને આપવું તે યોગ્ય સમજતા. (૩)

૨૮૭. અનેકરંગી વસ્ત્રો, પાથરણાં અને ઈમારતોથી સંપન્ન પ્રદેશો અને રાષ્ટ્રો આવા બ્રાહ્મણોને પૂજતાં. (૪)

૨૮૮. તે બ્રાહ્મણો અવધ્ય હતા અને ધર્મરક્ષિત હોવાને લીધે અજ્ઞેય હતા. કોઈ પણ કુટુંબમાં જવા તેમને અટકાવ નહોતો. (૫)

૨૮૯. તે પ્રાચીન બ્રાહ્મણો અડતાળીશ વર્ષ સુધી કૌમાર બ્રહ્મચર્ય પાળતા અને પ્રજા અને શીલ સંપાદન કરતા. (૬)

૨૯૦. તે બ્રાહ્મણો પરદારગમન કરતા નહિ અથવા સ્ત્રીને વેચાતી ન લેતા. ખરા પ્રેમવાળો સ્ત્રીસહવાસ જ તેમને માન્ય હતો. (૭)

૨૯૧. ઋતુકાલ સિવાય બીજે સમયે તે બ્રાહ્મણો સ્ત્રીસંગ કરતા નહિ. (૮)

૨૯૨. બ્રહ્મચર્ય, શીલ, આર્જવ, માર્દવ, તપ, સમાધાન, અહિંસા અને ક્ષાંતિની તેઓ સ્તુતિ કરતા. (૯)

૨૯૩. બ્રહ્મા નામતો તેમને જે દૃઢપરાક્રમી આગેવાન હોતો તેણે સ્વપ્નમાં પણ કદી સ્ત્રીસંગ કર્યો નથી. (૧૦)

૨૯૪. તેના વ્રતનું પાલન કરનારા કેટલાક સુઘ્ન (બ્રાહ્મણો) હાલ પણ બ્રહ્મચર્ય, શીલ અને ક્ષાંતિની સ્તુતિ કરે છે. (૧૧)

૨૯૫. તે (પ્રાચીન બ્રાહ્મણો) ચોખ્ખા, પાથરણું, વસ્ત્ર, ઘી, તેલ વગેરે પદાર્થો ભિક્ષા માગીને અથવા ધાર્મિક રીતે એકઠા કરીને યજ્ઞ કરતા, અને તે યજ્ઞમાં તેઓ ગોવધ કરતા નહિ. (૧૨)

૨૯૬. જેમ માઆપ, ભાર્ગવ અથવા સર્ગાવદાલાં (છે) તેવી જ ગાયો અમારી પરમ મિત્ર છે, કારણકે ખેતી તેમના ઉપર અવલંબેલી છે. (૧૩)

૨૯૭. તે (ગાયો) અન્ન આપનારી, બલ આપનારી, કાંતિ આપનારી અને સુખ દેનારી છે. આ તત્ત્વ સમજીને તે (પ્રાચીન બ્રાહ્મણો) ગાયો મારતા નહિ. (૧૪)

૨૯૮. સુકુમાર, ઊંચા બાંધાવાળા, તેજસ્વી અને યશસ્વી એવા તે બ્રાહ્મણો સ્વકીય ધર્માનુસાર (રહેતા) અને કૃત્યાકૃત્યના સંબંધમાં દક્ષ રહેતા; અને જ્યાં સુધી તેઓ એવા હતા ત્યાં સુધી લોક સુખી થયા. (૧૫)

૨૯૯. પરંતુ રાગની સંપત્તિ અને અલંકૃત સ્ત્રીઓ જેવી અત્યંત હુદ્ડ વસ્તુથી તેમની બુદ્ધિ બદલાઈ. (૧૬)

૩૦૦. ઉત્તમ ઘોડા જોડેલા અને ઉત્તમ રીતે તૈયાર કરીને આચ્છાદેલા રથ, સરસ રીતે બાંધેલાં ઘર અને ધમારતો (૧૭)

૩૦૧. ગાયોનાં ટોળાં અને સુંદર સ્ત્રીઓનો સમુદાય—આવા માનવી ઉપજોગોમાં બ્રાહ્મણો લોભાયા. (૧૮)

૩૦૨. તે માટે મંત્ર રચીને તે ઇક્ષ્વાકુ પાસે ગયા અને બોલ્યા, તારી પાસે પુષ્કળ ધનધાન્ય છે, તું યજ્ઞ કર. તારી પાસે સંપત્તિ ખૂબ છે, તું યજ્ઞ કર ! (૧૯)

૩૦૩. આવી રીતે બ્રાહ્મણોએ સમજાવ્યો ત્યારે તે રથર્ષભ રાજાએ અશ્વમેધ, પુરુષમેધ, સમ્યક્પાશ, વાજપેય અને નિરર્ગળ યજ્ઞો કરીને બ્રાહ્મણોને ધન આપ્યું. (૨૦)

૩૦૪. ગાયો, પાંચરણાં, વસ્ત્ર અને અલંકૃત સ્ત્રીઓ, ઉત્તમ ઘોડા જોડેલા અને ઉત્તમ રીતે તૈયાર કરેલા અને આચ્છાદેલા રથ, (૨૧)

૩૦૫. અને અનેક ધાન્યથી ભરેલાં સારી રીતે બાંધેલાં રમ્ય ધરો, એ સંપત્તિ તેણે બ્રાહ્મણોને દીધી. (૨૨)

૩૦૬. તે યજ્ઞમાં ધનસંપત્તિ મેળવીને બ્રાહ્મણો પૈસાદાર થયા. આવી રીતે ક્ષોલુપ થયેલા ઝેવા તેઓની તૃષ્ણા વધારે વધી. તે માટે ફરીવાર મંત્ર રચીને તેઓ ઇક્ષ્વાકુ પાસે ગયા. (૨૩)

૩૦૭. અને બોલ્યા, જેમ પાણી, જમીન, સોનું કે ધન-ધાન્ય (જેવાં છે) તેવી જ ગાયો મનુષ્યોને ઉપભોગ્ય વસ્તુઓ છે. તારી પાસે પુષ્કળ નિત છે, તું યજ્ઞ કર. તારી પાસે પુષ્કળ ધન છે, તું યજ્ઞ કર ! (૨૪)

૩૦૮. આવી રીતે તે બ્રાહ્મણોએ તેને સમજાવ્યો ત્યારે તે રથર્ષભ રાજાએ યજ્ઞમાં લાખો ગાયોને મારી. (૨૫)

૩૦૯. પગથી, શીંગડાંથી અથવા બીજા કોઈ અવયવથી તે ગાયો હિંસા કરતી નહોતી. જે ઘેટાં જેવી શાંત હતી અને ઘડો ભરીને દૂધ આપતી, એવી તે ગાયોનો શીંગડાંએ ઝાડીને

રાજાએ યજ્ઞમાં વધ કર્યો. (૨૬)

૩૧૦. એટલે દેવ, પિતૃઓ, ઇંદ્ર, અસુર અને રાક્ષસ ગાયો ઉપર શસ્ત્ર પડ્યું એ મોટો અધર્મ થયો એમ કહીને હાહાકાર કરવા લાગ્યા. (૨૭)

૩૧૧. તે પહેલાં ઇન્દ્ર, ભૂખ અને જરા એ ત્રણ જ રાજા હતા. પણ પશુધાતની શરૂઆત થયા પછી તે અદ્યાણ થયા. (૨૮)

૩૧૨. દંડ (શિક્ષા)માં આ એક જૂનો અધર્મ ઉત્પન્ન થયો, જેનાથી યાજ્ઞકો નિર્દોષ ગાયોને મારે છે અને ધર્મનો વિધાંસ કરે છે. (૨૯)

૩૧૩. આ રીતે સુર લોકોએ આ રિવાજની નિંદા કરી છે, અને માટે જ યાજ્ઞકને એઈને લોકો તેની નિંદા કરે છે. (૩૦)

૩૧૪. આ રીતે ધર્મની વિપન્નાવસ્થા થતાં શદ્ર અને વૈશ્ય જુદા પડ્યા, ક્ષત્રિયોમાં ભેદ પડ્યા અને પત્ની પતિની અવગણના કરવા લાગી ! (૩૧)

૩૧૫. સારા ગોત્રમાંના ક્ષત્રિય, બ્રાહ્મણ અને ળીઝ લોકો જાતિપ્રવાદભય છોડીને એન કરવા લાગ્યા. (૩૨)

આમ બોલ્યા પછી તે કુલીન બ્રાહ્મણોએ ભગવાનને કહ્યું, “ધન્ય, ધન્ય, ભો ગોતમ...(વગેરે કસિભારદ્વાજસુતને અંતે છે તે પ્રમાણે)...અમે ભવાન ગોતમને શરણે જઈએ છીએ, ધર્મને શરણે જઈએ છીએ, ને બિહુમંધને શરણે જઈએ છીએ. આજથી આમરણ શરણે ગયેલા અમે ઉપાસક છીએ એવું ભવાન ગોતમે સમજવું.”

નાવામુત્ત (૮)

૩૧૬. દેવો જેમ ઇંદ્રની પૂજા કરે છે તેમ, જેની પાસેથી આપણે ધર્મ શીખીએ છીએ તેની મનુષ્યે પૂજા કરવી. તેની પૂજા કરવાથી તે બહુશ્રુત તેના ઉપર પ્રસન્ન થઈને ધર્મ પ્રકાશિત કરે છે. (૧)

૩૧૭. જે શ્રુદ્ધિમાન માણસ સાવધાનતાથી તેવા પુરુષની ઉપાસના કરે છે તે તેણે ઉપદેશોલ્લ ધર્મ સાંભળીને અને તે પ્રમાણે વર્તીને સુઝ, પ્રભાવશાળી અને નિપુણ થાય છે. (૨)

૩૧૮. પણ્ય ક્ષુદ્ર, મૂર્ખ, અનભિસ અને ઈર્ષાળુની ઉપાસના કરનારો માણસ ધર્મજ્ઞાન ન મેળવતાં અને શંકાનું સમાધાન ન કરતાં જ મરણ પામે છે. (૩)

૩૧૯. જેમ કોઈ માણસ પાણીથી ભરપૂર જોસતી વહેતી નદીમાં ઊતરીને તણુચ છે તે બીજાને કેમ તારી શકે ? (૪)

૩૨૦. તે રીતે જે માણસ ધર્મજ્ઞાન સંપાદન ન કરતાં અને બહુશ્રુતોનું અર્થપૂર્ણ વચન ન સાંભળતાં જાતે અજ્ઞાન

અને સાશંક (રહે છે) તે ખીજનું સમાધાન કઈ રીતે કરી શકે ? (૫)

૩૨૧. જેમ કોઈ નૌકા ચલાવવામાં કુશળ બુદ્ધિમાન માણસ હોયેસાં અને સુકાનવાળી મજબૂત નૌકામાં બેસીને તેને આધારે ધણીને તારી શકે, (૬)

૩૨૨. તેમ જ જે વિદ્વાન, ભાવિતાત્મા, બહુશ્રુત, અપ્રકંપ્ય, અને શ્રોતાવધાન વડે નિર્વાણજ્ઞાન સંપાદન કરેલું છે એવો (હોય) તે જ્ઞાની જ લોકોનું સમાધાન કરી શકે. (૭)

૩૨૩. માટે મેઘાવી અને બહુશ્રુત સત્પુરુષની ઉપાસના કરવી. તેની પાસેથી સદર્થ જાણીને તે પ્રમાણે વર્તનારો માણસ ધર્મ સમજીને સુખ મેળવશે. (૮)

કિંસીલસુત્ત (૯)

૩૨૪. કયા શીલથી, કયા આચારથી અને કયાં કર્મોના અભ્યાસથી માણસ સન્માર્ગે ચાલી શકે અને પરમાર્થ પ્રાપ્ત કરી લે ? (૧)

૩૨૫. તેણે વડીલ માણસોને માન દેવું, અને ઈર્ષાવિરહિત થવું, ગુરુઓની મુલાકાતનો સમય જાણવો, અને વખત સાચવીને આદરપૂર્વક ધાર્મિક સંભાષણ અને સુભાષિતો સાંભળવાં. (૨)

૩૨૬. ગર્વને એક કેરે મૂકીને અને નમ્ર બનીને વખતો-વખત ગુરુઓ પાસે જવું; સદર્થ, ધર્મ, સંયમ અને બ્રહ્મચર્યનું સ્મરણ રાખવું અને તેનું આચરણ કરવું. (૩)

૩૨૭. ધર્મારામ, ધર્મરત, ધર્મસ્થિત અને ધર્મન્યાયશયઈને ધર્મને દોષ લાગે એવા વાદમાં ન પડવું; યથાતથ સુભાષિતોથી જ વાદનો નિકાલ લાવવો. (૪)

૩૨૭. ટીકાકારે આ ગાથાનો જુદો જ અર્થ કર્યો છે.

૩૨૮. હાસ્ય, લવારો, શોક, પ્રદેષ, માયા, દંભ, અતિલોભ, અહંકાર, સ્પર્ધા, કુકંઠતા, અપવિત્રતા અને ન બની શકે એવાં કાર્યો માટેની હામનો ત્યાગ કરીને વીતમદ અને સ્થિતાત્મા થવું. (૫)

૩૨૯. સુભાષિતોનું ધ્યેય જ્ઞાન છે, શ્રુત અને જ્ઞાનનું ધ્યેય સમાધિ છે. જે આજસુ અને પ્રમાદી બને છે તેની પ્રજ્ઞા અને વિદ્યા વધતાં નથી. (૬)

૩૩૦. આર્યપ્રવેદિત ધર્મમાં જેઓ રત થાય છે તેઓ કાયા, વાયા અને કર્મથી શ્રેષ્ઠ છે. શાંતિથી, સમાધાનપૂર્વક અને સમાધિયુક્ત રહેનારા તેઓ વિદ્યાનો અને પ્રજ્ઞાનો સાર બને છે. (૭)

ઉદ્દાનમુક્ત (૧૦)

૩૩૧. જાગો ! બેઠા થાઓ ! બાણનું શલ્ય તમારા શરીરમાં પેસવાને લીધે દુઃખ ભોગવતા એવા તમે પીડિત લોકોને જાંઘ ફેમ આવે છે ? (૧)

૩૩૨. જાગો ! બેઠા થાઓ ! નિશ્ચયથી શાંતિનો અભ્યાસ કરો. તમને અસાવધ જોઈને પોતાના તાબામાં લઈને મૃત્યુરાજ (માર) તમને ન મોહાવે ! (૨)

૩૩૩. જેનાથી દેવો અને મનુષ્યો લોલુપ થઈને રહે છે તે તૃષ્ણાનું ઉલ્લંઘન કરો. આ ક્ષણ નકામી ન જવા દેતા ! કારણ વખત નકામો જવા દેનારા લોકો નરકમાં પડીને શોક કરે છે. (૩)

૩૩૪. પ્રમાદ એ મેલ છે; પ્રમાદની પાછળ મેલ ઉત્પન્ન થાય છે. અપ્રમાદ અને પ્રસાથી પોતાના શરીરમાંનું શલ્ય કાઢવું. (૪)

૨૩

રાહુલસુત્ત (૧૧)

૩૩૫. (ભગવાન—) અતિપરિચયને લીધે તું તે સુચ (સારિ-પુત્ર) ની અવગણના કરતો નથીને? મનુષ્ય માટે જ્ઞાનની મશાલ સળગાવનાર તેની તું આમન્યા જાળવે છેને? (૧)

૩૩૬. અતિપરિચયને લીધે હું તે સુચની અવગણના કરતો નથી. મનુષ્યો માટે જ્ઞાનની મશાલ સળગાવનાર તેનું હું સતત માન જાળવું છું. (૨)

આ પ્રાસ્તાવિક ગાથાઓ.

૩૩૭. મનને ગમતા અને ઉલ્લસિત કરનારા પંચેન્દ્રિયોના વિષયો છોડી દઈને શ્રદ્ધાપૂર્વક ધરમાંથી બહાર નીકળ, અને દુઃખનો અંત કર. (૩)

૩૩૮. કલ્યાણકારક મિત્રોની સંગતિ રાખ. જ્યાં ગડબડાટ ઓછો હોય એવી એકાન્ત જગ્યાએ તારી બેસવાબિઠવાની જગ્યા રાખ, અને તું મિતાહારી થા. (૪)

૩૩૯. ચીવર (ભિક્ષુવસ્ત્ર), અન્ન, ઔષધ અને આશ્રય-

સ્થાનમાં આસક્તિ રાખતો નહિ; ઇહલોકમાં પુનર્જન્મ ન લેતો. (૫)

૩૪૦. પ્રાતિભોક્ષના નિયમોમાં અને પંચેન્દ્રિયોમાં સંયમ રાખ; કાયગતારમૃતિની ભાવના કર અને વૈરાગ્ય તરફ વલણ રાખ. (૧)

૩૪૧. કામવિકાર ઉત્પન્ન થાય એવાં શુભનિમિત્તો ત્યાગ કર, અને જોનાથી ચિત્ત એકાગ્ર અને સમાહિત થાય એવા (શારીરિક) અશુભભાવનું ચિંતન કર. (૭)

૩૪૨ અને અનિમિત્ત નિર્વાણનું ચિંતન કર અને અહંકારની વાસના છોડી દે. અહંકારનો ત્યાગ કરીશ એટલે તું શાંત થઈશ. (૮)

આ રીતે ભગવાને આયુષ્માન રાહુલને આ ગાથાઓ દ્વારા વારંવાર ઉપદેશ કર્યા.

વંગીસસુત્ત (૧૨)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન આળવીમાં અગ્ગાળવ ચૈત્યમાં રહેતા હતા. તે વખતે આયુષ્માન વંગીસનો ઉપાધ્યાય નિગ્રોધકપ્પ નામનો સ્થવિર અગ્ગાળવ ચૈત્યમાં થોડા વખત પહેલાં જ નિર્વાણ પામ્યો હતો. તે વખતે એકાન્તમાં વિશ્રાંતિ લેતી વખતે આયુષ્માન વંગીસના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે મારો ઉપાધ્યાય (મૃત્યુ પામ્યા પછી) પરિનિર્વાણ પામ્યો કે પરિનિર્વાણ નથી પામ્યો? એટલે સાંજે આયુષ્માન વંગીસ પોતાને વિશ્રાન્તિસ્થાનેથી નીકળ્યો અને ભગવાન પાસે આવ્યો; આવીને ભગવાનને નમસ્કાર કરીને એક બાજુએ બેઠો. એક બાજુએ બેઠા પછી આયુષ્માન વંગીસે ભગવાનને કહ્યું, “ભદ્રન્ત, હું એકાન્તમાં વિશ્રાન્તિ લેતો હતો ત્યારે મારા મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે મારો ઉપાધ્યાય પરિનિર્વાણ પામ્યો કે પરિનિર્વાણ નથી પામ્યો?” પછી આયુષ્માન વંગીસ આસન ઉપરથી ઊભો થયો, અને ચીવર એક ખભા

ઉપર લઈને ભગવાનની સામે હાથ જોડીને બોલ્યો:

૩૪૩. ઇહલોકમાં જે અમારી શંકાઓનું સમાધાન કરે છે તે શાસ્તાને અમે પૂછીએ છીએ કે અગ્નાળવમાં જે પ્રસિદ્ધ, યશસ્વી અને શાંતચિત્ત બિશ્નુ મરણ પામ્યો (૧)

૩૪૪. તે બ્રાહ્મણનું, હે ભગવન, તમે નિઝોધકરૂપ એવું નામ આપ્યું. તે પ્રયત્નશીલ, નિર્વાણને જાણનારો મુક્તિલાભને અર્થે તમારી પૂજા કરીને રહેતો. (૨)

૩૪૫. હે શાક્ય, હે સમંતચક્ષુ, તે શ્રાવકની શી ગતિ થઈ એ જાણવાની અમારી બધાની ઇચ્છા છે. તે સાંમળવા માટે અમારા કાન તત્પર થયા છે. તમે અમારા શાસ્ત્ર અને તમે લોકોત્તર છો. (૩)

૩૪૬. હે વિપુલપ્રજ્ઞ, અમારી શંકાનું સમાધાન કરો; તે પરિનિર્વાણ પામ્યો કે નહિ એ અમને કહો. હે સમંતચક્ષુ, સહસ્રનેત્ર શકે જેમ દેવો પાસે બોલે છે તેમ આપ અમારી પાસે બોલો. (૪)

૩૪૭. ઇહલોકમાં મોહ તરફ લઇ જનાર અજ્ઞાનપક્ષને રહેલા સંશયસ્થાનરૂપી જે ગ્રંથી હોય છે તે (ગ્રંથી) તથાગત પાસે આવીને નષ્ટ થાય છે, કેમકે તે મનુષ્યો માટે આંખ જેવા છે. (૫)

૩૪૮. પવન જેમ મેઘપટલને વિખેરી નાખે છે તેમ તમારા જેવો પુરુષ લોકોના કલેશ દૂર ન કરે તો ઇહલોક અંધકારથી વ્યાપ્ત થશે, અને દ્યુતિમાન મનુષ્યો પણ પ્રકાશશે નહિ. (૬)

૩૪૯. જુદ્ધિમાન પુરુષો પ્રકાશ આપનારા થાય છે. હે ધીર, આપ પણ એવા જ છો એમ હું સમજું છું. આપ દિવ્ય-

દષ્ટિ છો એમ જાણીને અમે આપની પાસે આવ્યા છીએ. કંપની શી ગતિ થઈ તે અમને આ સભામાં કહો. (૭)

૩૫૦. હંસ જેમ સુંદર અને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ધીમેથી જાન કરે છે તેમ આપ પણ વિલંબ ન કરતાં મધુર વચન બોલો. અમે બધા સરળતાથી આપનું બાણણ સાંભળીએ છીએ. (૮)

૩૫૧. જેનું અશેષ જન્મમરણ નષ્ટ થયું છે અને જે ધૂતપાપ છે એવા તમારી પાસે અમે આગ્રહપૂર્વક ધર્મ બોલાવીએ છીએ. કારણકે સામાન્ય માણસો ઇચ્છિત પ્રશ્નોના જવાબ આપી શકતા નથી, અને તથાગત પ્રજ્ઞાપૂર્વક ઇચ્છિત પ્રશ્નોના જવાબ આપી શકે છે. (૯).

૩૫૨. અત્યંત સરળ પ્રજ્ઞાવાળા આપે આપેલો પ્રશ્નનો જવાબ ઉત્તમ ગણવામાં આવે છે. હું ઉત્તમપ્રજ્ઞ, આ હું આપને ફરી હાથ જોડું છું. આપ જાણો છો, એટલે અમને મોહમાં ન રાખો. (૧૦)

૩૫૩. હું મહાવીર, નાનામોટા આર્યધર્મ આપ જાણો છો, એટલે અમને મોહમાં ન રાખો. ઉનાળામાં તાપથી શ્રાન્ત થયેલો માણસ જેમ પાણીની ઇચ્છા રાખે છે તેમ હું આપના વચનની ઇચ્છા રાખું છું. અમારી કર્ણેન્દ્રિય ઉપર (સદ્ધર્મનો) વર્ષાવ કરો. (૧૧)

૩૫૪. જેને માટે કંપે બ્રહ્મચર્યનું આચરણ કર્યું તે તેને મળ્યું ? તે અનુપાદિશેષ નિર્વાણ પામ્યો ? તે કેમ વિમુક્ત થયો એ અમે જાણવા માગીએ છીએ. (૧૨)

૩૫૫. પંચવર્ગીય લિહુઓમાં શ્રેષ્ઠ ભગવાન બોલ્યા કે નામરૂપ સંબંધી તૃષ્ણા એ કૃષ્ણનો (મારનો) ચિરકાલથી ચાલતો

ગુપ્ત પ્રવાહ તેણે તોડી નાખ્યો અને તે નિઃશેષ જન્મમરણ તરી ગયો. (૧૩)

૩૫૬. હે ઋષિસત્તમ, આ હું આપના વચનથી આનંદિત થાઉં છું. મારી પૃચ્છા સફળ થઈ. બ્રાહ્મણે (બુદ્ધે) મને કસાવ્યો નથી. (૧૪)

૩૫૭. તે (કપ્પ) બુદ્ધનો શ્રાવક જેવું બોલે તે પ્રમાણે આચરનારો હોતો સર્વત્ર પથરાયેલ માયાવી મૃત્યુની મજબૂત જાળ તેણે તોડી નાંખી. (૧૫)

૩૫૮. હે ભગવન્, કપ્પે ઉપાદાનનું (સંસારનું) મૂળ જોયું. આ દુસ્તર મૃત્યુદયેય કપ્પ ખરેખર જ તરી ગયો. (૧૬)

સમ્માપરિજ્ઞાનનિયમુત્ત (૧૩)

૩૫૯. પ્રભૂતપ્રગ્, તરીને પાર ગયેલા, પરિનિવૃત્ત અને રિથિતાત્મા એવા મુનિને હું પૂછું છું કે (કોઈ) લિહુ ધર છોડીને અને મોજમળના પદાર્થોનો ત્યાગ કરીને આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવાજક કઈ રીતે થાય ? (૧)

૩૬૦. ઉત્સવ, ઉદ્ધાપાતાદિનાં અને સ્વપ્નનાં ફળ અને સ્ત્રીપુત્રાદિનાં લક્ષણો ઉપરથી જ જેનો વિશ્વાસ ઊડી ગયો હોય, જે ઉત્સવોના દોષોથી મુક્ત હોય તે આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવાજક થાય. (૨)

૩૬૧. જે લિહુ લૌકિક કે દિવ્ય કામસુખમાં આસક્ત થતો નથી તે સંસારનું અતિક્રમણ કરીને અને ધર્મ જાણીને આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવાજક થાય. (૩)

૩૬૨. જે લિહુ ચાડીનો ત્યાગ કરીને ક્રોધ અને કૃપણતાને છોડી દે છે તે અનુરોધવિરોધથી મુક્ત થઈને આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવાજક થાય. (૪)

૩૩. પ્રિય અને અપ્રિયનો ત્યાગ કરીને સર્વત્ર અનાસક્ત અને અનિશ્ચિત અને સંયોજનોથી મુક્ત હોય તે આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવ્રાજક થાય. (૫)

૩૬૪. તે ઉપાધિમાં સાર માનતો નથી, ગ્રહણ કરવામાં છંદરાગ (લોભ)નું નિરસન કરે છે, અનિશ્ચિત અને અનન્યનેય એવો તે આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવ્રાજક થાય. (૬)

૩૬૫. સારી રીતે ધર્મ જાણીને જે વાચા, મન અને કર્મથી ખીજની સાથે અવિરુદ્ધ (વર્તે), જે નિર્વાણપદની ઇચ્છા રાખે તે આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવ્રાજક થાય. (૭)

૩૬૬. જે લિહુ લોકો પોતાને વંદન કરે છે એમ માનીને ઉન્નત થતો નથી, અને ગાજો ભાંડ્યા છતાં વેર વાળવાની શુદ્ધિ ધરાવતો નથી, અને ખીજનું આપેલું અન્ન મળ્યા છતાં અસાવધાનીથી વર્તતો નથી તે આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવ્રાજક થાય. (૮)

૩૬૭. લોભ અને ગંસાર છોડીને છેદનબંધનથી વિરત થયેલો, શંકા તરી ગયેલો, તૃષ્ણાશલ્યરહિત લિહુ આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવ્રાજક થાય. (૯)

૩૬૮. પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને આ જગતમાં કોઈની પણ હિંસા ન કરનારો લિહુ યથાતથ ધર્મ જાણીને આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવ્રાજક થાય. (૧૦)

૩૬૯. જે લિહુના અંતઃકરણમાં પાપાનુશય રહ્યા ન હોય, જેણે અકુશલનાં મૂળ ઉખેડી નાખ્યાં હોય, જે નિસ્તૃષ્ણ અને નિઃસ્પૃહ હોય તે આ જગતમાં સમ્યક્ પરિવ્રાજક થાય. (૧૧)

૩૭૦. જેના આસ્રવ ક્ષીણ થયા અને અહંકાર નષ્ટ થયો,

જે કામસુખનો સર્વ માર્ગ છોડીને પાર ગયો, જે દાન્ત, પરિનિવૃત્ત અને સ્થિતાત્મા હોય તે આ જગતમાં સમ્યક્ પરિણામક થાય. (૧૨)

૩૭૧. શ્રદ્ધાવાન, શ્રુતસંપન્ન, સમ્યગ્માર્ગદર્શી, પક્ષપાતી લોકોમાં પક્ષપાત ન કરનારો ધીર પુરુષ લોભ, દ્વેષ અને ક્રોધનો ત્યાગ કરીને આ જગતમાં સમ્યક્ પરિણામક થાય. (૧૩)

૩૭૨. શુદ્ધ માર્મથી કલેશને જીતનાર, લોભ, દ્વેષ અને મોહનાં આવરણથી વિરહિત, ધર્મમાં પ્રવીણ, સંસારપારમ, અપ્રકંથ્ય, અને સંસ્કારનિરોધના જ્ઞાનમાં કુશળ બિહુ આ જગતમાં પરિણામક થાય. (૧૪)

૩૭૩. અતીત અને અનાગત સંસ્કારોની કલ્પનાની પાર ગયેલો, અત્યંત શુદ્ધ પ્રજ્ઞાવાળો, અને બધાં આયતનોથી મુક્ત બિહુ આ જગતમાં સમ્યક્ પરિણામક થાય. (૧૫)

૩૭૪. આર્ય સત્યો જાણીને અને ધર્મને સમજી લઈને અને આસ્રવનો નાશ સ્પષ્ટતાથી જોઈને જે સર્વ ઉપાધિઓનો ક્ષય કરે છે તે આ જગતમાં સમ્યક્ પરિણામક થાય. (૧૬)

૩૭૫. હે ભગવન્, આ આપનું કહેવું મથાર્ય છે. જે બિહુ આ રીતે દાન્ત અને બધાં સંયોજનોથી મુક્ત થઈને રહે તે આ જગતમાં સમ્યક્ પરિણામક થાય. (૧૭)

ધર્મિકસુત (૧૪)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન શ્રાવસ્તીના જોતવનમાં અનાથપિંડિકના આરામમાં રહેતા હતા. તે વખતે ધર્મિક ઉપાસક પાંચસો ઉપાસકોને સાથે લઈને ભગવાન પાસે આવ્યો અને નમસ્કાર કરીને એક બાજુએ બેઠો. એક બાજુએ એસીને ધર્મિક ઉપાસકે ભગવાનને નીચેની ગાથા બોલી:

૩૭૬. હે વિપુલપ્રણ ગોતમ, તમને હું પૂછું છું કે ગૃહ-ત્યાગ કરીને અનાગારિક બનેલો, અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારો ઉપાસક, એ શ્રાવકોમાં કયો શ્રાવક સારો ? (૧)

૩૭૭. કારણ તમે દેવો સહિત બધા જગતની ગતિ અને કર્મફળ જાણો છો. તમારા જેવો સૂક્ષ્માર્થદર્શી બીજો નથી. અને માટે જ તમને બુદ્ધશ્રેષ્ઠ કહે છે. (૨)

૩૭૮. તમે બધા જ્ઞાનનો બોધ કરીને પ્રાણીઓ ઉપરની દયાને લીધે ધર્મ પ્રકાશિત કરો છો. લોભ, દ્વેષ અને મોહનાં આવરણો તમે દૂર કર્યા છે. સમન્તચક્ષુ તમે સર્વ લોકોમાં

નિર્મળપણે પ્રકાશે છે (૩)

૩૭૬. તમે જિન છો એ સાંભળીને ઐરાવણ નાગરાજ તમારી પાસે આવ્યો અને તેણે પણ તમારી સાથે સંભાષણ કરીને પ્રસન્ન થિતે તમને ધન્યવાદ આપ્યા. (૪)

૩૮૦. વૈશ્રવણ કુબેર રાજા પણ ધર્મ પૂછવા માટે તમારી પાસે આવે છે. હે ધીર, તેને પણ તમે યોગ્ય જવાબ આપો છો, અને તે પણ તમારું ભાષણ સાંભળીને પ્રસન્ન થિત થાય છે. (૫)

૩૮૧. ભીમે રહેનારો જેમ દોડનારની પાછળ પડી શકતો નથી, તેમ આજીવક, નિર્ઘ્રન્થ વગેરે વાદપ્રવીણ તીર્થંકર શ્રાવકો પ્રજામાં તમારી બરાબરી કરી શકતા નથી. (૬)

૩૮૨. જેઓ વાદપ્રવીણ તરુણ અથવા વૃદ્ધ. બ્રાહ્મણ અથવા બીજા કોઈ પોતાને વાદપ્રવીણ માનનારા, તેઓ પણ તમારી પાસેથી અર્થજ્ઞાન મેળવવા મથે છે. (૭)

૩૮૩. હે ભગવન, આ જે સૂક્ષ્મ અને સુખાવહ ધર્મ તમે ઉત્તમ રીતે કહ્યો તે જ સાંભળવાની ઇચ્છાથી અમે બધા આવ્યા છીએ. હે બુદ્ધશ્રેષ્ઠ, અમે આ તમને પૂછીએ છીએ તો તમે અમને કહો. (૮)

૩૮૪. આ બધા ભિક્ષુઓ તેમજ બધા ઉપાસકો તમારું ભાષણ સાંભળવા માટે અહીં બેઠા છે. ઈંદ્રનું સુભાષિત વચન જેમ બધા દેવો સાંભળે છે તેમ તેઓ નિર્મળ બુદ્ધે જાણેલો ધર્મ સાંભળો. (૯)

૩૮૫. (ભગવાન—) હે ભિક્ષુઓ, મારું સાંભળો. ધૂત—પાપ એવો ધર્મ તમને કહું છું, તેને તમે બધા ધારણ કરો.

અર્થશ્ચોં મતિમાન બિહુએ પરિવ્રાજકોને અનુકૂળ એવી હાલચાલ સ્વીકારવી. (૧૦)

૩૮૬. બિહુએ અકાળે બિહ્વા માટે જવું નહિ. તેણે વખતસર જ ગામમાં બિહ્વાએ જવું. કારણકે અકાળે બિહ્વા માટે જનારાને સંસર્ગ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે શુદ્ધ અકાળે બિહ્વા માટે જતા નથી. (૧૧)

૩૮૭. રૂપ, શબ્દ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ પ્રાણીઓને મોહ પમાડનારા વિષયોમાં આસક્તિ છોડીને તેણે બપોરના જમણુ માટે ગામમાં જવું. (૧૨)

૩૮૮. વખતસર મળેલી બિહ્વા ગ્રહણ કરીને ત્યાંથી નીકળી તેણે એકાન્તમાં બેસવું; અધ્યાત્મચિંતનમાં રત અને એકાગ્રચિત્ત થઈને તેણે પોતાના મનને બહાર ન જવા દેવું. (૧૩)

૩૮૯. તે જો આવક સાથે અથવા બીજા બિહુની સાથે બોલવા માંડે તો તેણે ફક્ત ઉત્તમ ધર્મ સંબંધે જ બોલવું; ચાડી ખાવી નહિ અને બીજાને દોષ ન દેવો. (૧૪)

૩૯૦. કેટલાક વાદવિવાદથી બીજાને પરાજય કરવા માગે છે. તે અસ્પૃશ્યવાળા લોકોની અમે પ્રશંસા કરતા નથી. કારણકે તે તે વિષયોમાં તેઓ આસક્ત થાય છે, અને પોતાના ચિત્તને કર્તવ્યથી દૂર લાઇ જાય છે. (૧૫)

૩૯૧. વરપ્રણ (શુદ્ધ)ના આવકે સુખતે ઉપદેશોના ધર્મ સાંભળીને બિહ્વા, વિહાર, રહેવાની જગ્યા, પાણી, અને ચીવરો ધોવાં વગેરેનું વિચારપૂર્વક સેવન કરવું. (૧૬)

૩૯૨. માટે બિહ્વા, રહેવાની જગ્યા, પાણી, અને ચીવરો ધોવાં એ બાબતોમાં અનુપલિપ્ત રહીને બિહુએ કમળ ઉપરના

જલબિંદુની માફક રહેવું. (૧૭)

૩૯૩. હવે જે રીતે વર્તવાથી શ્રાવક સર્જન થાય તે ગૃહસ્થનું પ્રત હું કહું છું. સપરિગ્રહ ગૃહસ્થ માટે કેવળ બિહુધર્મ મુજબ વર્તવું શક્ય નથી. (૧૮)

૩૯૪. તેણે પ્રાણહાનિ કરવી નહિ કે કરાવવી નહિ; અથવા એવું કરનારાને ઉત્તેજન આપવું નહિ. સર્વ બ્રૂતમાત્ર પ્રત્યે, પછી તે સ્થિર હો કે ચર હો, દંડબુદ્ધિ (શિક્ષાવૃત્તિ)નો ત્યાગ કરીને વર્તવું. (૧૯)

૩૯૫. તે પછી સમજી શ્રાવકે કોઈ જગાએ કોઈ પણ વસ્તુની ચોરી જોડી દેવી, બીજા પાસે ચોરી કરાવવી નહિ, અથવા ચોરી કરનારાને ઉત્તેજન ન આપવું; આ રીતે બધા અદત્તાદાનનો ત્યાગ કરવો. (૨૦)

૩૯૬. તે સુમે ધગધગતા સળગતા કાંલસાની ખાઈની જેમ અબ્રહ્મચર્યનો ત્યાગ કરવો. પણ જે બ્રહ્મચર્યનું પાલન અશ્વકથ હોય તો અંતે પરદારગમન તો ન જ કરવું. (૨૧)

૩૯૭. સભામાં, પરિષદમાં અથવા એકલા જ બીજા સાથે બોલતા હોઈએ ત્યારે બોલું ન બોલવું, બીજા પાસે ન બોલાવવું અને બોલું બોલનારાને ઉત્તેજન ન આપવું; આ રીતે બધા અસત્યનો ત્યાગ કરવો. (૨૨)

૩૯૮. જે ગૃહસ્થ આ બુદ્ધધર્મ પાળે તેણે મદ્યપાન ન કરવું; બીજાને મદ્ય ન આપવું, અને પીનારાને ઉત્તેજન ન આપવું; તે ઉન્માદકારક છે એમ સમજીને વર્તવું. (૨૩)

૩૯૯. કારણકે દારૂના ઘેનમાં મૂર્ખ લોકો પાપાયરણ કરે છે અને બીજા લોકોને પણ પ્રમત્ત કરે છે. પાપનું આયતન,

ઉન્માદકારક, મોહકારક અને સૂર્યપ્રિય એવા આ કૃત્મને વળગી
કરવું. (૨૪)

૪૦૦. પ્રાણુધાત ન કરવો, ચોરી ન કરવી, ખોટું ન બોલવું,
મદ્યપી ન થવું, અધ્ધાન્ય અને સ્ત્રીસંગથી વિરત થવું, અને
આકાળે એટલે રાતે ન જમવું. (૨૫)

૪૦૧. માળા ધારણ ન કરવી, ચંદન ન લગાડવું, સાદી પાટ
ઉપર અથવા જમીન ઉપર સૂવું. દુઃખની પાર ગયેલા શુદ્ધ
પ્રકાશિત કરેલો આ અષ્ટાંગ ઉપોસથ છે એમ કહે છે. (૨૬)

૪૦૨. અને આ અષ્ટાંગવાળો સુસંપન્ન ઉપોસથ દરપખ-
વાડિયે ચૌદશ, પૂનમ અને આઠમ એ ત્રણ દિવસોએ અને
વર્ષાઋતુમાં પ્રસન્ન મનથી પાળવો. (૨૭)

૪૦૩. ત્યારપછી ઉપોસથને બીજે દિવસે પ્રભાતે તે સ્વરૂપે
પ્રસન્ન ચિત્તથી બિહુસંધનું અનુમોદન કરીને બિહુઓમાં યથાયોગ્ય
અન્ન અને પાન વહેંચતાં. (૨૮)

૪૦૪. ધર્મસાર્ગથી માળાપનું પાલન કરવું અને ધાર્મિક રીતે
વેપાર કરવો. આ રીતે ગૃહસ્થ જો સાવધાનતાથી વર્તે તો સ્વયં-
પ્રજા નામના દેવલોકમાં જન્મ પામે છે. (૨૯)

(ચૂળવગ્ગ બીજો સમાપ્ત)

તેની અનુક્રમણિકા—રતન, આમગંધ, હિરિ, મંગલ, સૂચિ-
લોમ, ધમ્મચરિયા, આઠાણુધર્મિક, નાવા, કિંસીલ, ઉટ્કાન,
રાહુલ, કપ્પ, પરિબ્બાજક અને ધર્મિક—એ ચૌદ સુતો મળીને
ચૂળવગ્ગ થાય છે.

[મહાવગ્ગ ત્રીજો]

૨૭

પગ્ગમજ્જસુત્ત (૧)

૪૦૫. તે ચક્ષુભંતે પ્રવળ્યા કેમ લીધી અને કયા વિચારથી તેને પ્રવળ્યા ગમી એ કહીને, તેની પ્રવળ્યાનું હું વર્ણન કરું છું. (૧)

૪૦૬. ગૃહવસતિ એ ગરદીવાળી અને મેલથી ભરપૂર, અને પ્રવળ્યા એટલે ખુલ્લી હવા, એમ જોઈને તેણે પ્રવળ્યા લીધી. (૨)

૪૦૭. પ્રવળ્યા લઈને તેણે કાયાથી પાપકર્મોનો ત્યાગ કર્યો અને વાચસિક પાપ છોડી દઈને પોતાની ઉપજીવિકા યોગ્ય માર્ગે ચલાવી. (૩)

૪૦૮. યુદ્ધ મગધના ગિરિવજ્રમાં—રાજગૃહમાં ગયા, અને જોના શરીર ઉપર ઉત્તમ લક્ષણો ફેલાયેલાં છે એવા તે બિક્ષા માટે ફરવા લાગ્યા. (૪)

૪૦૯. પોતાના મહેલ ઉપર એઠેલા યિગિસાર રાજાએ તેમને જોયા, અને તે લક્ષણસંપન્નને જોઈને તે રાજા આમ બોલ્યો. (૫)

૪૧૦. ભો, ભુઓ, આ કોઈસુંદર, ભવ્ય, પવિત્ર, સારા વર્તન-વાળો અને કેવળ પોતાના પગ ઉપર જ દષ્ટિ રાખીને ચાલ્યો જાય છે. (૬)

૪૧૧. જેની દષ્ટિ નીચી છે, અને જે સ્મૃતિમાન (દિખાય) છે એવો આ નીચ કુળમાંનો હોય એમ લાગતું નથી. આ ભિક્ષુ કઈ જગ્યાએ જાય છે એ જોવા માટે રાજદૂતોને પાછળ દોડવા દો. (૭)

૪૧૨. આ રીતે મોકલાયેલા તે રાજદૂતો તે ભિક્ષુ ક્યાં જાય છે અને ક્યાં રહે છે તે જોવા માટે તેની પાછળપાછળ ગયા. (૮)

૪૧૩. ગુપ્તેન્દ્રિય, સુસંવૃત, સાવધ અને જગૃત એવા તેણે નાનામોટા ધરનો ટાળો ન કરતાં ભિક્ષા લઈને પોતાનું પાત્ર તરત જ ભરી લીધું. (૯)

૪૧૪. તે મુનિ ભિક્ષા લઈને અને નગરમાંથી બહાર નીકળીને વસતિ કરવા માટે પાંડવ પર્વત પાસે આવ્યો. (૧૦)

૪૧૫. વસતિ માટે રહેલા તેને જોઈને તે દૂતો ત્યાં જ બેઠા, અને તેમાંના એકે આવીને રાજાને આ હકીકતથી વાકેફ કર્યો. (૧૧)

૪૧૬. મહારાજ, તે ભિક્ષુ ગિરિગર્ભવરમાં રહેનાર વાઘની જેમ, ઋષભની જેમ અથવા સિંહની જેમ પાંડવ પર્વતની તળેટીમાં બેઠો છે. (૧૨)

૪૧૭. દૂતનું વચન સાંભળીને તે ક્ષત્રિય રાજા ઉત્તમ વાહનમાં એકદમ પાંડવ પર્વત તરફ જવા ઊપડ્યો. (૧૩)

૪૧૮. વાહનનો જવાનો રસ્તો હતો ત્યાં સુધી વાહનમાં બેસીને અને પછી વાહનમાંથી નીચે ઊતરીને પગે ચાલતો જ તે

ક્ષત્રિય તેની પાસે જમને બેઠો. (૧૪)

૪૧૬. બેસીને તે રાજાએ તેને કુશળ સમાચાર પૂછ્યા, અને કુશળ સમાચારનું બાપણુ પૂરું કરીને તે આ રીતે બોલ્યો. (૧૫)

૪૨૦. તું યુવાન, નાનો, પૂર્વ વયમાં આવેલો કુમાર છે, કાંતિ અને બાધાથી સંપન્ન એવો તું જાતવાળા ક્ષત્રિય જેવો દેખાય છે. (૧૬)

૪૨૧. તને હું સંપત્તિ આપું છું તેનો તું ઉપભોગ કર, અને હસ્તિસંઘથી પુરસ્કૃત એવો તું મારી સેનાની આગેવાનીને શોભાવ. માત્ર હું પૂછું છું તેટલું તારી જાતે કહે. (૧૭)

૪૨૨. હે રાજા, અહીંથી સીધા હિમાલયની તળેટીમાં ધન અને શૌર્યથી સંપન્ન કોસલ રાષ્ટ્રમાં ગણુનો પ્રદેશ છે. (૧૮)

૪૨૩. ત્યાંના લોકોનું ગોત્ર આદિત્ય છે, અને જાતે તેઓ શાક્ય છે. તે કુળમાંથી નીકળીને મેં પ્રવ્રજ્યા લીધી તે સંપત્તિની ધૃષ્ટાંત્રી નહિ. (૧૯)

૪૨૪. વિષયોપભોગમાં દોષ અને નૈષ્કર્મ્યમાં નિર્ભયતા જોઈને હું તપાચરણ માટે જાઉં છું; એમાં જ મારા મનને આનંદ આવે છે. (૨૦)

પધાનમુત્ત (૨)

૪૨૫. નેરંજરા નદીને કાંઠે યોગક્ષેમનિર્વાણની પ્રાપ્તિ માટેના પ્રયત્નમાં ગરકાવ થયો હતો ત્યારે અત્યંત દક્ષતાથી ધ્યાન કરતાં મને (૧)

૪૨૬. નમુચિ (માર) પાસે આવીને કરુણ વાણીથી કહેવા લાગ્યો: તું કૃશ અને દુર્વર્ણ થયો છે, મરણ તારી પાસે આવ્યું છે. (૨)

૪૨૭. મોટેભાગે તો તું મરવાનો. તારા આયુષ્યનો એક ભાગ બાકી છે. બો, તું જીવતો રહે, જીવવું સારું છે; જીવવાથી તું પુણ્ય કરી શકીશ. (૩)

૪૨૮. બ્રહ્મચર્યનું આચરણ અને અગ્નિહોત્રનું પાલન કરવાથી તને પુષ્કળ પુણ્ય મળશે. આ નિર્વાણનો પ્રયત્ન કરવામાં શો લાભ છે ? (૪)

૪૨૯. નિર્વાણના પ્રયત્નનો માર્ગ કઠિન દુર્ધર છે. આ માથાઓ બોલીને માર જીવંતી સામે ઊભો રહ્યો. (૫)

૪૩૦. એમ બોલનારા તે મારને ભગવાને કહ્યું કે હે પ્રમત્તર્થધુ પાપી માર, તું શા મટે આવ્યો છે તે હું જાણું છું. (૬)

૪૩૧. તે પુણ્યની મારે લેશ પણ જરૂર નથી. જેને એવું પુણ્ય જોઈતું હોય તેને આવી વાતો તારે કહેવી. (૭)

૪૩૨. મારામાં શ્રદ્ધા છે, ઉત્સાહ છે અને પ્રજ્ઞા છે. આ પ્રમાણે હું દબચિત્ત હોવા છતાં તું મને જીવવાનું કેમ કહે છે ? (૮)

૪૩૩. મારા શરીરમાંનો આ (ઉત્સાહરૂપી) પવન નદી-ઝોના પ્રવાહને પણ શોષી લે, તો પછી મારું લોહી કેમ ન શોષે ? (૯)

૪૩૪. રક્ત શોષાઈ જવાથી પિત્ત અને કફ શોષાય છે, અને માંસ ક્ષીણ થવાથી પ્રજ્ઞામાં વૃદ્ધિ થાય છે; અને મારી સ્મૃતિ, પ્રજ્ઞા અને સમાધિ વધારે સ્થિર થાય છે. (૧૦)

૪૩૫. આ પ્રમાણે ઉત્તમ અનુભવ પ્રાપ્ત કરીને રહેવાથી મારું ચિત્ત કામોપભોગની અપેક્ષા રાખતું નથી. આ તું સત્વ-શુદ્ધિ જો ! (૧૧)

૪૩૬. કામોપભોગ એ તારી પહેલી સેના છે, બીજી અરતિ, ત્રીજી ભૂખતરસ, અને ચોથી તૃષ્ણા, (૧૨)

૪૩૭. પાંચમી આળસ, છઠ્ઠી સેના બીતિ, સાતમી કુશંકા; આઠમી અનાદરશુદ્ધિ અને કઠિનતા, (૧૩)

૪૩૮. લાભ, કીર્તિ અને સત્કાર, અને ખોટા માર્ગે સંપાદન કરેલ યશ જેનાથી મનુષ્ય આત્મસ્મૃતિ અને પરનિદા કરે છે. (૧૪)

૪૩૯. હે નમુચ્ચિ, તારી કૃણ્ણની ખીજ ઉપર પ્રહાર કરનારી આ સેના છે. તેને દુર્બળ માણસ જીતી શકતો નથી, પણ જે (શૂરવીર) તેને જીતે છે તે સુખ મેળવે છે. (૧૫)

૪૪૦. આ હું મુંજધાસ ધારણ કરું છું. (પાછો ફરનારા) મારા જીવિતને ધિક્કાર હો ! પરાજય પામીને જીવવા કરતાં લડાઈમાં મરણ પામવું વધારે સારું છે. (૧૬)

૪૪૧. કટલાક શ્રમણબ્રાહ્મણો તારા આ સૈન્યમાં નિમજ્જ થવાથી પ્રકાશિત થતા નથી, અને જે માર્ગે સુવ્રત જાય છે તે માર્ગ તેઓ જાણતા નથી. (૧૭)

૪૪૨. ચારે કોર યુદ્ધ માટે તૈયાર થયેલી મારસેનાને અને વાહનારૂઢ મારને જોઈને તે મને સ્થાનબ્રજ ન કરે એટલા માટે હું યુદ્ધ માટે આગળ આવું છું. (૧૮)

૪૪૩. જે તારી સેનાની સામે દેવો અને મનુષ્યો ટકી શકતા નથી તેનો કાચા માટીના વાસણને જેમ પથ્થરથી ફેડવામાં આવે તેમ હું મારી પ્રણાથી વિધ્વંસ કરું છું. (૧૯)

૪૪૪. મારા સંકલ્પો સ્વાધીન રાખીને, સ્મૃતિ સુસ્થિત કરીને અનેક શ્રાવકોને ઉપદેશ આપતો હું દેશીદેશ ફરતો રહીશ. (૨૦)

૪૪૫. તે પ્રમત્ત દદ ચિત્તવાળા થઈને મારા ઉપદેશ મુજબ વર્તનારા લોકો તારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ એવે સ્થાને જશે કે જ્યાં જઈને શોક કરતા નથી. (૨૧)

૪૪૦. શૂરવીર યોદ્ધાઓ લડાઈમાં જતી વખતે માથા ઉપર, તલવાર ઉપર અથવા વાવટા ઉપર મુંજ નામનું ધાસ બાંધતા. તેનો અર્થ તો એટલો જ કે લડાઈમાં મરીશું પણ હારીને પાછા નહિ આવીએ.

૪૪૬. (માર—) ભગવાનની પાછળપાછળ સાત વરસઃ સુધી મેં ફર્યા કર્યું, પણ આ રમૂતિમાન સંબુદ્ધનું છિદ્ર મને હાથ ન આવ્યું! (૨૨)

૪૪૭. અહીં કંઈક મૃદુ (માંસ) હશે અને આસ્વાદ્ હશે એવી સમજણથી કાગડો એક મેદવણું પાપાણીની પાસે આવ્યો. (૨૩)

૪૪૮. પણ તેમાં કંઈજ આસ્વાદ ન મળ્યાથી કાગડો ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. તે કાગડો જેમ તે શિલા ઉપર પ્રહાર કરીને નિરાશ થઈને ચાલતો થયો તેમ હું ગોતમ પાસેથી નિરાશ થઈને ચાલ્યો જાઉં છું. (૨૪)

૪૪૯. શોકાકુલ થયેલ તે મારની બગલમાંથી વીણા નીચે પડી. તદનંતર ખિન થયેલો તે ચક્ષુ ત્યાં જ અંતર્ધાન પામ્યો. (૨૫)

સુભાસિતસુત્ત (૩)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન શ્રાવસ્તીના જેતવનમાં અનાથપિંડિકના આરામમાં રહેતા હતા. ત્યાં ભગવાન ભિક્ષુઓને ઉદ્દેશીને બોલ્યા, “ હે ભિક્ષુઓ. ” તે ભિક્ષુઓએ ભગવાનને જવાબ આપ્યો, “ ભદ્રન્ત. ” ત્યારે ભગવાન બોલ્યા, “ ભિક્ષુઓ, ચાર અંગોથી જે સંપન્ન હોય તે સુભાષિત વાણી; તે દુર્ભાષિત નહિ. તે નિર્દોષ અને પંડિતોને માન્ય છે. તે ચાર અંગો કયાં ? કાંઈ ભિક્ષુ સુભાષિત જ બોલે છે, દુર્ભાષિત બોલતો નથી. ધર્મ જ બોલે છે, અધર્મ બોલતો નથી. પ્રિય જ બોલે છે, અપ્રિય બોલતો નથી. સત્ય જ બોલે છે, અસત્ય બોલતો નથી. આ ચારે અંગોથી જે સંપન્ન હોય તે સુભાષિત વાણી, તે દુર્ભાષિત નહિ; તે નિર્દોષ અને પંડિતોને માન્ય છે. ” એમ ભગવાન બોલ્યા. એમ બોલ્યા પછી તે સુગત શાસ્ત્રાએ કહ્યું:

૪૫૦. સન્તો કહે છે કે સુભાષિત વાચા ઉત્તમ; બીજું,

ધર્મ બોલવો, અધર્મ ન બોલવો; ત્રીજું, પ્રિય બોલવું, અપ્રિય ન બોલવું; અને ચોથું, સત્ય બોલવું, અસત્ય ન બોલવું. (૧)

તે પછી આયુષ્માન વંગીસ આસન ઉપરથી ઊઠ્યો અને એક ખભે ચીવર રાખીને ભગવાનની સામે હાથ જોડીને ભગવાનને કહ્યું, “ભગવન્, હું બોલવા માગું છું.” ભગવાને કહ્યું, “વંગીસ, તારે જે બોલવું હોય તે બોલ.” ત્યારે આયુષ્માન વંગીસે યોગ્ય ગાથાઓથી તેમની સમક્ષ સ્તુતિ કરી.

૪૫૧. જેનાથી આપણને પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વખત આવતો નથી અને ખીજને હેરાનગતિ ભોગવવી નથી પડતી તે જ ખરી સુભાષિત વાણી છે. (૨)

૪૫૨. ખીજને ગમતી પ્રિય વાણી જ ઉચ્ચારવી, જેનાથી બોલનારો ખીજના દોષો ન જોતાં જેટલું પ્રિય તેટલું જ બોલે છે. (૩)

૪૫૩. પણ સત્ય વાણી એ અમૃતવાણી છે અને તે સનાતન ધર્મ છે. સત્ય, સદર્થ અને ધર્મમાં સંતો દૃઢ રહે છે. (૪)

૪૫૪. નિર્વાણપ્રાપ્તિ માટે અને દુઃખનો અંત કરવા માટે યુદ્ધ જે ક્ષેમકારક વાચા બોલે છે તે સર્વ વાચાઓમાં ઉત્તમ વાચા છે. (૫)

સુંદરિકા બારદ્વાજસુત (૪)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન કોસલ દેશમાં સુંદરિકા નદીને તીરે વસતા હતા. તે સમયે સુંદરિકા બારદ્વાજ બ્રાહ્મણ સુંદરિકા નદીને કાંઠે અભિપૂજા કરતો હતો અને અભિહોત્ર રાખતો હતો. ત્યારે અંમિની પૂજા કરીને અને અભિહોત્રનું કામ આટોપીને, હવ્યશેષ અન્ન ખાનારો કેઈ છે કે કેમ એ જોવા માટે ચારે દિશાએ અવલોકન કરવા લાગ્યો. ત્યારે સુંદરિકા બારદ્વાજ બ્રાહ્મણ પાસેના એક વૃક્ષની નીચે માથે ઓઢીને બેઠેલા ભગવાનને જોયા. જોયા પછી ડાબા હાથમાં હવ્યશેષ અન્ન લઈને અને જમણા હાથમાં કમંડલુ લઈને તે ભગવાન પાસે આવ્યો. એટલે સુંદરિકા બારદ્વાજને પગરવ સાંભળીને ભગવાને માથા ઉપરથી વસ્ત્ર દૂર કર્યું. એટલે ‘આ તે મુંડ છે, મુંડક છે,’ એમ કહીને સુંદરિકા બારદ્વાજ બ્રાહ્મણ ત્રાંચી જ પાછા ફરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. પણ સુંદરિકા બારદ્વાજ બ્રાહ્મણને એમ લાગ્યું કે “મુંડોમાં કેટલાક બ્રાહ્મણો

પણ હોય છે, માટે આની પાસે જઈને એની નાતજાત પૂછવી એ ઠીક છે.” તેથી સુંદરિકા ભારદ્વાજ બ્રાહ્મણ ભગવાન પાસે આવ્યો. આવીને ભગવાનને પૂછ્યું, “તારી જાત કઈ?” એટલે ભગવાને સુંદરિકા બ્રાહ્મણને નીચેની ગાથાઓ કહી:

૪૫૫. હું બ્રાહ્મણ નથી કે રાજપુત્ર નથી, વૈશ્ય નથી કે કૌર્મ નથી. સામાન્ય માણસોનું ગોત્ર જાણીને અકિંચન એવો હું ઇહલોકમાં પ્રસાપૂર્વક વર્તું છું. (૧)

૪૫૬ સંઘાટિ (ચીવર) ઓઢીને, મુંડન કરીને, શાંતચિત્ત, ગૃહરહિત, અને મનુષ્યોથી અલિપ્ત થઈને હું લોકોમાં ફર્યા કરું છું. માટે હે બ્રાહ્મણ, તારો આ ગોત્ર સંબંધી પ્રશ્ન નિરર્થક છે. (૨)

૪૫૭. (ભારદ્વાજ—) બો, બ્રાહ્મણો બ્રાહ્મણને ‘તું બ્રાહ્મણ છે કે?’ એમ પૂછે છે. (ભગવાન—) તું તારી જાતને બ્રાહ્મણ કહેવરાવે છે અને મને અબ્રાહ્મણ કહે છે, તો હું તને ત્રણ પાદવાળી અને ચોવીશ અક્ષરોવાળી સાવિત્રી પૂછું છું. (૩)

૪૫૮. (ભારદ્વાજ—) ઋષિ, ક્ષત્રિયો, બ્રાહ્મણો અને બીજા મનુષ્યો આ જગતમાં દેવોને ઉદ્દેશીને જુદાજુદા યજ્ઞો શા માટે કરે છે? (ભગવાન—) હું કહું છું કે યજ્ઞ વખતે દુઃખાંતગને અને વેદપારગને જેના તરફથી દાન મળે તેનો યજ્ઞ સફળ થાય. (૪)

૪૫૯. ખાતરીથી મારો યજ્ઞ સફળ થશે, એમ બ્રાહ્મણ બોલ્યો, (કારણકે) મને તમારા જેવા વેદપારગની મુલાકાત થઈ. તમારા જેવા ત્રી મુલાકાત ન થવાથી બીજા માણસોને પુરોડાશ દેવો પડે છે. (૫)

૪૬૦. (ભગવાન—) એમ હોય તો, હે બ્રાહ્મણ, સદર્થની ઇચ્છા કરવાવાળો તું મારી પાસે આવ અને મને પ્રશ્ન પૂછ.

આ જગતમાં શાંત, નિર્ધૂમ, નિર્દુઃખ, નિસ્તૃષ્ણ અને સુશ ક્રાણ એ તું જાણી શકીશ. (૬)

૪૬૧. હે ગોતમ, હું યશમાં રત છું. યશ કરવાની મારી ઈચ્છા છે, પણ આ હું જાણતો નથી. મને આપ ઉપદેશ આપો. કેવા પાત્રને દાન આપવાથી તે ફલદાયક થાય છે એ મને કહો. (૭)

એમ હોય તો હે બ્રાહ્મણ, ધ્યાન આપ. હું તને ધર્મે-પદેશ આપું છું:

૪૬૨. તું જાત ન પૂછ, આચરણ પૂછ, કારણકે લોકડામાંથી પણ અગ્નિ થાય છે, અને નીચ કુળમાં જન્મેલો પણ ધૈર્યશાળી, સમજી અને પાપની લજ્જા ધરાવનારો એવો મુનિ થાય છે. (૮)

૪૬૩. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યશ કરે છે તેણે સત્યથી દાનત, દમયુક્ત, વેદપારગ અને બ્રહ્મચર્યને પૂર્ણત્વે પહોંચ્યાડનારા એવાને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૯)

૪૬૪. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યશ કરે છે તેણે જેઓ સરળ કાંઠલાની જેમ વર્તનાર, સુસંયતાત્મા, કામોપભોગ છોડીને ગૃહરહિત થાય છે તેમને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૦)

૪૬૫. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યશ કરે છે તેણે રાહુ-ગ્રહણથી મુક્ત ચંદ્રની જેમ વીતરાગ અને સુસમાહિતેન્દ્રિય હોય તેને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૧)

૪૬૬. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યશ કરે છે તેણે જે સ્મૃતિમાન, મમત્વત્યાગી અને અનાસક્ત થઈને આ જગતમાં વિચરે છે તેમને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૨)

૪૬૭. જે કામોપભોગ છોડીને અજ્યેયપણે ફરનારો હોય, જેણે જન્મમરણનો અંત જાણ્યો, જે ઠંડા જલાશયના જેવો

શાંત હોય એવો તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે (૧૩)

૪૬૮. તથાગત સમમાર્ગે ચાલનારાની સાથે સમત્વથી વર્તે છે પણુ વિષમમાર્ગે ચાલનારાથી દૂર રહે છે; તેની પ્રસાને પાર નથી અને તે ઇહલોક અને પરલોકમાં બદ્ધ થતો નથી. આવો તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૧૪)

૪૬૯. જેના અંતઃકરણમાં માયા કે અહંકાર નથી, જે નિર્લોભ, અમમ, નિઃસ્પૃહ, વિગતક્રોધ અને શાંત છે, અને જે બ્રાહ્મણે શોકમલનો ત્યાગ કર્યો તે તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૧૫)

૪૭૦. મનની વાસનાઓનો જેણે ત્યાગ કર્યો, જેને ક્ષાનો પણુ પરિગ્રહ નથી, અને જે ઇહલોક તથા પરલોકની આશા ધરાવતો નથી તે તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૧૬)

૪૭૧. જે સમાહિત ઓધ તરી ગયો હોય, જેણે પરમાર્થ-દષ્ટિથી ધર્મ જાણ્યો, તે ક્ષીણાસ્ત્રવ અંતમદેહધારી તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૧૭)

૪૭૨. જેની સંસારવાસના અને કટોરવાચા દગ્ધ થઈ અને અસ્તગત થઈને નાશ પામી તે વેદપારંગ, મર્વ રીતે મુક્ત, તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૧૮)

૪૭૩. સંગાતીત થવાને લીધે જેને સંગ રહ્યા નથી, જે અહંકારબદ્ધ લોકોમાં અહંકારમુક્ત છે, જે દુઃખના ક્ષેત્રસહિત દુઃખને જાણે છે તે તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૧૯)

૪૭૪. આશામાં ન બંધાતાં જે વિવેકદર્શી છે, જે સાંપ્રદાયિક દષ્ટિની પાર ગયો છે, અને જે વાસનામુક્ત છે તે તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૨૦)

૪૭૫. જેણે નાનામોટા સંસ્કાર જાણીને દગ્ધ કર્યા, જેના તે (સંસ્કારો) રહ્યા નથી, જે શાંત અને તૃષ્ણાના ક્ષયથી વિમુક્ત છે તે તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૨૧)

૪૭૬. જન્મક્ષયાન્ત જોનારા એવા જેણે સંયોજનો અને અશેષ કામપથનો ત્યાગ કર્યો, જે શુદ્ધ, નિર્મલ, નિર્દોષ અને અપાપ છે તે તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૨૨)

૪૭૭. જે મનથી લિન્ન જુદો આત્મા જોતો નથી, જે સમાહિત, સરળ અને સ્થિતાત્મા છે તે અપ્રકંપ્ય, કાઠિન્ય-રહિત નિઃશંક તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૨૩)

૪૭૮. જેના અંતઃકરણમાંથી અજ્ઞાનહેતુ નાશ પામ્યા હોય, જે સર્વ પદાર્થો તરફ જ્ઞાનદષ્ટિથી જુએ છે, જે અંતિમ શરીર ધારણ કરે છે, કલ્યાણકારક લોકોત્તર સંબોધ પામવાથી જેની આત્મશુદ્ધિ થઈ હોય તે તથાગત પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. (૨૪)

૪૭૯. (બ્રાહ્મણ—) આજે મને તમારા જેવો વેદપારંગ મળ્યો, એટલે મારું હવે યથાર્થ હવે થવા દો. સાક્ષાત્ બ્રહ્મા એવા ભગવાન આ મારું ગ્રહણ કરો. ભગવાન આ પુરોડાશનું ભોજન કરો. (૨૫)

૪૮૦. (ભગવાન—) આ અન્ન સંબંધે હું ગાથા બોલ્યો, એટલે તે હું સ્વીકારી શકું નહિ. હે બ્રાહ્મણ, (તેનો સ્વીકાર કરવો) એ સમજીતો ધર્મ નથી. જે અન્ન સંબંધે ગાથા બોલાઈ તે અન્ન શુદ્ધ સ્વીકારતા નથી. સદાચાર માટે આ રીત ઉત્તમ છે. (૨૬)

૪૮૧. કેવલ્ય જેણે પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા ક્ષીણપાપ અને

શંકા જેની જ્ઞાત થઈ છે એવા મહર્ષિની તું અન્ય અન્ન-પાનથી સેવા કર. કારણકે પુણ્યેચ્છુને તે પુણ્યક્ષેત્ર જેવો છે. (૨૭)

૪૮૨. (બ્રાહ્મણ—) હે ભગવન, જે મારા જેવાની દક્ષિણા લેવાને યોગ્ય અને યજ્ઞકાલે જે મળ્યો હોય તો આપના જ્ઞાસન-નો મને લાભ થાય એવો કૌણ એ મને સમજાવો. (૨૮)

૪૮૩. (ભગવાન—) જેનામાં સ્પર્ધા ન હોય, જેનું ચિત્ત નિર્મળ હોય, જે કામોપભોગમુક્ત હોય, જેનું આગસ દ્વર થયું હોય, (૨૯)

૪૮૪. જેણે સ્વપરની સીમાનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય, જે જન્મમરણના જ્ઞાનમાં કુશળ હોય એવો મૌનસંપન્ન મુનિ યજ્ઞ વખતે આવે તો (૩૦)

૪૮૫. જ્યાં ન ચડાવતાં હાથ જોડીને તેને નમસ્કાર કરવો અને અન્નપાનથી તેની પૂજા કરવી. આ રીતે આપેલી દક્ષિણા ફળદ્રુપ થાય છે. (૩૧)

૪૮૬. (બ્રાહ્મણ—) લોકોત્તર પુણ્યક્ષેત્ર, સર્વ લોકોને પૂજનીય એવા ભવાન શુદ્ધ પુરોડાશ દેવા યોગ્ય છે. ભગવાનને આપેલું મહાદલદાયક થાય છે. (૩૨)

તે પછી સુંદરિકા બારદાજ બ્રાહ્મણે ભગવાનને કહ્યું,
“ધન્ય, ધન્ય, ભો ગોતમ...(વગેરે કસિબારદાજસુતને અતે જુઓ)...આયુષ્માન સુંદરિકા બારદાજ અરહંતોમાંનો એક થયો.

માઘસુત્ત (૫)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન રાજગૃહમાં ગૃધ્ર-
કૂટ પર્વત ઉપર રહેતા હતા. તે વખતે માણવ (વિદ્યાર્થી) માઘ
ભગવાન પાસે આવ્યો. આવીને તેણે ભગવાનને કુશળ સમા-
ચાર પૂછ્યા. કુશળ સમાચારનું ભાષણ પૂરું કરીને તે એક
બાજીએ બેઠો. એક બાજીએ બેઠેલા તે માઘે ભગવાનને કહ્યું,
“ ભો જોતમ, હું દાયક, દાનપતિ, વદાન્ય અને યાચકપ્રિય છું;
હું ધર્મમાર્ગે સંપત્તિ મેળવું છું. ધર્મમાર્ગે સંપત્તિ મેળવીને તે
ધર્મમાર્ગે ઉપાર્જિત કરેલ સંપત્તિમાંથી એકને પણ આપું છું,
બેને પણ આપું છું, ત્રણને પણ આપું છું, ચારને પણ આપું
છું, પાંચને પણ આપું છું, છને પણ આપું છું, સાતને પણ
આપું છું, આઠને પણ આપું છું, નવને પણ આપું છું, દસને
પણ આપું છું, વીસને પણ આપું છું, ત્રીસને પણ આપું છું,
ચાળીસને પણ આપું છું, પચાસને પણ આપું છું, સોને
પણ આપું છું, તે કરતાં વધારે માણસોને પણ આપું છું. ભો

ગોતમ, આ રીતે આપતાં, આ રીતે યરા કરતાં મારું પુણ્ય ખૂબ વધે છે ખરું ? ” “ હે માણવ (પિઠાથી), આ પ્રમાણે આપતાં, આ રીતે યરા કરતાં તારું પુણ્ય જરૂર વધે છે. હે માણવ, જે દાયક, દાનપતિ, વદાન્ય અને યાચકપ્રિય માણસ ધર્મમાર્ગે...સોને પણ આપે છે, તે કરતાં વધારે માણસોને પણ આપે છે, તેનું પુણ્ય પુષ્કળ વધે છે. ” તે માધ માણવે ભગવાનને નીચે પ્રમાણે ગાથાઓ કહી:

૪૮૭. કષાય વસ્ત્ર ધારણ કરનાર, ગૃહસ્થિત કરનાર, અને સમયોચિત ખોલનાર ભવાન ગોતમને હું પૂછું છું કે—એમ માધ માણવ બોલ્યો—છહલોકમાં ખીજીને અન્નપાનદાન દેનારો જે યાચકપ્રિય દાનપતિ ગૃહસ્થ પુણ્યની અપેક્ષાથી પુણ્યપ્રાપ્તિ માટે યરા કરે છે એવા યજ્ઞમાનનું દાન કયા પાત્રે આપ્યાથી શુદ્ધ થાય છે ? (૧)

૪૮૮. હે માધ, ખીજીને છહલોકમાં અન્નપાનદાન આપનારો—એમ ભગવાન બોલ્યા—જે યાચકપ્રિય દાનપતિ ગૃહસ્થ પુણ્યની અપેક્ષાથી પુણ્યપ્રાપ્તિ માટે યરા કરે તેણે દક્ષિણાર્હોની આરાધના કરવી. (૨)

૪૮૯. છહલોકમાં ખીજીને અન્નપાનદાન દેનારો એમ માધ બોલ્યો—જે યાચકપ્રિય, દાનપતિ ગૃહસ્થ પુણ્યની અપેક્ષાથી પુણ્યપ્રાપ્તિ માટે યરા કરે છે તેને, હે ભગવન, કયા કયા દક્ષિણાર્હ કહેવાય એ કહો. (૩)

૪૯૦. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યરા કરે તેણે જેઓ આ જગતમાં અનાસક્ત, અક્રિયન, કેવલી અને ચતાત્મા થઈને રહે છે તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૪)

૪૯૧. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જેઓ સર્વ સંયોજનબંધનો તોડનારા, દાન્ત, વિમુક્ત, નિર્દુઃખ અને નિસ્તૃષ્ણ હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૫)

૪૯૨. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જેઓ સર્વ સંયોજનોથી મુક્ત, દાન્ત, વિમુક્ત, નિર્દુઃખ અને નિસ્તૃષ્ણ હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૬)

૪૯૩. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જેઓ કામ, ક્રોધ અને મોહને ત્યાગીને બ્રહ્મચર્યનું પૂર્ણ પાલન કરનારા હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૭)

૪૯૪. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જેઓના અંતઃકરણમાં માયા અને અહંકાર ન હોય, જે વીતલોભ, અમમ અને નિસ્તૃષ્ણ હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૮)

૪૯૫. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જેઓ તૃષ્ણામાં ન ફસાયા હોય, ઓધ પાર કરીને જેઓ અમમ રહ્યા હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૯)

૪૯૬. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે શાશ્વત થવા માટે કે ઉચ્છેદ પામવા માટે, ઇહલોક કે પરલોકમાં લઈ જવા માટે જેઓનામાં તૃષ્ણા નથી તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૦)

૪૯૭. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જેઓ કામોપભોગનો ત્યાગ કરીને સરળ કાંદલા પ્રમાણે સુસંયતાત્મા અને ગૃહરહિત થઈને ફરતા હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૧)

૪૯૮. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જેઓ વીતરાગ, સુસમાહિતેન્દ્રિય અને રાહુગ્રહણમુક્ત ચંદ્રની જેમ મુક્ત હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૨)

૪૯૯. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જેઓ શ્મિતપાપ, વીતરાગ અને અકોપ હોય, જેઓને ધહલોક છોડ્યા પછી પુનર્જન્મ લેવાનો ન હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૩)

૫૦૦. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જેઓ અશેષ જન્મમરણ છોડીને સર્વ શંકાની પાર ગયા હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૪)

૫૦૧. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જેઓ અકિંચન હોય, સર્વ રીતે વિમુક્ત હોય, અને આ જગત (૩પી સમુદ્ર)માં આત્માને (ચિત્તને) દ્વીપ બનાવીને રહેતા હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૫)

૫૦૨. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જે પોતાની જાતને યથાર્થ રીતે ઓળખતા હોય, આ પોતાનો છેલ્લો જન્મ છે અને હવે પછી પુનર્જન્મ નથી એ જાણતા હોય તેઓને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૬)

૫૦૩. જે બ્રાહ્મણ પુણ્યની અપેક્ષાથી યજ્ઞ કરે તેણે જે વેદપારગ, ધ્યાનરત, સ્મૃતિમાન, સંબોધપ્રાપ્ત અને ધણીને તારનારો હોય તેને વખતોવખત હવ્ય આપવું. (૧૭)

૫૦૪. (માધ—) મારી પૃચ્છા સફળ થઈ. કેને દક્ષિણાર્ધ ગણવા એ ભગવાને કહી બતાવ્યું. આ આપ યથાર્થ રીતે જાણો છો, કારણ આ ધર્મની આપને માહિતી છે. (૧૮)

૫૦૫. આ જગતમાં બીજાને અન્નપાનદાન દેનારો જે યાચકપ્રિય દાનપતિ ગૃહસ્થ—એમ માધ માણુવ બોલ્યો—પુણ્યની અપેક્ષાથી પુણ્યપ્રાપ્તિ માટે યજ્ઞ કરે તેની, હે ભગવન, યજ્ઞસંપદા કઈ કહેવાય એ કહો. (૧૯)

૫૦૬. હે માધ, યજ્ઞમાન થઈને યજ્ઞ કર—એમ ભગવાન બોલ્યા—દરેક કાળે ચિત્તને પ્રસન્ન રાખ. યજ્ઞમાનને માટે યજ્ઞ આલંબન જેવો છે. તેના ઉપર સ્થિર થઈને યજ્ઞમાન દ્વેષનો ત્યાગ કરે છે. (૨૦)

૫૦૭. તે વીતરાગ દ્વેષનો ત્યાગ કરીને અપ્રમાણ મૈત્રી-ભાવના કરનારો, રાતદિવસ જગૃત રહીને બધી દિશાઓ (મૈત્રી, કરુણા, મુદિતા અને ઉપેક્ષા આ) અપ્રમાણ ભાવનાઓથી વ્યાપ્ત કરે છે. (૨૧)

૫૦૮. (માધ—) કોણ શુદ્ધ થાય છે, કોણ મુક્ત થાય છે, કોણ બદ્ધ થાય છે, કેવા ચિત્તથી બ્રહ્મલોકમાં જાય છે, આ હે મુનિ, મને ખબર ન હોવાથી પૂછું છું તો મને કહો. કારણકે આજે જાણે કે સક્ષાત્ બ્રહ્માની જેમ જ આપ ભગવાન મળ્યા છો. હે દ્યુતિમન, તમે ખરેખર જ અમારે માટે બ્રહ્મસમ છો. જોટલે મનુષ્ય બ્રહ્મલોકમાં કેમ જાય છે તે કહો. (૨૨)

૫૦૯. હે માધ, જે ત્રિવિધ યજ્ઞસંપદાથી યજ્ઞ કરે છે—એમ ભગવાન બોલ્યા—જે એવા દક્ષિણાર્હોની આરાધના કરે તે ખરો યાચકપ્રિય આ પ્રમાણે યજ્ઞ કરીને બ્રહ્મલોકમાં જાય છે એમ હું કહું છું. (૨૩)

આમ કહ્યા પછી માધ માણુવે ભગવાનને કહ્યું, “ધન્ય, ધન્ય ભો ગોતમ...આજથી આમરણુ શરણે ગયેલો હું ઉપાસક છું એમ ભવાન ગોતમે જાણવું.”

૫૦૯. ત્રિવિધ યજ્ઞસંપદા એટલે દાન આપતા પહેલાં સંતોષ, આપતી વખતે સંતોષ, અને આપ્યા પછી સંતોષ. દીધનિકાય, કૂટદન્તસુત્તમાં આને તિસ્સો વિદ્યા નામ આપ્યું છે. (રાજવાડેનું મરાઠી ભાષાંતર: પૃષ્ઠ ૧૫૯).

સભિયસુત્ત (૬)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન રાજગૃહના વેણુ-
 વનમાં કલંદકનિવાસમાં રહેતા હતા. તે વખતે એક દેવ જે
 તારા આ પ્રશ્નોનો જવાબ આપે તેનો તું શિષ્ય થજે એમ
 કહીને કેટલાક પ્રશ્નો શીખવ્યા હતા. આ દેવ પૂર્વજન્મમાં
 સભિય પરિવાજકનો સગો થતો હતો, એટલે આ પ્રશ્નો
 શીખીને તે, જે શ્રમણબ્રાહ્મણો સંઘનાયક, ગણનાયક, ગણા-
 ચાર્ય, પ્રસિદ્ધ, યશસ્વી, તીર્થંકર, અને બહુજનને સાધુર્મમત—
 પૂરણ કાશ્યપ, મસ્કરી ગોસાલ, અજિત કેસકંબલી, પકુષ
 કાત્યાયન, સંજય બેલદૃપ્ત અને નિર્ઞથ નાથપુત્ર જેવા—લોકોની
 પાસે જઈને તે પ્રશ્નો પૂછતો. સભિય પરિવાજક પ્રશ્ન પૂછતો
 ત્યારે તેઓ તેના જવાબ આપી શકતા નહોતા, જવાબ ન આપી
 શકવાથી ક્રોધ, દ્રેષ અને દૌર્મનસ્ય પ્રગટ કરતા, અને સભિય
 પરિવાજકને જ સામું પૂછતા. એથી સભિય પરિવાજકને લાગ્યું
 કે ભરંત, શ્રમણબ્રાહ્મણ, સંઘનાયક, ગણનાયક.....નિર્ઞથ

નાથપુત્રને હું પ્રશ્નો પૂછું છું ત્યારે જવાબ આપી શકતા નથી, જવાબ ન આપી શકવાથી કોપ, દ્રેષ અને દૌર્મનસ્ય પ્રગટ કરે છે અને મને જ સામું પૂછે છે. એટલે આ પ્રવ્રજ્યા છોડીને ફરી પાછા ગૃહસ્થ બનવું એ જ ઠીક છે. તોપણ સભિય પરિવાજકને લાગ્યું કે આ શ્રમણુ ગોતમ પણ સંઘનાયક, ગણનાયક, ગણાચાર્ય, પ્રસિદ્ધ, યશસ્વી, તીર્થંકર અને અનેક માણસોને સાધુસંમત છે, તો તેની પાસે જઈને તેને પ્રશ્ન પૂછવા એ સારું છે. ત્યારે સભિય પરિવાજકને લાગ્યું કે જેઓ ભવંત શ્રમણુબ્રાહ્મણ, જૅણું, વૃદ્ધ, ધરડા, ઉત્તરાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા, વયાતીત, સ્થવિર, જૂના અને ચિરકાળ પ્રવ્રજિત, સંઘનાયક, ગણનાયક, ગણાચાર્ય, પ્રસિદ્ધ, યશસ્વી, તીર્થંકર, અનેક જણાને સાધુસંમત...તેઓને પ્રશ્ન પૂછતાં જવાબ આપી શકતા નથી, જવાબ ન આપી શકવાથી કોપ, દ્રેષ અને દૌર્મનસ્ય પ્રગટ કરે છે અને મને સામું પૂછે છે; તો પછી આ પ્રશ્નો શ્રમણુ ગોતમને પૂછતાં તે મને જવાબ કેમ આપી શકશે? કારણકે શ્રમણુ ગોતમ ઉમ્મરે યુવાન છે, અને હજી હમણાં જ પ્રવ્રજ્યા લીધી છે. તોપણ સભિય પરિવાજકને લાગ્યું કે શ્રમણુ તરુણ હોય તોપણ તેની અવસા કે અવગણના ન કરવી જોઈએ. કોઈ કોઈ તરુણ શ્રમણુ પણ મહાઋદ્ધિમાન મહાનુભાવ હોય છે, માટે શ્રમણુ ગોતમ પાસે જઈને તેને આ પ્રશ્નો પૂછવા ઠીક છે. ત્યારપછી સભિય પરિવાજક રાજગૃહના પ્રવાસે નીકળ્યો. અનુક્રમે પ્રવાસ કરતાં કરતાં તે રાજગૃહના વેણુવનમાં કલંદકનિવાપમાં જ્યાં ભગવાન રહેતા હતા ત્યાં આવ્યો. ત્યાં આવીને તેણે

ભગવાનને કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. કુશળ સમાચારાદિ લાપણ્ય પૂરું કરીને તે એક બાબુએ બેઠો. એક બાબુએ બેસીને સલિય પરિવાજકે ભગવાનને ગાથા દ્વારા નીચે મુજબ કહ્યું:

૫૧૦. શંકા અને સંશયવાળો હું—એમ સલિય બોલ્યો— પ્રશ્નો પૂછવાના હેતુથી આવ્યો છું. તે પ્રશ્નોના તમે જવાબ આપનારા થાઓ, અને ધર્મને અનુસરીને જવાબ આપો. (૧)

૫૧૧. હે સલિય—એમ ભગવાન બોલ્યા—તું દૂરના પ્રદેશમાંથી પ્રશ્ન પૂછવાના હેતુથી આવ્યો છે. તે તું પૂછીશ એટલે હું તેના ઉકેલ આપીશ અને ધર્મને અનુસરીને જવાબ આપીશ. (૨)

૫૧૨. હે સલિય, તારા મનમાં જે કંઈ ઇચ્છા હોય તે મુજબ તું મને પ્રશ્નો પૂછ. તારો જે જે પ્રશ્ન હશે તેનો તેનો હું ઉકેલ કરીશ. (૩)

આથી સલિય પરિવાજકને લાગ્યું કે બીજા શ્રમણબ્રાહ્મણો-એ તો પ્રશ્નો પૂછવાને પણ મને અવકાશ આપ્યો નહિ; આમ હોવા છતાં શ્રમણ ગોતમે મને પ્રશ્નો પૂછવાનો અવકાશ આપ્યો એ મહાઆશ્ચર્ય છે ! આ અદ્ભુત કહેવાય ! આમ હૃષ્ટ, તુષ્ટ, ઉદ્વેગિત અને પ્રીતિસૌમનસ્યયુક્ત થઈને તેણે ભગવાનને પ્રશ્ન પૂછ્યો:

૫૧૩. કયા ગુણો પ્રાપ્ત કરવાથી બિહુ થાય છે—એમ સલિય બોલ્યો—(બિહુ) સુશાંત કેમ થાય, દાન્ટ કેને કહેવાય, અને બુદ્ધ કેમ થાય, એમ હું પૂછું છું. હે ભગવન, મને તેનો જવાબ આપો. (૪)

૫૧૪. હે સભિય, જે પોતે તૈયાર કરેલે માર્ગે—એમ ભગવાન બોલ્યા—પરિનિર્વાણ પામે છે, જેને શંકા રહેતી નથી, જે શાશ્વતદષ્ટિ અને ઉચ્છેદદષ્ટિનો ત્યાગ કરીને કૃતકૃત્ય થાય છે અને પુનર્જન્મ પામતો નથી તે બિહુ છે. (૫)

૫૧૫. જે દરેક જગ્યાએ ઉપેક્ષાયુક્ત અને સ્મૃતિમાન થઈને આ સર્વ જગતમાં કોઈની પણ હિંસા કરતો નથી, જે શ્રમણુ ઉત્તીર્ણુ અને અનાવિલ હોય, અને જેનામાં રાગદ્વેષાદિ ઉત્સદો નથી તે સુશાંત છે. (૬)

૫૧૬. આ આખા જગતમાં જેની ઇદ્રિયો બહારથી અને અંદરથી કબજે થઈ ગઈ હોય, અને જે ભાવિતાત્મા ઇહપરલોક જાણીને મરણની પ્રતીક્ષા કરે છે તે દાન્ત છે. (૭)

૫૧૭. સકલવિકલ્પ, મંસાર અને જન્મમરણ બંને જાણીને અને વિગતરજ નિષ્પાપ અને વિશુદ્ધ થઈને જે જન્મક્ષય પામે છે તે શુદ્ધ કહેવાય છે. (૮)

તે પછી સભિય પરિવ્રાજકે ભગવાનના કથનનું અનુમોદન કરીને અને હૃષ્ટ, તુષ્ટ, ઉલ્લસિત અને પ્રીતિસૌમનસ્યયુક્ત થઈને ભગવાનને વળી પ્રશ્ન પૂછ્યો:

૫૧૮. (માણસ) કયા ગુણની પ્રાપ્તિથી બ્રાહ્મણ થાય છે—એમ સભિય બોલ્યો—(મનુષ્ય) શ્રમણુ કેમ થાય છે, સ્નાતક કેમ થાય છે, નાગ કોને કહેવામાં આવે છે, એ હે ભગવન, હું તમને પૂછું છું, તેનો જવાબ આપો. (૯)

૫૧૯. ઉત્સદ સાત છે: લોભ, દ્વેષ, મોહ, અહંકાર, કુદૃષ્ટિ, કલેશ અને દુશ્ચરિત.

૫૧૯. હે સભિય, બધાં પાપોનો બહિષ્કાર કરીને—એમ ભગવાન બોલ્યા—વિમલ, ઉત્તમ રીતે સમાહિત, સ્થિતાત્મા, સંસારનું અતિક્રમણ કરીને કેવલી અને અનાશ્રિત એવો જે માણસ હોય તેને બ્રહ્મણ કહે છે. (૧૦)

૫૨૦. પુણ્યપાપનો ત્યાગ કરીને શાંત થયેલો, ઇહપરલોક જાણીને વિગતરજ થયેલો અને જન્મમરણની જે પાર ગયો હોય તેને તે ગુણોને લીધે શ્રમણ કહે છે. (૧૧)

૫૨૧. જે સર્વ જગતમાં બહારથી અને અંદરથી બધાં પાપોને ઘોઈ નાખીને વિકલ્પબદ્ધ દેવમનુષ્યોમાં વિકલ્પ પામતો નથી તેને સ્નાતક કહે છે. (૧૨)

૫૨૨. જે ઇહલોકમાં કઈ પણ પાપ કરતો નથી, અને જે બધાં સંયોગ અને બંધનોને છોડાવીને સર્વત્ર બદ્ધ નથી થતો, વિમુક્ત થાય છે તેને તે ગુણોને લીધે નાગ (ન+આગ્સ) કહે છે. (૧૩)

તે પછી સભિય પરિત્રાજકે...ભગવાનને વળી પ્રશ્ન પૂછ્યો:

૫૨૩. બુદ્ધ ક્ષેત્રજિન કોને કહે છે,—એમ સભિય બોલ્યો —(મનુષ્ય) કુશલ કેમ થાય છે, પંડિત કેમ થાય છે, મુનિ કોને કહેવામાં આવે છે એ હું પૂછું છું, તેનો હે ભગવન, મને જવાબ આપો. (૧૪)

૫૨૪. હે સભિય, દિવ્ય, માનવી અને અલ્પક્ષેત્ર એ બધાં ક્ષેત્રો જાણીને—એમ ભગવાન બોલ્યા—જે બધાં ક્ષેત્રોના મૂળ બંધનથી મુક્ત થયો હોય તેને તે ગુણોને લીધે ક્ષેત્રજિન કહે છે. (૧૫)

૫૨૫. દિવ્ય, માનવી અને બ્રહ્મકાયા એ બધા જાણી જાણીને જે બધા કારીનાં બંધનોથી મુક્ત થયો હોય તેને તે ગુણોને લીધે કુણ કહે છે. (૧૬)

૫૨૬. અધ્યાત્મિક અને બાહ્ય પંડરો (એટલે આયતનો) જાણીને જે વિશુદ્ધપ્રસ (માણસ) પાપપુણ્યની પાર જાય છે તેને તે ગુણોથી પંડિત કહે છે. (૧૭)

૫૨૭. સર્વ લોકમાં અધ્યાત્મવિષયક અને બાહ્યવિષયક, સાધુઓનો અને અસાધુઓનો ધર્મ જાણીને અને સંગજાળની પાર જઈને જે દેવમનુષ્યોને પૂજ્ય થાય છે તે મુનિ છે. (૧૮)

તે પછી સલિય પરિવાજકે...ભગવાનને વળી પ્રશ્ન પૂછ્યો.

૫૨૮. કયા ગુણની પ્રાપ્તિથી (માણસ) વેદપારગ કહેવાય છે,—એમ સલિય બોલ્યો—(માણસ) અનુવિદિત કેમ થાય છે, વીર્યવાન કેમ થાય છે, અને આજ્ઞ્ય કેમ થાય છે એ હું પૂછું છું, તેનો હે ભગવન, મને જવાબ આપો. (૧૯)

૫૨૯. હે સલિય, શ્રમણ અને બ્રાહ્મણોના જેટલા વેદ હોય તે બધા જાણીને—એમ ભગવાન બોલ્યા—અને બધા વેદોની પાર જઈને જે બધી વેદનાઓ વિષે વીતરાગ થાય છે તે વેદપારગ છે. (૨૦)

૫૩૦. અંદર અને બહારથી રોગોનું મૂળ સંસાર અને નામરૂપ છે એમ જાણીને સર્વ રોગોના મૂળ બંધનથી જે મુક્ત થાય છે તેને તે ગુણોને લીધે અનુવિદિત કહે છે. (૨૧)

૫૩૧. જે ઇહલોકમાં બધાં પાપોથી વિરત થાય છે અને નિરયદુઃખની પાર જાય છે તે વીર્યવાન છે; તેને જ તે

ગુણોને લીધે વીર્યવાન, પ્રધાનવાન અને ધીર કહે છે. (૨૨)

૫૩૨. અંદરનાં અને બહારનાં બધાં સંગ્રહારણો તોડીને જે સર્વ સંગના બંધનથી મુક્ત થયો હોય તેને તે ગુણોને લીધે આજ્ઞન્ય કહે છે. (૨૩)

તે પછી સભિય પરિવ્રાજકે...ભગવાનને વળી પ્રશ્ન પૂછ્યો:

૫૩૩. કયા ગુણોની પ્રાપ્તિથી (માણસ) શ્રોત્રિય કહેવાય છે,—એમ સભિય બોલ્યો.—(માણસ) આર્ય શેનાથી થાય છે, આચરણવાન કેમ થાય છે અને પરિવ્રાજક કેમ થાય છે એ હું તમને પૂછું છું, તેનો હે ભગવન, મને જવાબ આપો. (૨૪)

૫૩૪. હે સભિય, જે નિંદિત અને અનિંદિત ધર્મો હોય તે બધા સાંભળીને અને જાણીને—એમ ભગવાન બોલ્યા—જે (માણસ) તેના ઉપર જય મેળવીને નિઃશંક, વિમુક્ત અને સર્વથૈવ નિર્દુઃખ થાય છે તેને શ્રોત્રિય કહે છે. (૨૫)

૫૩૫. જે વિદ્વાન (માણસ) આસ્રવ અને આલયોનેા ઉચ્છેદ કરીને ગર્ભવાસને પામતો નથી, અને જે (કામ, રૂપ અને અરૂપ એવી) ત્રિવિધ પંકમય સંજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને વિકલ્પ પામતો નથી તે આર્ય છે. (૨૬)

૫૩૬. જે ઇહલોકમાં આચરણમાં પૂર્ણત્વ પામે છે, જે હમેશાં કુશળ ધર્મ જાણે છે, જે ક્યાંયે બદ્ધ થતો નથી, જે વિમુક્ત હોય છે, અને જેનામાં પ્રત્યાઘાતશુદ્ધિ નથી હોતી તે આચરણવાન છે. (૨૭)

૫૩૭. ઉપર, નીચે, ચારે બાજુએ અથવા મધ્યમાં જે

કંઈ દુઃખકારક કર્મ હોય તેનો ત્યાગ કરીને જે (માણસ) વિચારપૂર્વક વર્તે છે, જેણે માયા, માન, ક્રોધ અને નામરૂપનો અંત કર્યો તે પૂર્ણત્વ પામેલાને પરિવ્રાજક કહે છે. (૨૮)

તે પછી સભિય પરિવ્રાજકે ભગવાનના ભાષણનું અભિનંદન અને અનુમોદન કરીને, અને હૃષ્ટ, તુષ્ટ, ઉલ્લસિત અને પ્રીતિસૌમનસ્થયુક્ત થઈને, આસન ઉપરથી ઊડીને ઉપરણું એક ખભે રાખીને, અને ભગવાનની સામે હાથ જોડીને ત્યાં જ યોગ્ય ગાથાઓથી ભગવાનની સ્તુતિ કરી.

૫૩૮. હે વિપુલપ્રસ, આ સાઠ અને ત્રણ શ્રમણુવાદ ઉપર અને કલ્પનામય શબ્દો ઉપર અવલંબી રહેલા મતો (ઉતરાણુ —ઉતાર) ઊડીને તમે ઓધ તરી ગયા ! (૨૯)

૫૩૯. તમે દુઃખનો અંત કર્યો, તમે દુઃખની પાર ગયા, તમે અર્હન છો, તમને હું ક્ષીણાન્નવ માનું છું. તમે દ્યુતિમાન, મતિમાન અને વિપુલપ્રસ છો. હે દુઃખન્તકર, તમે મને તાર્યો. (૩૦)

૫૪૦. તમે મારી શંકાઓ જાણી અને મને સંશયબદ્ધને તાર્યો. તમને હું નમસ્કાર કરું છું. હે મૌનમાર્ગમાં પૂર્ણત્વ પામેલ મુનિ, હે કાઠિન્યરહિત આદિત્યબંધુ, તમે ખરેખર શાંત છો ! (૩૧)

૫૪૧. પહેલાં જે મારી શંકા હતી તેનું ચક્ષુષ્મંતે સમાધાન કર્યું. ખાતરીથી તમે સંબુદ્ધ મુનિ છો. કારણ તમારામાં

૫૪૧. આવરણો પાંચ છે: કામચ્છંદ, વ્યાપાદ, આજસ, આંતરિત્તતા અને કુશંકા.

આવરણો નથી. (૩૨)

૫૪૨. તમારા બધા શોક વિશ્વસ્ત થયા છે, વિનાશ પામ્યા છે. તમે શાંતિમંથ, દમપ્રાપ્ત, ધૃતિમાન અને સત્યનિષ્ઠ છો ! (૩૩)

૫૪૩. તે તમારા નામનાગ—મહાવીર—ના બાપણું નારદ અને પર્વત બન્ને અને બધા દેવો અનુમોદન કરે છે. (૩૪)

૫૪૪. હે પુરુષાજન્ય, તમને નમસ્કાર હો. હે પુરુષોત્તમ, તમને નમસ્કાર હો. આ સદેવક લોકમાં તમારા જેવો બીજો પુરુષ નથી ! (૩૫)

૫૪૫. તમે શુદ્ધ, તમે શાસ્તા, તમે મારનો પરાજય કરનારા મુનિ, તમે અનુશય તોડીને તરી ગયેલા આ લોકોને તારો છો ! (૩૬)

૫૪૬. તમે ઉપાધિને પાછળ નાંખી દીધી છે, તમે આત્મવો તોડ્યા છે, તમે ઉપાદાનવિરહિત બયભૈરવવિરહિત સિંહ છો ! (૩૭)

૫૪૭. પુંડરીક કમળ જેમ પાણીમાં બદ્ધ થતું નથી તેમ તમે પાપ અને પુણ્ય બન્નેમાં બદ્ધ થતા નથી ! હે વીર, પગ ફેલાવો. આ સભિય તમને શાસ્તાને વંદન કરે છે ! (૩૮)

તે પછી ભગવાનના પગ ઉપર માથું મૂકીને સભિય પરિવ્રાજકે ભગવાનને કહ્યું, “ ધન્ય, ધન્ય, ભો ગોતમ,... બિહ્નુમંથને શરણે જાઉં છું. મને ભગવાન પાસે પ્રવ્રજ્યા અને ઉપસંપદા મળો. ” “ હે સભિય, બીજા પંથને જે પરિવ્રાજક આ ધર્મવિનયમાં પ્રવ્રજ્યા અને ઉપસંપદા લેવા માગે છે તેને ચાર મહિના ઉમેદવારી કરવી પડે છે. ચાર મહિના પૂરા થયા

પછી તેના આચરણથી ભિક્ષુસંઘનું જો સમાધાન થાય તો તેઓ તેને પ્રવ્રજ્યા આપે છે અને ભિક્ષુ થવા માટે ઉપસંપદા આપે છે. પરંતુ વિશિષ્ટ વ્યક્તિની સાથે વિશિષ્ટ પ્રકારે વર્તવું મને ગમે છે.” “ભદ્રન્ત, આપના ધર્મવિનયમાં પ્રવ્રજ્યા અને ઉપસંપદા લેવા ઇચ્છતા અન્ય પંથમાંના પરિવ્રાજકો ચાર મહિના ઉમેદવારી કરતા હોય, અને ચાર મહિના પછી ભિક્ષુઓનું સમાધાન થાય તો તેઓ તેને પ્રવ્રજ્યા અને ઉપસંપદા દેતા હોય તો હું ચાર વરસ ઉમેદવારી કરું. ચાર વરસ પછી ભિક્ષુઓનું સમાધાન થાય તો તેઓ મને પ્રવ્રજ્યા આપે અને ભિક્ષુ થવા માટે ઉપસંપદા આપે.” સભિય પરિવ્રાજકને ભગવાન પાસે પ્રવ્રજ્યા મળી અને ઉપસંપદા મળી...આયુષ્માન સભિય અરહન્તોમાંનો એક થયો.

સેલસુત્ત (૭)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન અંગુત્તરાપ દેશમાં મોટા ભિક્ષુસંઘની સાથે એટલે સાડાપ્યારસો ભિક્ષુઓની સાથે પ્રવાસ કરતા કરતા અંગુત્તરાપમાંના આપણુ નામના શહેર પાસે આવ્યા. શાક્યકુળમાંથી પરિવ્રાજક થયેલ શાક્યપુત્ર શ્રમણુ ગોતમ અંગુત્તરાપ દેશમાં મોટા ભિક્ષુસંઘની સાથે એટલે સાડાપ્યારસો ભિક્ષુઓની સાથે પ્રવાસ કરતા કરતા આપણા શહેરમાં આવ્યા છે, અને તે ભગવાન ગોતમની એવી કલ્યાણુ-કારક ક્રીતિ ફેલાયેલી છે કે આ રીતે તે ભગવાન અર્હન, સમ્યક્મંબુદ્ધ, વિદ્યાચરણુસંપન્ન, સુગત, લોકવિદ, શ્રેષ્ઠ દમન-યોગ્ય પુરુષોનો સારથિ, દેવો અને મનુષ્યોનો ગુરુ બુદ્ધ ભગવાન છે; તે આ સદેવક, સમારક, સબ્રહ્મક જગતને અને સશ્રમણુ-બ્રાહ્મણી સદેવમનુષ્ય પ્રજાને પોતાના જ્ઞાનથી સાક્ષાત્કાર કરીને જાણે છે; તે આદિકલ્યાણુ, મધ્યકલ્યાણુ, પર્યવસાનકલ્યાણુ એવા ધર્મોનો ઉપદેશ કરે છે, અને સાર્થ, સવ્યંજન, કેવલપરિપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય

પ્રકાશિત કરે છે; અને આવા અરહન્તનું દર્શન લાભદાયક છે; એમ કેણિય બ્રાહ્મણે સાંભળ્યું. ત્યારે કેણિય જટિલ ભગવાનની પાસે આવ્યો. આવીને તેણે ભગવાનને કુશળ સમાચાર પૂછ્યા અને કુશળ સમાચાર પૂછીને એક બાળુએ બેઠો. એક બાળુએ બેઠેલા કેણિય જટિલને ધાર્મિક બાષણ દ્વારા ભગવાને સન્માર્ગ બતાવ્યો, ઉપદેશ કર્યો, ઉત્તેજિત કર્યો, અને સંપ્રહર્ષિત કર્યો. એટલે ભગવાને જેને ધાર્મિક બાષણ દ્વારા સન્માર્ગ બતાવ્યો છે, જેને ઉપદેશ કર્યો છે, જેને ઉત્તેજિત કર્યો છે, અને સંહર્ષિત કર્યો છે એવા કેણિય જટિલે ભગવાનને કહ્યું, “ ભવાન ગોતમે બિહુસંધની સાથે આવતી કાલે મારું આમંત્રણ સ્વીકારવું. ” તે પછી ભગવાને કેણિય જટિલને કહ્યું, “ હે કેણિય, બિહુસંધ મોટો છે, સાડાપ્યારસો બિહુઓ છે, અને તું તો બ્રાહ્મણોનો ભક્ત છે. ” બીજીવાર પણ કેણિય જટિલે ભગવાનને કહ્યું, “ હે ગોતમ, ભલે બિહુસંધ મોટો હોય, સાડાપ્યારસો બિહુઓ હોય, અને હું બ્રાહ્મણોનો ભક્ત હોઉં, તોપણ ભવાન ગોતમે બિહુસંધની સાથે આવતી કાલનું મારું આમંત્રણ સ્વીકારવું. ” બીજીવાર પણ ભગવાને કેણિય જટિલને કહ્યું, “ હે કેણિય, બિહુસંધ મોટો છે, સાડાપ્યારસો બિહુઓ છે, અને તું તો બ્રાહ્મણોનો ભક્ત છે. ” ત્રીજીવાર પણ કેણિય જટિલે ભગવાનને કહ્યું, “ હે ગોતમ, ભલે બિહુસંધ મોટો હોય, સાડાપ્યારસો બિહુઓ હોય અને હું બ્રાહ્મણોનો ભક્ત હોઉં, તોપણ ભવાન ગોતમે બિહુસંધની સાથે આવતી કાલનું મારું આમંત્રણ સ્વીકારવું. ” કંઈ ન બોલતાં ભગવાને આમંત્રણ સ્વીકાર્યું એટલે ભગવાને આમંત્રણ સ્વીકાર્યું એમ સમજીને

કેણિય જટિલ આસન ઉપરથી ઊઠ્યો અને પોતાના આશ્રમ તરફ ગયો. આશ્રમે જઈને તેણે પોતાના મિત્રો અને સર્ગાવહાલાંને કહ્યું, “હે મારા મિત્રો અને સર્ગાવહાલાંઓ, મારું સાંજીનો. આવતી કાલે મેં શ્રમણુ ગોતમને બિશ્વસંઘ સાથે જમવા માટે આમંત્રણ આપ્યું છે, તેમાં તમે મને મદદ કરો. “વારુ” એવો જવાબ આપીને કેણિય જટિલના મિત્રો અને સર્ગાવહાલાંઓ કેટલાંક ચૂલા તૈયાર કરવા લાગ્યાં, કેટલાંક લાકડાં ફાડવા લાગ્યાં, કેટલાંક વાસણુ ઊટકવા લાગ્યાં, કેટલાંક પાણી ભરવા લાગ્યાં, અને કેટલાંક આસનો મૂકવા લાગ્યાં; પરંતુ મંડપ કેણિય જટિલ જાતે તૈયાર કરવા લાગ્યો. તે સમયે સેલ નામનો બ્રાહ્મણુ આપણુ શહેરમાં રહેતો હતો. તે નિલંદુ કૈટુબો સાથે, સાક્ષર પ્રભેદસહ અને પાંચમા ઇતિહાસસહિત ત્રણે વેદમાં પારંગત, પદો જાણનારો, વૈયાકરણુ, લોકાયત, અને મહાપુરુષનાં લક્ષણોમાં નિષ્ણાત હોઈ, ત્રણસો વિદ્યાર્થીઓને વેદ શીખવતો હતો. તે વખતે કેણિય જટિલ સેલ બ્રાહ્મણુનો ભક્ત હતો. તે વખતે સેલ બ્રાહ્મણુ ત્રણસો વિદ્યાર્થીઓ સાથે ફરવા માટે નીકળ્યો હતો ત્યારે ફરતાં ફરતાં કેણિય જટિલના આશ્રમ તરફ આવ્યો. કેણિય જટિલના આશ્રમમાં કેટલાક ચૂલા તૈયાર કરે છે...વગેરે...પરંતુ મંડપ તો કેણિય જટિલ જાતે તૈયાર કરે છે એ સેલ બ્રાહ્મણે જોયું. જોઈને તેણે કેણિય જટિલને પૂછ્યું, “ભવાન કેણિયના આશ્રમમાં દીકરાનો કે દીકરીનો વિવાહ થવાનો છે? કે મોટો યજ્ઞ થવાનો છે? અથવા આવતી કાલે સસૈન્ય મગધરાજા ત્રેણિય બિંબિસારને આમંત્રણ આપેલું છે?” “હે સેલ, અહીં દીકરાનું કે દીકરીનું લગ્ન નથી કે

સસૈન્ય મગધરાજા શ્રેણિય બિંબિસારને અહીં આવતી કાલે આમંત્રણ નથી; પરંતુ અહીં મોટો યજ્ઞ છે ખરો. શાક્યકુળમાંથી પરિવાજક થયેલ શાક્યપુત્ર શ્રમણ ગોતમ અંગુતરાપ દેશમાં મોટા બિહુસંઘની સાથે એટલે સાડાબારસો બિહુઓ સાથે ફરતાં ફરતાં આપણાં શહેરમાં આવ્યા છે, અને તે ભવાન ગોતમની એવી કીર્તિ...વગેરે...બુદ્ધ ભગવાન છે. એને બિહુસંઘની સાથે મેં આવતી કાલનું આમંત્રણ આપેલું છે.” “હે કેણિય, તું બુદ્ધ કહે છે?” “હે સેલ, હા, હું બુદ્ધ કહું છું.” “હે કેણિય, બુદ્ધ કહે છે?” “હા, સેલ, હું બુદ્ધ કહું છું.” એટલે સેલ બ્રાહ્મણને એમ લાગ્યું કે ઇહલોકમાં બુદ્ધ શબ્દ પણ દુર્લભ છે. અમારા અભ્યયનમાં મહાપુરુષનાં બીજાં લક્ષણો આવે છે, જે લક્ષણોથી સંપન્ન એવા મહાપુરુષની બે જ ગતિ હોય છે, ત્રીજી નથી થતી. જો તે ગૃહસ્થાશ્રમી થાય છે તો તે ધાર્મિક ધર્મરાજા, ચારે દિશાનો માર્ગેક, જયશાલી, સર્વ રાજ્ય ઉપર દૃઢ સ્વામિત્વ જેણે મેળવ્યું હોય એવો, અને સાત રત્નોથી સંપન્ન એવો ચક્રવર્તી રાજા થાય છે. તેનાં આ સાત રત્નો છે:—ચક્રરત્ન, હસ્તિરત્ન, અશ્વરત્ન, મણિરત્ન, સ્ત્રીરત્ન, ગૃહપતિરત્ન અને સાતમું *પરિણાયકરત્ન. તેને શ્વર, વીર, પરસેનાનું મર્દન કરનારા એક હજાર કરતાં વધારે પુત્રો થાય છે. તે દંડ વગર, શસ્ત્ર વગર પણ સાગર સુધી પૃથ્વી જીતી લે છે. પણ જો તે ધર છોડીને અનાગારિક પ્રવ્રજ્યા લે તો જયતમાં અજ્ઞાનનો પડદો દૂર કરનાર અર્હન સમ્યક્સંબુદ્ધ થાય છે. “હે કેણિય, હાલમાં તે ભવાન ગોતમ અર્હન

* અગ્રેસર અમાત્યને પરિણાયક કહે છે.

સમ્યક્સંયુક્ત કયાં રહે છે ? ” એમ પુછાયા પછી કેલિય જટિલે જમણો હાથ આગળ કરીને સેલ બ્રાહ્મણને કહ્યું, “ હે સેલ, આ જે નીલ વનરાજિ દેખાય છે તે તરફ. ” એટલે ત્રણસો વિદ્યાર્થીઓની સાથે સેલ બ્રાહ્મણ ભગવાન પાસે આવ્યો. એટલે સેલ બ્રાહ્મણે તે વિદ્યાર્થીઓને કહ્યું, “ તમે અવાજ ન થાય એમ પગલાં મૂકજો; કારણ તે ભગવાન સિંહ જેવા એકચર હોઈ દુર્ગમ છે. અને હું જ્યારે શ્રમણ ગોતમ સાથે બોલતો હોઉં ત્યારે તમે વચ્ચે બોલતા નહિ, અમારી વાતચીત પૂરી થાય ત્યાં સુધી રાહ જોજો. ” પછી સેલ બ્રાહ્મણ ભગવાન પાસે આવ્યો. આવીને તેણે ભગવાનને કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. કુશળપ્રશ્નાદિ પૂરા કરીને તે એક બાજુએ બેઠો. એક બાજુએ બેઠા પછી સેલ બ્રાહ્મણ ભગવાનના શરીર ઉપર મહાપુરુષનાં બત્રીશ લક્ષણો જોવા લાગ્યો. સેલ બ્રાહ્મણે ભગવાનના શરીર ઉપર મહાપુરુષનાં બત્રીશ લક્ષણો પૈકી બે સિવાયનાં બીજાં લક્ષણો જોયાં. પણ કાશાવહિત વસ્ત્રગુલ્લ અને પ્રભૂત જિહ્વા એ બે મહાપુરુષનાં લક્ષણો સંબંધે તેને શંકા થઈ, તેને ખાતરી ન થાય. એટલે ભગવાનને લાગ્યું કે આ સેલ બત્રીશ લક્ષણો પૈકી બે સિવાયનાં બીજાં બાકીનાં મહાપુરુષલક્ષણો જુએ છે, પણ કાશાવહિત વસ્ત્રગુલ્લ અને પ્રભૂત જિહ્વા એ બે મહાપુરુષલક્ષણો સંબંધે તેને શંકા રહે છે, તેને ખાતરી થતી નથી. આથી ભગવાને એવો કંઈ ઋદ્ધિચમત્કાર કર્યો કે જેનાથી સેલ બ્રાહ્મણ ભગવાનનું કાશાવહિત વસ્ત્રગુલ્લ જોઈ શક્યો. અને ભગવાને જીભને આડી કરીને બન્ને કાને સ્પર્શ કર્યો, બન્ને નસકોરાંને સ્પર્શ કર્યો અને આખું કપાળ

જીભથી ઢાંકી દીધું. આથી સેલ બ્રાહ્મણને લાગ્યું કે આ શ્રમણ ગોતમ અપરિપૂર્ણ નહિ પણ પરિપૂર્ણ બત્રીશ મહા-પુરુષલક્ષણોથી યુક્ત છે, પણ તે શુદ્ધ છે કે નહિ તે મને સમજાતું નથી. પરંતુ વયોવૃદ્ધ ધરડા આચાર્યપ્રાચાર્ય બ્રાહ્મણને એવું બોલતાં સાંભળ્યા છે કે જેઓ અહંન સમ્યક્સંશુદ્ધ હોય છે તેમની સ્તુતિ કરવામાં આવે તો તેઓ જાતને પ્રગટ કરે છે, માટે મારે યોગ્ય ગાથાઓથી શ્રમણ ગોતમની સમક્ષ સ્તુતિ કરવી એ વધારે સારું છે. આથી સેલ બ્રાહ્મણે યોગ્ય ગાથાઓથી ભગવાનની સમક્ષ સ્તુતિ કરી:

૫૪૮. હે ભગવન્, તમે પરિપૂર્ણકાય, સુરુચિ, સુજાત, ચારદર્શન, સુવર્ણવર્ણ, સુશુકલદન્ત અને વીર્યવાન છો ! (૧)

૫૪૯. સુજાત મનુષ્યોનાં જે લક્ષણો હોય છે તે બધાં મહાપુરુષલક્ષણો તમારા દેહ ઉપર છે. (૨)

૫૫૦. પ્રસન્નનેત્ર, સુમુખ, ભવ્ય, સરળ અને પ્રતાપવાન એવા તમે શ્રમણસંઘની વચ્ચે સૂર્ય જેવા પ્રકાશો છો ! (૩)

૫૫૧. તમે કલ્યાણદર્શનકારક અને સોના જેવી કાંતિના બિહ્નુ છો. આવી ઉત્તમ કાંતિથી સંપન્ન એવા તમને આ શ્રમણપણાની શી જરૂર છે ? (૪)

૫૫૨. તમે રથર્ષભ, ચારે દિશાઓ ઉપર સત્તા ચલાવનારા, વિજયી, જમ્બુદ્વીપના ઇશ્વર એવા ચક્રવર્તી રાજા થવા યોગ્ય છો. (૫)

૫૫૩. હે ગોતમ, ક્ષત્રિય અને માંડલિક રાજાઓ તમારા અંકિત થાઓ; રાજાધિરાજ મનુજેન્દ્ર થઈને તમે રાજ્ય કરો ! (૬)

૫૫૪. હે સેલ, હું રાજા છું,—એમ ભગવાન બોલ્યા—
હું અનુત્તર ધર્મરાજા છું. પૂર્વે ન ચલાવાયેલું એવું ચક્ર હું
ધર્માનુસાર ચલાવું છું. (૭)

૫૫૫. તમે તમારી જાતને સંયુક્ત કહેવરાવો છો,—એમ
સેલ બ્રાહ્મણ બોલ્યો—તમે તમારી જાતને અનુત્તર ધર્મરાજા
કહેવરાવો છો, અને હે ગોતમ, હું ધર્માનુસાર ચક્ર ચલાવું
છું એમ કહો છો. (૮)

૫૫૬. તો પત્રી શાસ્તાની પાછળ પાછળ ચાલનાર
એવો આપનો સેનાપતિ શ્રમણ કાણ છે ? જે તમે ધર્મચક્ર
ચલાવ્યું તેને તમારી પાછળ કાણ ચલાવે છે ? (૯)

૫૫૭. હે સેલ, મેં જે ચક્ર—એમ ભગવાન બોલ્યા—
જે અનુત્તર ધર્મચક્ર ચાલુ કર્યું, તે તથાગતની પાછળ
ચાલનાર સારિપુત્ર ચાલુ રાખે છે. (૧૦)

૫૫૮. હે બ્રાહ્મણ, જે અભિજ્ઞેય છે તે મેં જાણી લીધું,
જે ભાવનીય છે તેની ભાવના કરી, અને ત્યાજ્ય છે તેનો મેં
ત્યાગ કર્યો, અને માટે હું યુક્ત છું. (૧૧)

૫૫૯. હે બ્રાહ્મણ, મારા સંબંધમાં શંકા ન રાખતો, અને
શ્રદ્ધા રાખજે; કારણ સંયુક્તનું દર્શન વારંવાર થવું કઠણ છે. (૧૨)

૫૬૦. હે બ્રાહ્મણ, જેમનો આ જગતની અંદર વારંવાર
પ્રાદુર્ભાવ થવો દુર્લભ છે એવાઓમાંનો હું એક અનુત્તર,
(હૃદયમાંનું) શત્ય કાઢનાર સંયુક્ત છું. (૧૩)

૫૬૧. બ્રહ્મજૂત, અનુપમ અને મારસેનાનું મર્દન કરનારો
હું બધા શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવીને અને અકુતોભય જાનીને
આનંદ કરું છું. (૧૪)

૫૬૨. (સેલ—) અરે, આ અદ્ભુતમાન શું બોલે છે તે સાંભળો. આ કાલ્ય કાલનારો મહાવીર અરણ્યમાંના સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે ! (૧૫)

૫૬૩. બ્રહ્મભૂત, અનુપમ અને મારસેનાનું મર્દન કરનારા એવા આમને નોંધને પ્રસન્ન ન થાય એવો નીચ માણસ કોણ હોઈ શકે ? (૧૬)

૫૬૪. જે મારી સાથે આવવા માગતા હોય તે આવે, અને જે ન આવવા માગતા હોય તે ન આવે, હું અહીં આ શ્રેષ્ઠપ્રગતી પાસે પ્રવળ્યા લઉં છું. (૧૭)

૫૬૫. (વિદ્યાર્થીઓ—) આપને જે આ સમ્યક્સંયુક્તો પંથ ગમતો હોય તો અમે પણ આ શ્રેષ્ઠપ્રગતી પાસે પ્રવળ્યા લઈએ છીએ. (૧૮)

૫૬૬. હે ભગવન, આ અમે ત્રણસો બ્રાહ્મણો હાથ નોંડીને માગીએ છીએ કે તમારી પાસે અમે બ્રહ્મચર્ય આચરવા ઇચ્છીએ છીએ. (૧૯)

૫૬૭. હે સેલ, મેં બ્રહ્મચર્ય ઉત્તમ રીતે વર્ણવ્યું છે—એમ ભગવાન બોલ્યા—તે સમ્યગ્દર્શનયુક્ત અને અકાલકલદ છે, જેમાં સાવધાનતાથી શીખનારની પ્રવળ્યા ફળદ્રુપ થાય છે. (૨૦)

આથી સેલ બ્રાહ્મણ અને તેના વિદ્યાર્થીઓને ભગવાન પાસે પ્રવળ્યા મળી અને ઉપસંપદા મળી. ત્યારપછી બીજે દિવસે કેણિય બ્રાહ્મણે પોતાના આશ્રમમાં ઉત્તમ ખાદ્ય અને ભોજ્ય પદાર્થો તૈયાર કરીને ભગવાનને જણાવ્યું કે ભોજન તૈયાર છે, જમવાનો સમય થયો છે. એટલે ભગવાન સવારના પહોરમાં ચીવર પરિધાન કરીને અને પાત્રચીવર લઈને કેણિય

જટિલના આશ્રમે આવ્યા. આવીને ત્યાં મૂકેલા આસન ઉપર બિહુસંધની સાથે બેઠા. ત્યારે છુદ્ધપ્રમુખ બિહુસંધને કેણિય જટિલે પોતાને હાથે ઉત્તમ પ્રકારના ખાદ્ય ભોજન્ય પદાર્થો ચથેચ્છ પીરસ્યા. ત્યારપછી જમીને પાત્ર ઘોઈને એક બાળુએ મૂક્યા બાદ ભગવાન બેઠા હતા ત્યારે કેણિય જટિલ એક ઊતરતી પંક્તિનું આસન માંડીને તેમની પડખે બેઠો. પડખે બેઠેલા કેણિય જટિલનું ભગવાને આ ગાથાઓથી અનુમોદન કર્યું:

પ૬૮. યજ્ઞોમાં અગ્નિહોત્ર પ્રમુખ છે, હંદોમાં સાવિત્રી પ્રમુખ છે, મનુષ્યોમાં રાજા પ્રમુખ છે, અને નદીઓમાં સાગર પ્રમુખ છે. (૨૧)

પ૬૯. નક્ષત્રોમાં ચંદ્ર પ્રમુખ છે, પ્રકાશનારાઓમાં સૂર્ય પ્રમુખ છે, પુણ્યની ઇચ્છાથી જેમને દાન અપાય છે તેઓમાં મંત્ર પ્રમુખ છે. (૨૨)

ત્યારે આ ગાથાઓથી કેણિય જટિલનું અનુમોદન કરીને ભગવાન ત્યાંથી ઊભા થઈને નીકળ્યા. ત્યારપછી આયુષ્માન સેલ પોતાના વિદ્યાર્થીઓની સાથે એકાકી, એકાન્તવાસી, સાવધાન, ઉત્સાહી અને પ્રહિતાત્મા થઈને થોડાજ સમયમાં, જે માટે કુલીન લોકો ધર છોડી અનાગારિક પ્રવ્રજ્યા લે છે તે અનુત્તર બ્રહ્મચર્યના પર્યવસાનનો આ જ જન્મમાં સાક્ષાત્કાર કરીને રહેવા લાગ્યો; જન્મ ક્ષીણ થયો, બ્રહ્મચર્યનું આચરણ કર્યું. કર્તવ્ય પૂરું કર્યું, અને ફરી ઇહલોકમાં આવવાનું નથી એ તેણે જાણ્યું. અને તે આયુષ્માન સેલ પોતાના વિદ્યાર્થીઓ સાથે અરહન્તોમાંનો એક થયો. તે પછી આયુષ્માન સેલ

પોતાના વિદ્યાર્થીઓની સાથે ભગવાનની પાસે આવ્યો. આવીને એક ખભે ચીવર રાખીને ભગવાનની સામે હાથ જોડીને નીચેની ગાથાઓ બોલ્યો: .

૫૭૦. હે ચક્ષુષ્મન, તમારે શરણે આવ્યાને આજે આઠમો દિવસ છે. હે ભગવન્, સાત દિવસોમાં અમે તમારા પંથમાં દાન્ત થયા છીએ. (૨૩)

૫૭૧. તમે ખુદ્ધ છો, તમે શાસ્તા છો, તમે મારનો પરાભવ કરનારા મુનિ છો, તમે અનુશયોનો છેદ કરીને અને ઉત્તીર્ણ થઈને આ લોકોને તારો છો. (૨૪)

૫૭૨. તમે ઉપાધિ ઝાળંગી ગયા છો, તમે આસ્રવ છોડ્યા છે. ઉપાદાનવિરહિત લયલૈઃવિરહિત એવા તમે સિંહ છો. (૨૫)

૫૭૩. આ ત્રણસો બિહુઓ હાથ જોડીને બેઠા છે. હે વીર, પગ ફેલાવો; શાસ્તા એવા તમને આ નાગ (ન+આગસ્) લોકોને પંદન કરવા દો. (૨૬)

૩૪

સદ્લક્ષુત્ત (૮)

૫૭૪. ઇલ્લોકમાંનું મર્ત્યોનું જીવિત અકારણુ અને અજ્ઞાત છે. તે કષ્ટમય, અલ્પ અને દુઃખમિશ્રિત છે. (૧)

૫૭૫. કારણુકે એવો કોઈ ઉપાય નથી કે જેનાથી જન્મેલા (પ્રાણીઓ) મરે નહિ. ધરડા થઈને પણ તેઓ મરવાના જ. કારણુકે આ પ્રાણીઓનો સ્વભાવ છે. (૨)

૫૭૬. પાકેલાં ફળોને જેમ સવારમાં નીચે પડવાની બીક, તેમ જ જન્મેલા મર્ત્યોને રોજ મરણની બીક છે. (૩)

૫૭૭. કુંભારે ઘડેલા માટીના વાસણનું જેમ ફૂટવામાં પર્યવસાન થાય છે તેમ મર્ત્યોના જીવિતનું (મૃત્યુમાં) પર્યવસાન થાય છે. (૪)

૫૭૮. નાના અને મોટા, મૂર્ખ અને પંડિત બધા મૃત્યુને વશ થાય છે, આ બધા મૃત્યુપરાયણ છે. (૫)

૫૭૯. મૃત્યુગરત તેઓ પરલોકમાં જતાં પિતા પુત્રનું અથવા આત્મ આત્મોનું રક્ષણ કરી શકતા નથી. (૬)

૫૮૦. જુઓ, આમ લોકો જોતા રહે છે અને અનેક પ્રકારે શોક કરે છે તે છતાં મર્ત્યોમાંના દરેકને વધ્ય ગાય પ્રમાણે લઈ જવામાં આવે છે. (૭)

૫૮૧. આ રીતે મૃત્યુ અને જરાથી આ લોક અધ્યાહત થયો છે. માટે આ લોકસ્વભાવ છે એમ જાણીને સુરો શોક કરતા નથી. (૮)

૫૮૨. જેનો આવ્યાનો અને ગયાનો માર્ગ તું જાણતો નથી, અને જેના બન્ને અંતો તને દેખાતા નથી છતાં તું (તે માટે) જથ્થા શોક કરે છે. (૯)

૫૮૩. શોકથી જે કંઈ ફાયદો થવાનો હોય તો સંમૂઢ થઈને પોતાની જાતને કષ્ટ આપીને ડાહ્યા માણસે શોક કરવો. (૧૦)

૫૮૪. કારણ રડવાથી અને શોક કરવાથી તેના ચિત્તને શાંતિ મળતી નથી. તેનું દુઃખ વધે છે અને શરીર ઉપર તેની ખરાબ અસર થાય છે. (૧૧)

૫૮૫. પોતે જ પોતાને કષ્ટ આપનારો એવો તે કૃશ અને નિસ્તેજ થાય છે. તેનાથી મૃત પ્રાણીઓને ફાયદો નથી થતો. માટે શોક વ્યર્થ છે. (૧૨)

૫૮૬. શોક ન છોડનારો પ્રાણી મરેલાને સંભારીને શોકવશ થઈને અતિશય દુઃખ ભોગવે છે. (૧૩)

૫૮૭. મૃત્યુવશ થઈને તડફડનારાં અને પોતાના કર્માનુસાર જનારાં બીજાં મનુષ્યપ્રાણીઓ તરફ જુઓ. (૧૪)

૫૮૮. આમ હોવું જોઈએ એમ આપણને લાગે છે, પણ કંઈ જુદું જ બને છે, એવો આ ભ્રમો પ્રકાર છે. આ

લોકસ્વભાવ જુઓ. (૧૫)

૫૮૬. મનુષ્ય સો વરસ કે તે કરતાં પણ વધારે જીવે
છતાં તે આત્મસમૂહથી જુદો પડે છે; ઇહલોકમાં જ પ્રાણી
છોડે છે. (૧૬)

૫૮૭. માટે અરહન્તનું વચન સાંભળીને, મરેલા તરફ
જોઈને, અને આ હવે મને મળવો મુશ્કેલ છે એમ સમજીને
શોક છોડી દેવો. (૧૭)

૫૮૮. જેમ સળગતા ધરને પાણીથી ઠારવામાં આવે તે
રીતે ધૈર્યવાન, સુર, પંડિત અને કુશળ માણસે—પવન જેમ
કપાસને ઉડાડી મૂકે છે તેમ—ઉત્પન્ન થયેલા શોકનો એકદમ
નાશ કરવો. (૧૮)

૫૮૯. પોતે સુખી થાય એવી ઇચ્છા રાખનારાએ પોતાનાં
શોક, પ્રજ્વળ્ય અને દૌર્ભનસ્ય એ જે અંતઃકરણનું શલ્ય છે તે
જેંચી કાઢવું. (૧૯)

૫૯૦. આ શલ્ય જેંચી કાઢનારો તે ચિત્તની શાંતિ મેળ-
વીને અને બધા શોકનું અતિક્રમણ કરીને અશોક થાય છે
અને પરિનિર્વાણ પામે છે. (૨૦)

વાસેદૃસુત (૯)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન ઇચ્છાનંગલ ગામમાં ઇચ્છાનંગલ ઉપવનમાં રહેતા હતા. તે વખતે ઇચ્છાનંગલમાં કેટલાક પ્રસિદ્ધ પૈસાદાર બ્રાહ્મણો રહેતા હતા. તેઓ—ચંકી બ્રાહ્મણ, તારુક્ષ બ્રાહ્મણ, પૌષ્કરસાદિ બ્રાહ્મણ, જનુશ્રેણી બ્રાહ્મણ, તૌદેય બ્રાહ્મણ અને એવા જ બીજા કેટલાક પ્રસિદ્ધ પૈસાદાર બ્રાહ્મણો રહેતા. ત્યારે વાસેષ્ઠ અને ભારદ્વાજ નામના બે વિદ્યાર્થીઓ ફરવા નીકળ્યા હતા ત્યાં તેમનામાં બ્રાહ્મણ કઈ રીતે થાય (કોણ બ્રાહ્મણ કહેવાય) એ વિષે વાત નીકળી. ભારદ્વાજ વિદ્યાર્થી બોલ્યો, “ માતા અને પિતા એ બન્ને બાળુએથી જેનાં કુળો શુદ્ધ હોવાને લીધે જેનો જન્મ પવિત્ર હોય, સાત જન્મો સુધી જેના કુળને પ્રતિવાદ ન લગાડી શકાય તે જ બ્રાહ્મણ છે. ” વાસેષ્ઠ વિદ્યાર્થી બોલ્યો, “ જે શીલવાન અને વ્રતસંપન્ન હોય તે જ બ્રાહ્મણ છે. ” ભારદ્વાજ વિદ્યાર્થી વાસેષ્ઠ વિદ્યાર્થીને સમજાવી શક્યો.

નહિ, અને વાસેષ્ઠ વિદ્યાર્થી ભારદ્વાજ વિદ્યાર્થીને સમજાવી શક્યો નહિ. ત્યારે વાસેષ્ઠ વિદ્યાર્થીએ ભારદ્વાજ વિદ્યાર્થીને કહ્યું, “ હે ભારદ્વાજ, આ શાક્ય કુળમાંથી પરિવાજક થયેલ શાક્યપુત્ર શ્રમણુ ગોતમ ઇચ્છાનંગલ ગામમાં ઇચ્છાનંગલ ઉપવનમાં રહે છે, અને તે ભવાન ગોતમની એવી કલ્યાણુકારક કાર્ત્તિ ફેલાયેલી છે કે...વગેરે... યુદ્ધ ભગવાન છે. હે ભારદ્વાજ ચાલ આપણે શ્રમણુ ગોતમ પાસે જઈએ, જઈને શ્રમણુ ગોતમને આ વાત પૂછીએ, અને શ્રમણુ ગોતમ જેવી વ્યાખ્યા કરે તે રીતે આપણે સમજીએ. ” તે પછી વાસેષ્ઠ અને ભારદ્વાજ વિદ્યાર્થીઓ ભગવાન પાસે આવ્યા, આવીને તેમણે ભગવાનને કુશળ સમાચાર પૂછ્યા અને કુશળ સમાચારનું ભાષણુ પૂરું કરીને તે એક પડખે બેઠા. એક પડખે બેસીને વાસેષ્ઠ વિદ્યાર્થીએ ભગવાનને આ ગાથા કહી:

પદ૪. અમે જન્મેએ આચાર્યો પાસેથી ત્રૈવિદ્ય પદ્ધતિ મેળવેલી છે. હું પૌષ્કરસાદિનેા અને આ તારુક્ષ્યનેા વિદ્યાર્થી છે. (૧)

પદ૫. ત્રૈવિદ્યાના શિક્ષણુમાં અમે પારંગત છીએ. પદમાં, વ્યાકરણુમાં અને જલ્પમાં અમે આચાર્યોના જેટલા (પ્રવીણ) છીએ. (૨)

પદ૬. હે ગોતમ, અમારામાં જાતિવાદના સંબંધમાં નિવાદ છે. ભારદ્વાજ કહે છે કે જન્મથી બ્રાહ્મણ થાય છે, અને હે ચક્ષુષ્મન, હું કહું છું કે કર્મથી બ્રાહ્મણ થાય છે એમ તું સમજ. (૩)

પદ૭. અમે જન્મે એકબીજાને સમજાવી શકતા નથી.

તે માટે સંબુદ્ધ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા ભગવાનને પૂછવા માટે આવ્યા છીએ. (૪)

૫૯૮. પરિપૂર્ણ ચંદ્રને જોઈને જેમ લોકો નમસ્કાર કરે છે તેમ જ આ જગતમાં જોતમને પણ કરે છે. (૫)

૫૯૯. તમે જગતની દૃષ્ટિ છો. માટે અમે પૂછીએ છીએ કે જન્મથી (માણસ) આત્મણ થાય છે કે કર્મથી ? અમને આ સમજાતું નથી, એટલે આત્મણ કેમ થાય એ અમને સમજવો. (૬)

૬૦૦. હે વાસેઈ, તમને—એમ ભગવાન બોલ્યા—અનુક્રમે યથાર્થ રીતે પ્રાણીઓનો જાતિવિભાગ સમજાવી દઉં છું. કારણ જાતિ બિન્નબિન્ન છે. (૨)

૬૦૧. તમે ખડ અને ઝાડવાં જુઓ. બંને તેઓ ન કહે કે અમે બિન્ન છીએ, છતાં તેમનો જાતિવિશિષ્ટ આકાર છે, કારણકે તેમનામાં બિન્નબિન્ન જાતિ છે. (૮)

૬૦૨. તે પછી કીડા, પતંગિયાં અને કીડીઓ જુઓ. તેમનો જાતિવિશિષ્ટ આકાર છે, કારણકે તેમનામાં બિન્ન-બિન્ન જાતિ છે. (૯)

૬૦૩. નાના અને મોટા ચતુષ્પદ (પ્રાણીઓ) પણ જુઓ તેમનો જાતિવિશિષ્ટ આકાર છે, કારણકે તેમનામાં બિન્ન-બિન્ન જાતિ છે. (૧૦)

૬૦૪. પેટે ઘસડાતા, લાંબી પીઠવાળા ચાલતા સર્પો પણ જુઓ. તેમનો જાતિવિશિષ્ટ આકાર છે, કારણકે તેમનામાં બિન્નબિન્ન જાતિ છે. (૧૧)

૬૦૫. તે પછી પાણીમાં વસનારાં માછલાં પણ જુઓ.

તેમનો જાતિવિશિષ્ટ આકાર છે, કારણકે તેમનામાં બિન્ન-
બિન્ન જાતિ છે. (૧૨)

૬૦૬. તે પછી પાંખોથી ઊડનારાં આકાશગામી પક્ષીઓ
પણ જીવો. તેમનો જાતિવિશિષ્ટ આકાર છે, કારણકે
તેમનામાં બિન્નબિન્ન જાતિ છે. (૧૩)

૬૦૭. જેમ આ જાતિઓમાં જાતિવિશિષ્ટ બિન્નબિન્ન
આકાર નજરે આવે છે, તેવો મનુષ્યોમાં જાતિવિશિષ્ટ બિન્ન-
બિન્ન આકાર નજરે આવતો નથી. (૧૪)

૬૦૮. કેશમાં, માથામાં, કાનમાં, આંખોમાં, મુખમાં,
નાકમાં, ઓઠમાં, અથવા હાથમાં, (૧૫)

૬૦૯. ગળામાં, ખભાઓમાં, પેટમાં, પીઠમાં, કમરમાં,
છાતીમાં, લિંગમાં અથવા સ્ત્રીપુરુષસંઘમાં, (૧૬)

૬૧૦. હાથમાં, પગમાં, આંગળીઓમાં અથવા નખમાં,
જંઘામાં, સાથળમાં, કાંતિમાં અથવા સ્વરમાં જેમ જીંદીજીંદી
જાતિઓમાં જાતિવિશિષ્ટ આકાર નજરે પડે છે, તેવો
મનુષ્યોમાં નથી જ નથી. (૧૭)

૬૧૧. આ જાતિવિશિષ્ટ આકાર મનુષ્યપ્રાણીઓમાં
બિન્ન રીતે દેખાતો નથી. મનુષ્યજાતિમાંનો ભેદ કેવળ
વ્યવહાર ઉપર અવલંબે છે. (૧૮)

૬૧૨. હે વાસેષ્ઠ, મનુષ્યોમાં જે કોઈ ગાયો રાખીને ઉપજીવિકા
ચલાવે તે ખેડૂત છે; બ્રાહ્મણ નથી એમ સમજ. (૧૯)

૬૧૩. હે વાસેષ્ઠ, મનુષ્યોમાં જે કોઈ બિન્નબિન્ન
કારીગરીથી ઉપજીવિકા ચલાવે છે, તે કારીગર છે; બ્રાહ્મણ
નથી એમ સમજ. (૨૦)

૬૧૪. હે વાસેષ્ઠ, મનુષ્યોમાં જે કાઈ વેપાર ઉપર ઉપજવિકા ચલાવે છે તે વાણિયો છે; આત્મણુ નથી એમ એમ સમજ. (૨૧).

૬૧૫. હે વાસેષ્ઠ, મનુષ્યોમાં જે કાઈ સિપાઈગીરી કરે છે તે સિપાઈ છે; આત્મણુ નથી એમ સમજ. (૨૨)

૬૧૬. હે વાસેષ્ઠ, મનુષ્યોમાં જે કાઈ ચોરી ઉપર ઉપજવિકા ચલાવે છે તે ચોર છે; આત્મણુ નથી એમ સમજ. (૨૩)

૬૧૭. હે વાસેષ્ઠ, મનુષ્યોમાં જે કાંઈ ધનુર્વિદ્યા ઉપર ઉપજવિકા ચલાવે છે તે ચોદો છે; આત્મણુ નથી એમ સમજ. (૨૪)

૬૧૮. હે વાસેષ્ઠ, મનુષ્યોમાં જે કાઈ પુરોહિતપણા ઉપર ઉપજવિકા ચલાવે છે તે યાજ્ઞક છે; આત્મણુ નથી એમ સમજ. (૨૫)

૬૧૯. હે વાસેષ્ઠ, મનુષ્યોમાં જે કાઈ ગામો ઉપર અને રાષ્ટ્રો ઉપર સત્તા ચલાવે છે તે રાજા છે; આત્મણુ નથી એમ સમજ. (૨૬)

૬૨૦. (આત્મણુ) માતાના પેટમાંથી જન્મનારાને હું આત્મણુ ગણતો નથી. જે તેની પાસે સંપત્તિ હોય તો ફક્ત બે શબ્દથી સંબોધવા માટે યોગ્ય થાય છે. પણ જે સંપત્તિવિરહિત અને આદાનવિરહિત હોય તેને હું આત્મણુ ગણું છું. (૨૭)

૬૨૧. અધ્યા સંયોજનો તોડીને જે હેરાન થતો નથી, જે સંગ્રાતીત હોય અને જે વિસંયુક્ત હોય તેને હું આત્મણુ ગણું છું. (૨૮)

૬૨૨. નદ્રી (કોધ), વરત્રા (તૃષ્ણા) અને વાગુરા (સાંપ્રદાયિક સુદ્ધિ)નું અનુક્રમે છેદન કરીને અને અડચણો દૂર ફેંકી દઈને જે સુદ્ધ થાય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૨૯)

૬૨૩. જે ક્ષમાવાન (માણસ) ગાળો, વધ અને બંધન સહન કરે, ક્ષાંતિબળ એ જ જેનું સૈન્યબળ હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૩૦)

૬૨૪. જે અકોધી, વ્રતવાન, શીલવાન, લોભથી ન પુલાયેલો, દાનત અને અંતિમ શરીર ધારણ કરનારો હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૩૧)

૬૨૫. કમલપત્ર ઉપરના પાણીની જેમ અને આરીના અગ્ર ઉપરના રાઈના દાણાની જેમ જે વિષયોપભોગમાં લુપ્ત થતો નથી તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૩૨)

૬૨૬. જે આ જ જન્મમાં પોતાનાં દુઃખોનો અંત જાણે છે, જેણે પોતાનો ભાર નીચે નાખી દીધો હોય અને જે સંયોગવિરહિત થયો હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૩૩)

૬૨૭. જે ગંભીરપ્રય, મેધાવી, માર્ગામાર્ગ જાણવામાં પ્રવીણ હોય, અને જેણે ઉત્તમાર્થ પ્રાપ્ત કર્યો હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૩૪)

૬૨૮. જે ગૃહસ્થ અને પરિવ્રાજક બન્નેના સંસર્ગથી મુક્ત હોય, ગૃહસુદ્ધિથી દૂર રહેનારો અને અલ્પેચ્છ હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું (૩૫)

૬૨૯. ત્રસ અને સ્થાવર ભૂતમાત્ર પ્રત્યેની દંડયુદ્ધિ છોડી

૬૨૨. નદ્રી અને વરત્રા એટલે એક જાતની આમડાની વાધરીઓ, જેમની વાગુરા (જળ) બનાવવામાં આવે છે.

દઈને જે હિંસા કરતો નથી અને કરાવતો નથી તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૩૬)

૬૩૦. વિરોધી લોકોમાં અવિરોધી, આત્મદંડન કરનારાઓમાં શાંત, અને આદાન કરનારાઓમાં જે અનાદાન હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૩૭)

૬૩૧. આરીના અગ્ર ઉપરના રાઈના દાણાની જેમ જેના કામ, ક્રોધ, અહંકાર અને તિરસ્કાર સરી પડ્યા હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૩૮)

૬૩૨. જે અકર્કશ, અર્થયુક્ત, સત્ય, અને બીજાને ન ખૂંચે એવું જ વચન બોલનારો હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૩૯)

૬૩૩. અને જે આ જગતમાં દીર્ઘ કે હસ્વ, અણુ કે સ્થૂળ, સુંદર કે અસુંદર વસ્તુઓ ચોરતો નથી તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૪૦)

૬૩૪. જેને ધહલોક કે પરલોકમાં આસક્તિ નથી, જે અનાસક્ત અને વિસંયુક્ત હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૪૧)

૬૩૫. જેને આશય નથી, જે જ્ઞાન પામીને નિઃશંક થયો હોય, અને જે અમૃતમાં (નિર્વાણ) પહોંચ્યો હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૪૨)

૬૩૬. જેણે પુણ્ય અને પાપ બન્નેનો સંગ છોડી દીધો હોય, જે અશોક, વિમલ અને શુદ્ધ હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૪૩)

૬૩૭. જે ચંદ્રના જેવો વિમલ, શુદ્ધ, પ્રસન્ન, અનાવિલ હોય, જેની ભવતૃષ્ણા નષ્ટ થઈ હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું.

છું. (૪૪)

૬૩૮. જે આ વિષમમાર્ગો, દુર્ગમ, મોહમય સંસારની પાર ગયો હોય, જે ઉત્તીર્ણ, પાર પામેલો, ધ્યાનરત, નિષ્કંપ, નિઃશંક અને ઉપાદાનરહિત થઈને શાંત થયો હોય તેને હું આહ્વાણ ગણું છું. (૪૫)

૬૩૯. આ જગતમાં જે વિષયોપભોગ છોડીને અનાગારિક પ્રવ્રજ્યા લે, અને જેની કામવાસના અને ભવવાસના નષ્ટ થઈ હોય તેને હું આહ્વાણ ગણું છું. (૪૬)

૬૪૦. આ જગતમાં જે તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરીને અનાગારિક પ્રવ્રજ્યા લે, અને જેની તૃષ્ણા અને ભવવાસના નષ્ટ થઈ હોય તેને હું આહ્વાણ ગણું છું. (૪૭)

૬૪૧. જે માનવી બંધનો તોડીને દિવ્ય બંધનોની પાર ગયો હોય અને બધાં બંધનોથી મુક્ત થયો હોય તેને હું આહ્વાણ ગણું છું. (૪૮)

૬૪૨. જે રતિ અને અરતિનો ત્યાગ કરીને શાંત થયો હોય, જે નિરુપાધિ અને સર્વલોકવિજયી શ્રવણી હોય તેને હું આહ્વાણ ગણું છું. (૪૯)

૬૪૩. જે પ્રાણીઓનાં મરણ અને ઉત્પત્તિ સંપૂર્ણ રીતે જાણે છે, જે અનાસક્ત, સુગત અને બુદ્ધ હોય તેને હું આહ્વાણ ગણું છું. (૫૦)

૬૪૪. જેની ગતિ દેવ, ગંધર્વ કે મનુષ્યો જાણુતા નથી, જે ક્ષીણાસ્તવ અર્હન્ટ હોય તેને હું આહ્વાણ ગણું છું. (૫૧)

૬૪૫. જેને પૂર્વ પદાર્થોમાં, ભાવિ પદાર્થોમાં અથવા વર્તમાન પદાર્થોમાં જરાય વાસના નથી, જે અકિંચન અને આદાનરહિત

હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૫૨)

૬૪૬. જે ઋષભ, પ્રવર, વીર, મહર્ષિ, વિજયી, અપ્રકંથ્ય, સ્નાતક અને બુદ્ધ હોય તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૫૩)

૬૪૭. જેને પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થાય છે, જે સદ્ગતિ અને અસદ્ગતિ જાણે છે, અને જે જન્મમુક્તિ (નિર્વાણ) પ્રાપ્ત કરી લે છે તેને હું બ્રાહ્મણ ગણું છું. (૫૪)

૬૪૮. નામ અને જોત્ર એ આ જગતની અંદરનો એક વહેવાર છે. લોકસંમતિથી તે ઠરાવવામાં આવે છે, અને તે તે જગ્યાએ તેમ કદપવામાં આવે છે. (૫૫)

૬૪૯. અજ્ઞાન માણસોના અંતઃકરણમાં ચિરકાલ વાસ કરનારું તે એક મિથ્યાદર્શન છે. તે અસ જનો જન્મથી બ્રાહ્મણ થાય છે એમ કહે છે. (૫૬)

૬૫૦. (માણસ) જન્મથી બ્રાહ્મણ થતો નથી કે જન્મથી અબ્રાહ્મણ થતો નથી; કર્મથી બ્રાહ્મણ થાય છે અને કર્મથી અબ્રાહ્મણ થાય છે. (૫૭)

૬૫૧. ખેડૂત કર્મથી થાય છે, કારીગર કર્મથી થાય છે, વાણિયો કર્મથી થાય છે, અને સિપાઈ કર્મથી થાય છે. (૫૮)

૬૫૨. ચોર પણ કર્મથી થાય છે, ચોદો પણ કર્મથી થાય છે, યાજ્ઞક કર્મથી થાય છે, અને રાજા પણ કર્મથી થાય છે. (૫૯)

૬૫૩. પ્રતીત્યસમુત્પાદ જાણનારા અને કર્મફળ જાણવામાં કુશળ પંડિતો આ રીતે યથાર્થપણે કર્મ જુએ છે. (૬૦)

૬૫૪. કર્મથી જગત ચાલે છે, પ્રાણીઓ કર્મથી જીવે છે. ચાલતો રથ જેમ ધરી ઉપર અવલંબે છે તેમ પ્રાણીઓ કર્મ ઉપર અવલંબે છે. (૬૧)

૬૫૫. (માણસ) તપથી, બ્રહ્મચર્યથી, સંયમથી અને દમથી બ્રાહ્મણ થાય છે. આ બ્રાહ્મણ્ય ઉત્તમ છે. (૬૨)

૬૫૬. (પૂર્વજન્મ જાણવો, સદ્ગતિ કે દુર્ગતિ જાણવી, અને નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરી લેવું, આ) ત્રણ વિદ્યાઓથી સંપન્ન, શાંત હોય અને જેને પૂર્વજન્મ ન હોય તે, હે વાસેષ, સુરા પુરુષો માટે શક અને બ્રહ્મા છે એમ સમજ. (૬૩)

આમ કહ્યા પછી વાસેષ અને ભારદ્વાજ વિદ્યાર્થીઓએ ભગવાનને કહ્યું, “ધન્ય ધન્ય ભો ગોતમ,...વગેરે...અમે ભગવાન ગોતમને શરણે જઈએ છીએ, ધર્મને અને ભિક્ષુસંઘને શરણે જઈએ છીએ. અમે આજથી આમરણ શરણ ગયેલા ઉપાસક છીએ એમ ભવાન ગોતમે સમજવું.”

કેકાલિકમુત્ત* (૧૦)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન શ્રાવસ્તીના જોતવનમાં અનાથપિંડિકના આરામમાં રહેતા હતા. તે વખતે કેકાલિક ભિક્ષુ ભગવાનની પાસે આવ્યો, આવીને ભગવાનને વંદન કરીને એક પડખે બેઠો. એક પડખે બેસીને કેકાલિક ભિક્ષુએ ભગવાનને કહ્યું, “ભદ્રન્ત, સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન એ પાપેચ્છ હોઈ પાપી વાસનાઓને વશ છે.” એમ કહ્યા પછી ભગવાને કેકાલિક ભિક્ષુને કહ્યું, “હે કેકાલિક, એમ બોલ નહિ, એમ બોલ નહિ; સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન ઉપર વિશ્વાસ રાખ; સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન સદ્ગુણી છે.” બીજીવાર પણ કેકાલિક ભિક્ષુએ ભગવાનને કહ્યું, “ભદ્રન્ત, ભગવાન ઉપર મારી શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ છે, છતાં સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન પાપેચ્છ હોઈ પાપી વાસનાઓને

* મૂળમાં ‘લોકાલિય’ એવો પાઠ છે. પણ અર્ધકથામાં લોકાલિક એવો પાઠ મળે છે, અને એ જ અહીં સ્વીકાર્યો છે.

વશ છે.” બીજીવાર પણ ભગવાને કૌકાલિક ભિક્ષુને કહ્યું, “હે કૌકાલિક, એમ બોલ નહિ, એમ બોલ નહિ. સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન ઉપર વિશ્વાસ રાખ; સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન સદ્ગુણી છે.” ત્રીજીવાર પણ કૌકાલિક ભિક્ષુએ ભગવાનને કહ્યું, “ભદ્રન્ત, ભગવાન ઉપર મારી શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ છે, છતાં સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન પાપેચ્છ હોઈ પાપી વાસનાઓને વશ છે.” ત્રીજીવાર પણ ભગવાને કૌકાલિક ભિક્ષુને કહ્યું, “હે કૌકાલિક, એમ બોલ નહિ, એમ બોલ નહિ. સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન ઉપર વિશ્વાસ રાખ; સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન સદ્ગુણી છે.” એટલે કૌકાલિક ભિક્ષુ આસન ઉપરથી ઊઠ્યો, ભગવાનને નમસ્કાર કર્યા અને પ્રદક્ષિણા કરીને સાંથી ચાલતો થયો. સાંથી તે નીકળ્યો કે તરત જ તેના શરીર ઉપર રાઈ રાઈ જેવડા ફોલા ફૂટી નીકળ્યા. તે ફોલા રાઈ જેવડા થયા પછી મગ જેવડા થયા, મગ જેવડા થયા પછી વટાણા જેવડા થયા, વટાણા જેવડા થયા પછી બોર જેવડા થયા, બોર જેવડા થયા પછી આમળા જેવડા થયા, આમળા જેવડા થયા પછી કુમળા બેલફળ જેવડા થયા, કુમળા બેલફળ જેવડા થયા પછી (પાકેલા) બેલફળ જેવડા થયા, અને (પાકેલા) બેલફળ જેવડા થઈને ફૂટી ગયા. તેમાંથી પડુ અને લોહી વહેવા લાગ્યું. અને એ રોગથી કૌકાલિક ભિક્ષુ મરણ પામ્યો. મરણ પામ્યા પછી મનની અંદરના સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન પ્રત્યેના દ્રેષને લીધે કૌકાલિક ભિક્ષુ પદ્મ (નામના) નરકમાં જન્મ્યો.

ત્યારે રાત પૂરી થતી વખતે અત્યંત સુંદર સહંપતિ બ્રહ્મા

આપું જેતવન પ્રકાશિત કરીને ભગવાન પાસે આવ્યો અને ભગવાનને વંદન કરીને એક બાળુએ ઊભો રહ્યો. એક બાળુ ઊભા રહીને સહંપતિ બ્રહ્માએ ભગવાનને કહ્યું, “ભદન્ત, ક્રોડાલિક બિહુ મરણ પામ્યો છે. મરણ પામીને મનમાંના સારિપુત્ર તથા મૌદ્ગલાયન પ્રત્યેના દ્વેષને લીધે ક્રોડાલિક બિહુ પદ્મ નરકમાં જન્મ્યો છે.” એમ સહંપતિ બ્રહ્મા બોલ્યો. એમ બોલીને ભગવાનને વંદન કરીને અને પ્રદક્ષિણા કરીને ત્યાં જ અંતર્ધાન પામ્યો.

તે પછી રાત પૂરી થયા પછી ભગવાને બિહુએને કહ્યું, ‘હે બિહુઓ, ગઈ રાતે રાત પૂરી થતી વખતે...વગેરે... એમ સહંપતિ બ્રહ્મા બોલ્યો. એમ બોલીને મને વંદન કરીને અને પ્રદક્ષિણા કરીને ત્યાં જ અંતર્ધાન પામ્યો.” એમ બોલી રહ્યા પછી એક બિહુએ ભગવાનને કહ્યું, “ભદન્ત, પદ્મ નરકમાંના આયુષ્યનું પ્રમાણ કેટલા લાંબા કાળનું હોય છે ?” “હે બિહુ, પદ્મ નરકમાં આયુષ્યનું પ્રમાણ બહુ લાંબું છે. તે આટલાં વર્ષો, આટલા સૈકા, આટલાં હજાર વર્ષો કે આટલાં લાખ વરસો, એમ કહી શકાય નહિ.” “ભદન્ત, પણ તેને ઉપમા આપવી શક્ય છે ખરી ?” ભગવાન બોલ્યા, “હે બિહુઓ, તેને ઉપમા આપવી શક્ય છે. હે બિહુઓ, ક્રોડાલિક દેશમાં વીશ ખારી* તલનું ગાડું હોય છે, અને તેમાંથી જો કોઈ માણસ દર સોમે વરસે એક તલ કાઢતો રહે, તો આ ક્રમે તે તલ વહેલા ખલાસ થાય, પણ અર્ધદેશી વીશગણું નરકમાંનું આયુષ્ય ખલાસ ન થાય. હે બિહુઓ, અર્ધદેશી વીશગણું

* ચાર આઠકાનો એક દ્રોણ, અને ૧૬ દ્રોણની એક ખારી.

નિરર્થુંદ નરકમાંનું આયુષ્ય. હે ભિક્ષુઓ, નિરર્થુંદથી વીશગણું અબબ નરકમાંનું આયુષ્ય. હે ભિક્ષુઓ, અબબથી વીશગણું અહહ નરકમાંનું આયુષ્ય. હે ભિક્ષુઓ, અહહથી વીશગણું અટટ નરકમાંનું આયુષ્ય. હે ભિક્ષુઓ, અટટથી વીશગણું કુમુદ નરકમાંનું આયુષ્ય. હે ભિક્ષુઓ, કુમુદથી વીશગણું સૌગંધિક નરકમાંનું આયુષ્ય. હે ભિક્ષુઓ, સૌગંધિકથી વીશગણું ઉત્પલક નરકમાંનું આયુષ્ય. હે ભિક્ષુઓ, ઉત્પલકથી વીશગણું પુંડરીક નરકમાંનું આયુષ્ય. હે ભિક્ષુઓ, પુંડરીકથી વીશગણું પદ્મ નરકમાંનું આયુષ્ય. હે ભિક્ષુઓ, મનની અંદરના સારિપુત્ર અને મૌદ્ગલાયન પ્રત્યેના દ્રેષને લીધે ક્રોડાલિક ભિક્ષુ આ પદ્મ નરકમાં જન્મ્યો છે.” આમ ભગવાન બોલ્યા. એમ બોલ્યા પછી તે સુગત શારતાએ કહ્યું:

૬૫૭. મનુષ્ય જન્મે છે તેની સાથે જ તેના મુખમાં કુહાડી પેદા થાય છે, જેનાથી મૂર્ખ (માણસ) દુર્ભાષિત બોલીને પોતાને જ તોડે છે. (૧)

૬૫૮. જે નિંદા માણસની પ્રશંસા કરે છે અથવા પ્રશંસાપાત્ર માણસની નિંદા કરે છે તે પોતાના મુખથી પોતાની હાનિ કરે છે, અને તે હાનિને લીધે સુખ પામતો નથી. (૨)

૬૫૯. જુગારમાં પૈસા ખોવા એ હાનિ ઓછી છે. પણ સુગતોના વિષયમાં મન કલુષિત કરવું એ સ્વતઃસહ સર્વસ્વની હાનિ હોવાથી બહુ મોટી છે. (૩)

૬૬૦. મન અને વાચાને પાપકારક બનાવીને આર્યોની (સાધુઓની) નિંદા કરનારો માણસ એક લાખ નિરર્થુંદ અને છત્રીશ અને પાંચ અર્થુંદ વરસો સુધી નરકમાં રહે છે. (૪)

૬૬૧. ખોટું બોલનારો અને પોતે કરેલું કૃત્ય કર્યું નથી એમ કહેનારો નરકે જાય છે. તે બન્ને હીનકર્મી માણસો મરણ પામ્યા પછી પરલોકમાં એક જ ગતિ પામે છે. (૫)

૬૬૨. નિર્દોષ, શુદ્ધ અને નિષ્પાપ માણસને જે દોષ દે છે તેના ઉપર જ તે પાપકૃત્ય પવનની સામે ઉડાડેલી ધૂળની જેમ ભલટે છે. (૬)

૬૬૩. લોભમાં બદ્ધ થયેલો, શ્રદ્ધાવિહીન, કૃપણ, અવદાન્ય, મત્સરી અને ચાડી ખાવામાં ગૂંથાયેલો જે હોય તે પોતાની વાણીથી બીજને દોષ દે છે. (૭)

૬૬૪. હે વિષમમુખવાળા, અસત્યવાદી, બ્રૂણહા, પાપી, દુષ્ટકૃત્યકારી, પુરુષાધમ, કલિ, નીચ, વધારે ન બોલ; તું નરકભૂગામી છે. (૮)

૬૬૫. હે કદ્મષકારી, તું સંતોની નિંદા કરે છે, અને તારા પોતાના અહિત માટે ધૂળ ફેંકે છે; પુષ્કળ કુકર્મો કરીને તું ચિરકાળ ખાડામાં પડવાનો છે. (૯)

૬૬૬. કારણકે કરેલું કર્મ ફળ આપ્યા વગર નાશ પામતું નથી. તે કર્તાની પાછળ પડે છે, કર્તા તેનું ફળ ભોગવે છે. તે કદ્મષકારી મંદશુદ્ધિવાળો પરલોકમાં દુઃખ અનુભવે છે. (૧૦)

૬૬૭. (પગમાં ખૂંચી જાય એવા) લોખંડી ખીલા ખોડીને તૈયાર કરેલી જમીન ઉપર અને લોખંડી શૂળી ઉપર તે જાય છે અને ત્યાં તેને યોગ્ય એટલે તપેલા લોખંડના ગોળાના જેવું ભોજન મળે છે. (૧૧)

૬૬૮. ત્યાં મીઠું બોલનારો નથી હોતા, રક્ષણ કરવા માટે કોઈ દોડી આવતાં નથી, અને કોઈ ત્રાણ કરતાં નથી. ત્યાં

પાથરી રાખેલા સળગતા કોલસા ઉપર સૂવું પડે છે અને ધગધગતા અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવો પડે છે. (૧૨)

૬૬૯. ત્યાં તેમને જળમાં બાંધીને લોખંડી ધણુથી મારે છે, અને તેઓ ધૂમસની જેમ પથરાયેલા અંધ તમમાં જાય છે (૧૩)

૬૭૦. અને અગ્નિના જેવી પ્રજ્વલિત લોખંડી કઢાઈઓમાં તેઓ પડે છે, અને તે અગ્નિના જેવી પ્રજ્વલિત કઢાઈઓમાં ઉપરનીયે જતાં આવતાં તેઓ લાંબો કાળ સુધી ઊકળ્યા કરે છે. (૧૪)

૬૭૧. અને ત્યાં પરુ અને લોહીથી ભરેલી કઢાઈઓમાં કદમ્બકારી માણસ પડે છે. તે જે જે દિશામાં જાય છે ત્યાં ત્યાં તે પદાર્થોથી ખરડાઈ જઈને કષ્ટ પામે છે. (૧૫)

૬૭૨. તે પાપી માણસ ત્યાં કીડાઓથી ભરપૂર પાણીમાં પડે છે. ચારે બાજુના કાંઠાઓ ઊંચા હોવાથી તેમાંથી તે નીકળી શકતો નથી. (૧૬)

૬૭૩. ત્યાં પ્રાણીઓ તીક્ષ્ણ અસિપત્રના વનમાં પેસે છે અને જખમી થાય છે. તેમની જીભોને માછલી પકડવાના કાંટાથી તોડીતોડીને ખેંચી કાઢવામાં આવે છે. (૧૭)

૬૭૪. અને તીક્ષ્ણ ધારવાળી ક્ષુરધારાઓથી ભરેલી વિકટ વૈતરણી નદીમાં તેઓ જાય છે, અને મંદણુદ્ધિ, પાપી એવા તેઓ પાપનું આચરણ કરીને તે નદીમાં પડે છે. (૧૮)

૬૭૫. ત્યાં તેઓ રડતા હોય છે ત્યારે કાળા અને કાળરચીતરા એવા મોટા કાગડા, કૂતરા, શિયાળ, સેનપક્ષી અને કાગડાઓ અત્યંત આસક્તિથી ફાટ્યા કરે છે. (૧૯)

૬૭૬. આવા નરકમાંનો વાસ કઠણ છે, જે પાપી માણસોને

ભોગવો પડે છે. માટે આ જગતમાં માણસ જીવતો હોય ત્યાં સુધી તેણે પોતાનું કર્તવ્ય કરવું અને બેદરકારીથી વર્તવું નહિ. (૨૦)

૬૭૭. પાંચ કરોડ નહુત અને બારસો કરોડ તલનાં ગાડામાંના તલની જેટલાં વરસો પદ્મ નરકમાંનું આયુષ્ય છે, એવી વિદ્વાનો ગણના કરે છે. (૨૧)

૬૭૮. આવી જાતનાં દુઃખકારક નરકો છે અને તેમાં તેટલો વખત રહેવું પડે છે. માટે શુદ્ધ, શીલવાન અને સદ્ગુણી માણસોના સંબંધમાં વાચા અને મનની સતત સંજાળ રાખવી જોઈએ. (૨૨)

નાળકસુત (૧૧)

૬૭૯. અસિત ઋષિએ દિવસે બેસવાના પોતાના સ્થાનમાંથી, શુદ્ધ વસ્ત્રો પરિધાન કરનારા ત્રિદશગણુદેવ આનંદિત અને હર્ષિત થઈને અને ઈંદ્રનો સત્કાર કરીને એક વસ્ત્ર ઉડાડતા (અને) અત્યંત સ્તુતિ કરતા જોયા. (૧)

૬૮૦. ત્યારે મુદિત મનવાળા અને ઉલ્લસિત દેવોને જોઈને તે (ઋષિ) આદરપૂર્વક બોલ્યા, દેવસંઘ હર્ષિત કેમ છે? આ વસ્ત્ર તમે કેમ ઉડાડો છો? (૨)

૬૮૧. જ્યારે અસુરોની સાથે તમારું યુદ્ધ થયું, અને સુરોનો જય અને અસુરોનો પરાજય થયો ત્યારે પણ તમે આટલા હર્ષિત થયા નહોતા. હે દેવો, અજો કઈ અદ્ભુત વસ્તુ જોઈને તમે આનંદિત થયા છો? (૩)

૬૮૨. કેટલાક સીટી વગાડે છે, કેટલાક ગાય છે, કેટલાક બળ્બે છે, કેટલાક તાળીઓ પાડે છે, કેટલાક નાચે છે, એ બધું શા માટે? તે હું મેરુ પર્વત ઉપર રહેનારા તમને પૂછું છું.

હે મારિય, તમે મારી શંકા એકદમ દૂર કરો. (૪)

૧૮૩. (દેવો—) તે વરરત્ન જેવા અપુલ બોધિસત્ત્વનો મનુષ્યલોકમાં લુંબિની પ્રદેશમાં શાક્ય લોકોના ગામમાં જગતના કલ્યાણને અર્થે જન્મ થયો છે. તેથી અમે અત્યંત હૃદયુષ્ઠ થયા છીએ. (૫)

૧૮૪. સર્વ પ્રાણીઓમાં ઉત્તમ, અગ્રપુરુષ, મનુષ્યર્ષભ અને સર્વ લોકમાં શ્રેષ્ઠ એવા તે પોતાની ગર્જનાથી બધાં મૃગોનો પરાલવ કરનાર બગવાન સિંહની જેમ બધાનો પરાલવ કરીને ઋષિપત્તન વનમાં ધર્મચક્ર પ્રવર્તિત કરશે. (૬)

૧૮૫. ત્યારે તે દેવાનું વચન સાંભળીને તે (ઋષિ) ત્વરાથી શુદ્ધોદનને ઘેર આવ્યા. અને ત્યાં બેસીને એણે શાક્યોને કહ્યું, કુમાર ક્યાં છે? હું પણ તેને જેવા માગું છું. (૭)

૧૮૬. તે પછી હોશિયાર સોનીએ ભટ્ટીમાં નાખીને ફૂંકીને પ્રજ્વલિત કરેલા સોનાના જેવી કાંતિથી દેદીપ્યમાન અને ઉત્તમવર્ણ એવા તે બાલક પુત્રને શાક્યોએ અસિતને બતાવ્યો. (૮)

૧૮૭. અગ્નિની જેમ પ્રજ્વળતા, આકાશમાં સંચાર કરનારા તારાપતિ ચંદ્રના જેવા વિશુદ્ધ અને શરદઋતુના અભ્યુક્ત સૂર્યની જેમ પ્રકાશતા તે બાળકને જોઈને ઋષિ આનંદિત થયા અને વિપુલ પ્રેમ પામ્યા. (૯)

૧૮૮. અંતરિક્ષમાં દેવોએ અનેક લાકડીઓવાળું અને હજાર મંડળોવાળું છત્ર ધર્યું, અને સોનાના દાંડાવાળાં ચામરો ઊડવા લાગ્યાં, પણ ચામર અને છત્ર ધારણ કરનારા દેખાતા નહોતા. (૧૦)

૬૮૯. સફેદ શાલ ઉપર રાખેલા સોનાના સિંહાના જેવા સુશોભિત અને જેના મસ્તક ઉપર શ્વેત છત્ર ધરી રાખેલું છે એવા તેને જોઈને હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થયેલા તે જટાધારી કૃષ્ણશ્રી નામના ઋષિએ તેને પોતાના હાથમાં લીધો. (૧૧)

૬૯૦. અને લક્ષણો અને મંત્રો જાણવામાં પારંગત એવા તેણે શાક્યપુંગવને (યોધિસત્ત્વને) લઈને અને તેની પરીક્ષા કરીને એવા ઉદ્દગાર કાઢ્યા કે આ લોકોત્તર બાળક દ્વિપદોમાં ઉત્તમ છે ! (૧૨)

૬૯૧. અને પોતાના ઇહલોક છોડી જવાને સંભારીને અને દુઃખિત થઈને તે આંસુ સારવા લાગ્યા. તે રુદન કરતા ઋષિને જોઈને શાક્યો બોલ્યા, આ કુમારને કંઈ અડચણ તો નથી ને ? (૧૩)

૬૯૨. દુઃખિત થયેલા શાક્યોને જોઈને ઋષિ બોલ્યા, આ કુમારને કંઈ જ અહિત છે એવું મને લાગતું નથી, અથવા એને કોઈ પણ અંતરાય થવાનો નથી. આ સામાન્ય નથી. માટે તમે આનંદિત થાઓ. (૧૪)

૬૯૩. આ કુમાર શ્રેષ્ઠ સંબોધ પ્રાપ્ત કરી લેશે. પરમ વિશુદ્ધ નિર્વાણનો સાક્ષાત્કાર કરી લેનાર તે બહુજનના કલ્યાણ માટે કૃપા કરીને ધર્મચક્રનું પ્રવર્તન કરશે. આણે પ્રવર્તાવેલું અલ્પચર્ય લોકમાં વિસ્તાર પામશે. (૧૫)

૬૯૪. પણ ઇહલોકમાં મારું આયુષ્ય થોડુંક જ બાકી રહ્યું છે, અને આ (કુમાર) બુદ્ધ થયા પહેલાં હું મરણ પામવાનો છું. હું તે અપ્રતિમ ધુરીણનો ધર્મ સાંભળી શકીશ નહિ. તેથી હું આર્ત, વ્યસનપ્રાપ્ત અને દુઃખી થયો છું. (૧૬)

૬૯૫. તે અલ્પચર્ય શાક્યોમાં વિપુલ પ્રેમ પેદા કરીને

અંતઃપુરમાંથી ચાલ્યો ગયો. પોતાના ભત્રીજા ઉપરદયા કરનારા તેણે ભત્રીજાને અપ્રતિમ ધુરીણના ધર્મનો ઓધ કરી લેવા માટે ઉપદેશ કર્યો: (૧૭)

૬૯૬. જ્યારે તું બીજા પાસેથી શુદ્ધ શબ્દ સાંભળે અને જ્યારે શુદ્ધ સંબોધિતાન મેળનીને લોકોને શ્રેષ્ઠ ધર્મનો ઉપદેશ કરે, ત્યારે ત્યાં જઈને ધર્મ સંબંધે પ્રશ્નો પૂછજે અને ભગવાનના પંથમાં અભ્યર્ચનું આચરણ કરજે. (૧૮)

૬૯૭. ભવિષ્યકાળમાં નાલકને પરમ વિશુદ્ધ નિર્વાણનો લાભ થવાનો છે એવું જાણનારા તે હિતશુદ્ધિવાળા ઋષિએ ઉપદેશ કર્યા પછી તે કૃતપુણ્યસંચય નાલક શુદ્ધની રાહ જોતો પોતાની ઈર્ષ્યોનું રક્ષણ કરતો તાપસ થઈને રહેવા લાગ્યો. (૧૯)

૬૯૮. અસિત ઋષિએ કહેલો સમય આવી પહોંચ્યો, ત્યારે જિનશ્રેષ્ઠે ધર્મચક્ર પ્રવર્તિત કર્યાની ખ્યાતિ સાંભળીને, ત્યાં જઈને ઋષિસત્તમને જોઈને પ્રસન્ન થયેલા તે નાલકે મુનિપ્રવર માટે શ્રેષ્ઠ મૌન્ય કયું તે પૂછ્યું. (૨૦)

આ પ્રાસ્તાવિક ગાથાઓ.

૬૯૯. અસિતનું આ યથાર્થ વચન મેં જાણ્યું. માટે અધા ધર્મોમાં પારંગત ગોતમને હું પૂછું છું: (૨૧)

૭૦૦. હે મુનિ, ગૃહવિરહિત થયેલાને અને બિક્ષા ઉપર નિર્વાહ ચલાવનારાને માટે ઉત્તમ પદ એવું મૌન્ય કયું, તે હું પૂછું છું, તે મને કહો. (૨૨)

૭૦૧. મૌન્ય કયું તે હું તને કહું છું—એમ ભગવાન બોલ્યા—તે દુષ્કર અને દુરબિસંભવ છે. હવે તને તે કહું છું.

તું સંભાળીને વર્તન કર અને દઢ થા. (૨૩)

૭૦૨. ગામમાં જાય તો વંદન અને નિંદા (બન્ને) સંબંધે સમભાવથી વર્તવું, મનની અંદરનો ક્રોધ તાપે રાખવો, અને શાંત થઈને ગર્વરહિત થવું. (૨૪)

૭૦૩. અરણ્યની અંદરની અમિજવાલાઓની જેમ ગામમાં સ્ત્રીઓ ફરે છે, અને તેઓ મુનિને લોભાવવા માગે છે. તેઓ તને મોહમાં ન નાખે તેની સાવધાની રાખજે. (૨૫)

૭૦૪. કામોપભોગ છોડીને સ્ત્રીસંગથી વિરત થા, અને સ્થિરચર પ્રાણીઓ ઉપર અવિરુદ્ધ અને અનાસક્ત થા. (૨૬)

૭૦૫. જેવો હું તેવાં તેઓ, અને જેવાં તેઓ હું, એમ પોતાના ઉદાહરણથી સમજીને કોઈને મારવું નહિ અને મરાવવું નહિ. (૨૭)

૭૦૬. જે ઇચ્છામાં અને લોભમાં સામાન્ય માણસ બદ્ધ થાય છે તે ઇચ્છા અને લોભનો ત્યાગ કરીને ચક્ષુમન્તે વર્તવું અને આ નરક તરી જવું. (૨૮)

૭૦૭. તેણે ઓછું ખાનાર મિતાહારી, અલ્પેચ્છ અને અલોહુપ થવું. તે ઇચ્છાથી તૃપ્ત થયેલો અનિચ્છ અને શાંત થાય છે. (૨૯)

૭૦૮. તેણે ભિક્ષાટન કરીને અરણ્યમાં જવું. ત્યાં ઝાડ નીચે આવીને મુનિએ આસન ઉપર બેસવું. (૩૦)

૭૦૯. તે ધ્યાનરત ધીર પુરુષે વનમાં આનંદ માનવો અને સંતુષ્ટ થઈને ધ્યાન કરવું. (૩૧)

૭૧૦. તે પછી રાત પૂરી થયા પછી ગામમાં આવવું. ગામમાંથી મજેલ આમંત્રણ કે મુલાકાતનું (પોતાના મનમાં)

અભિનંદન કરવું નહિ. (૩૨)

૭૧૧. ગામમાં આવીને મુનિએ લાંનાં કુટુંબોની સાથે વધારેપડતો રનેહ કરવો નહિ, બિક્ષાના સંબંધમાં મૌન ધારણ કરવું અને સૂચક શબ્દો બોલવા નહિ. (૩૩)

૭૧૨. જે બિક્ષા મળે તો ઠીક, ન મળે તોયે ઠીક. બન્ને વિષે તે સમાન રહે છે, અને (રહેદાઈના) ઝાડ નીચે આવે છે. (૩૪)

૭૧૩. હાથમાં બિક્ષાપાત્ર લઈને ફરનારો અને મૂંગો ન હોવા છતાં મૂંગા જેવો થઈને ફરનારો થઈને તેણે અદ્ય બિક્ષાનો તિરસ્કાર અને દાતાનો અનાદર ન કરવો. (૩૫)

૭૧૪. શ્રમણે (બુદ્ધે) નાનોમોટો રસ્તો બતાવ્યો છે. (માણસો) સંસારની પાર બેવાર જતા નથી છતાં પણ જ્ઞાન એક જ જાતનું હોય છે એવું નથી. (૩૬)

૭૧૫. જે બિહ્નુ આસક્ત થતો નથી, જેણે સંસારસ્રોત તોડ્યો હોય, અને જે કૃત્યાકૃત્યથી મુક્ત થયો હોય તેને પરિદાહ રહેતા નથી. (૩૭)

૭૧૬. તને હું મૌનેય કહું છું—એમ ભગવાન બોલ્યા— અસ્ત્રાની ધારથી પોતાની જીભને સાચવીને અસ્ત્રા ઉપરનું મધ ચાટનારા માણસની જેમ સાવધ રહેવું; જીભ તાળવે અડાડીને પણ ભોજનમાં સંયમ જાળવવો. (૩૮)

૭૧૭. સાવધચિત્ત થવું; પરંતુ બહુ ચિંતન પણ ન કરવું; નિરામગંધ, અનાશ્રિત અને બ્રહ્મચર્યપરાયણ થવું. (૩૯)

૭૧૮. એકાન્તવાસ અને શ્રમણોપાસના (ધ્યાનચિત્તન)માં અનુરક્ત રહેવું. એકાકીપણાને મૌન કહે છે. એકાકી રહેવામાં જે તને મજા આવે, (૪૦)

૭૧૯. તેા ધ્યાનરત કામત્યાગી ધીર લોકોનું બાપણુ સાંભળીને તું દસે દિશાઓ પ્રકાશિત કરીશ, માટે તે સ્થિતિને પામેલા મારા શ્રાવકે હી (પાપલર્ણી) અને શ્રદ્ધા વધારવી. (૪૧)

૭૨૦. તે નદીની ઉપમાથી જાણવું. વહેળા ઘોષ ઉપર થઈને અને ખીણમાં થઈને મહા અવાજ કરતા વહે છે; પણ મોટી નદીઓ ધીમેધીમે વહે છે. (૪૨)

૭૨૧ જે છીછરું હોય તે અવાજ કરે છે, પણ જે ગંભીર હોય છે તે શાંત હોય છે. મૂર્ખ અધૂરા ધડાની જેમ અવાજ કરે છે (છલકાય છે), પણ સુસ ગંભીર (માણસ) જલહ્રદની જેમ શાંત હોય છે. (૪૩)

૭૨૨. શ્રમણ (બુદ્ધ) જે બહુ બોલે છે તે યોગ્ય અને ઉપયુક્ત છે એમ જાણીને બોલે છે. સમજીને તે ધર્મોપદેશ કરે છે અને સમજીને પુષ્કળ બોલે છે. (૪૪)

૭૨૩. જે સંયતાત્મા જાણતા છતાં વધારે બોલતો નથી તે મુનિ મૌનાર્હ છે, તે મુનિએ મૌન જાણ્યું. (૪૫)

દ્વયતાનુપસ્સનાસુત્ત (૧૨)

એવું મેં સાંભળ્યું છે. એકવાર ભગવાન શ્રાવસ્તીના પૂર્વારામમાં મિગારમાતાના પ્રાસાદમાં રહેતા હતા. તે વખતે પૂનમના ઉપોસથના દિવસે, પૂર્ણ પૌર્ણિમાની રાતે ભગવાન ભિક્ષુસંઘની સાથે ખુલ્લી જગ્યામાં બેઠા હતા. ત્યારે ગુપત્યૂપ બેઠેલા ભિક્ષુસંઘને જોઈને ભગવાને ભિક્ષુઓને કહ્યું, “હે ભિક્ષુઓ, જે કુશલ, આર્ય, નિર્યાનિક અને સંબોધગામી ધર્મો છે તે કુશલ, આર્ય, નિર્યાનિક અને સંબોધગામી ધર્મોના શ્રવણુથી (શિક્ષણુથી) શું ફાયદો છે? એમ જો, હે ભિક્ષુઓ, તમને કોઈ પૂછનારા મળે તો તમને કહેવું કે દ્વૈત ધર્મોનું (પદાર્થોનું) જ્ઞાન કરી લેવું એ ફાયદો છે. તે દ્વૈત કાને કહો છો? આ દુઃખ અને આ દુઃખસમુદય મળીને એક અનુપશ્યના. અને આ દુઃખનિરોધ અને આ દુઃખનિરોધગામી માર્ગ મળીને બીજી અનુપશ્યના. હે ભિક્ષુઓ, આ પ્રમાણે દ્વૈતની સમ્યક્ અનુપશ્યના કરનાર, અપ્રમત્ત, ઉત્સાહી અને દઢચિત્ત થઈને વર્તનાર ભિક્ષુને

આ જ જન્મમાં અર્હત્વ, અથવા ઉપાદાનશેષ રહે તો અનાગમિ-
તા, એ બેમાંથી એક ફળ મળવું જોઈએ.” એમ લગવાન બોલ્યા.
એમ કહીને પછી તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું;

૭૨૪. જેઓ દુઃખ અને દુઃખની ઉત્પત્તિ જાણતા નથી, અને
તે દુઃખ જ્યાં નિઃશેષ નિરોધ પામે છે તે સ્થાન (નિર્વાણ) અને
તે દુઃખનિરોધગામી માર્ગ જાણતા નથી, (૧)

૭૨૫. તેમને ચિત્તવિમુક્તિ અને પ્રજ્ઞાથી મળેલી મુક્તિ
મળતી નથી; તેઓ દુઃખનો અંત કરી શકતા નથી; અને તેઓ
જ જન્મજરા પામે છે. (૨)

૭૨૬. જેઓ દુઃખ અને દુઃખની ઉત્પત્તિ જાણે છે, અને
તે દુઃખ જ્યાં નિઃશેષ નિરોધ પામે છે તે સ્થાન અને દુઃખનિરોધ-
ગામી માર્ગ જાણે છે. (૩)

૭૨૭. તેઓ ચિત્તવિમુક્તિથી અને પ્રજ્ઞાથી મેળવેલી
વિમુક્તિથી સંપન્ન છે; તેઓ સંસારનાં દુઃખનો અંત કરવા
સમર્થ થાય છે; અને તેઓ જન્મજરા પામતા નથી. (૪)

બીજા કેઈ પ્રકારે સમ્યગ્ દૈતાનુપશ્યના થઈ શકે કે કેમ,
એમ હે ભિક્ષુઓ, તમને કોઈ પૂછનાર મળે તો તેમ થઈ શકે
એમ તેમને કહેવું. તે કઈ રીતે? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે
તે બધું ઉપાધિઓથી ઉદ્ભવે છે, એ એક અનુપશ્યના. અને
વૈરાગ્યથી ઉપાધિઓનો અશેષ નિરોધ કરવાથી દુઃખનો ઉદ્ભવ
થતો નથી એ બીજી અનુપશ્યના. હે ભિક્ષુઓ, આ રીતે દૈતાની
...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૨૮. જગતમાં જે કંઈ અનેક પ્રકારનાં દુઃખો છે તે બધાં

ઉપાધિઓથી થાય છે. જે અવિદ્વાન ઉપાધિ કરે છે તે મંદુષ્ટિ કરીકરી દુઃખ ભોગવે છે. માટે દુઃખનું ઉત્પત્તિકારણ જાણનારા સમજી માણસે ઉપાધિ કરવી નહિ. (૫)

ખીજા કોઈ પ્રકારે સમ્યગ દ્વૈતાનુપરચના થઈ શકે ખરી, એમ જો, હે ભિક્ષુઓ, તમને કોઈ પૂછનાર મળે તો એમ થઈ શકે એમ તેમને કહેવું. તે કઈ રીતે ? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું અવિદ્યાથી ઉદ્ભવે છે એ એક અનુપરચના. અને વૈરાગ્યથી અવિદ્યાનો અશેષ નિરોધ કરવાથી દુઃખનો ઉદ્ભવ થતો નથી એ ખીજી અનુપરચના. હે ભિક્ષુઓ, આ રીતે દ્વૈતની...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૨૯..જન્મમરણમય સંસારમાં જેઓ કરીકરી પડે છે અને મનુષ્યત્વ કે મનુષ્યેતરભાવ પામે છે તેઓ કેવળ અવિદ્યાને લીધે જ તે ગતિ ભોગવે છે. (૬)

૭૩૦. અવિદ્યા એ મહામોહ છે, જેને લીધે મનુષ્ય ચિરકાળ સંસારમાં પડે છે. પણ જે વિદ્યાલાભી પ્રાણી હોય છે તેઓ પુનર્જન્મ પામતા નથી. (૭)

ખીજા કોઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કઈ રીતે ? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું સંસ્કારોથી ઉદ્ભવે છે એ એક અનુપરચના. અને વૈરાગ્યથી સંસ્કારોનો અશેષ નિરોધ કરવાથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી એ ખીજી અનુપરચના. હે ભિક્ષુઓ, આ રીતે દ્વૈતની...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૩૧. જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું સંસ્કારોમાંથી; સંસ્કારના નિરોધથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી. (૮)

૭૩૨. સંસ્કારોથી દુઃખ ઉદ્ભવે છે એ સંસ્કારમાં દોષ જાણીને બધા સંસ્કારો શાંત કરીને અને સંસારનો નિરોધ કરીને, અને આ રીતે દુઃખનાશ થાય છે એમ યથાર્થ રીતે જાણીને, (૯)
૭૩૩. સમ્યગ્દર્શી, વેદપારગ પંડિત સમ્યગ્ જ્ઞાનને લીધે મારબંધન તોડીને પુનર્જન્મ પામતો નથી. (૧૦)

બીજા કોઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કંઈ રીતે ? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું વિજ્ઞાનથી ઉદ્ભવે છે એ એક અનુપસ્યના. અને વૈરાગ્યથી વિજ્ઞાનનો અશેષ નિરોધ કરવાથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી એ બીજી અનુપસ્યના. હે ભિક્ષુઓ, આ રીતે...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૩૪. જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું વિજ્ઞાનમાંથી; વિજ્ઞાનના નિરોધથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી. (૧૧)

૭૩૫. વિજ્ઞાનમાંથી દુઃખ ઉદ્ભવે છે એ વિજ્ઞાનમાં દોષ જાણીને વિજ્ઞાનના ઉપશમને લીધે વીતતૃષ્ણ થયેલ ભિક્ષુ પરિનિર્વાણ પામે છે. (૧૨)

બીજા કોઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કંઈ રીતે ? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું સ્પર્શથી ઉદ્ભવે છે એ એક અનુપસ્યના. અને વૈરાગ્યથી સ્પર્શનો અશેષ નિરોધ કરવાથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી એ બીજી અનુપસ્યના. હે ભિક્ષુઓ, આ રીતે...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૩૬. સંસારપ્રવાહમાં વહેનારા, કુમાર્ગે ચાલનારા સ્પર્શ-પરાયણ પ્રાણીઓથી સંયોજનોનો ક્ષય પુષ્કળ દ્વર છે એમ સમજવું. (૧૩)

૭૩૭. પણ જોઓ સ્પર્શ જાણીને જ્ઞાનવાન થઈને નિર્વાણમાં રત થાય છે તે વીતતૃણ્ય માણસો સ્પર્શના નિરોધથી પરિનિર્વાણ પામે છે. (૧૪)

ખીજા કોઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કંઈ રીતે? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે, તે બધું વેદનાઓમાંથી ઉદ્ભવે છે એ એક અનુપશ્યના. અને વૈરાગ્યથી વેદનાઓનો અશેષ નિરોધ કરવાથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી એ ખીજી અનુપશ્યના. હે બિહુઓ, આ રીતે...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૩૮. આધ્યાત્મિક કે બાહ્ય, સુખ, દુઃખ કે ઉપેક્ષામાંથી કોઈ પણ વેદના (૧૫)

૭૩૯. નશ્વર, માયામય અને દુઃખદ છે, અને સ્પર્શ પામી-પામીને તેનો વ્યય થાય છે એમ સમજીને બિહુ તેના સંબંધે વિરક્ત થાય છે, અને નિસ્તૃણ્ય થઈને પરિનિર્વાણ પામે છે. (૧૬)

ખીજા કોઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કંઈ રીતે? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું તૃણ્યામાંથી ઉદ્ભવે છે એ એક અનુપશ્યના. અને વૈરાગ્યથી તૃણ્યાનો અશેષ નિરોધ કરવાથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી એ ખીજી અનુપશ્યના. હે બિહુઓ, આ રીતે દ્વૈતની ...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૪૦. તૃણ્યાનો સાથી થઈને લાંબો કાળ પુનર્જન્મ લેનારો માણસ મનુષ્યત્વ કે મનુષ્યેતરભાવ પામીને સંસાર અતિક્રમી શકતો નથી. (૧૭)

૭૪૧. તૃણ્યામાંથી દુઃખ ઉદ્ભવે છે એ તૃણ્યામાં દોષ જોઈને બિહુએ વીતતૃણ્ય, આદાનવિરહિત અને સ્મૃતિમાન

થઈને પ્રવળ્યા લેતી. (૧૮)

બીજા કાઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કંઈ રીતે ? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું ઉપાદાનોથી ઉદ્ભવે છે એક અનુપશ્યના. અને વૈરાગ્યથી ઉપાદાનોનો અશેષ નિરોધ કરવાથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી એ બીજી અનુપશ્યના. હે ભિક્ષુઓ, આ રીતે...વગેરે... તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૪૨. ઉપાદાનોમાંથી ભવ થાય છે, ઉત્પન્ન થયેલ પ્રાણી દુઃખ ભોગવે છે અને જન્મેલાને મરણ આવે છે, આ દુઃખનો ઉદ્ભવ છે. (૧૯)

૭૪૩. માટે સમ્યગ્ જ્ઞાનથી ઉપાદાનક્ષય કરીને અને જન્મ-ક્ષય જાણીને પંડિતો પુનર્જન્મ પામતા નથી. (૨૦)

બીજા કાઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કંઈ રીતે ? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે કર્મોથી ઉદ્ભવે છે એ એક અનુપશ્યના. અને વૈરાગ્યથી કર્મોનો અશેષ નિરોધ કરવાથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી એ બીજી અનુપશ્યના. હે ભિક્ષુઓ, આ રીતે...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૪૪. જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું કર્મોથી; કર્મોના નિરોધથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી. (૨૧)

૭૪૫. કર્મોથી દુઃખ ઉદ્ભવે છે એ કર્મોમાં દોષ જોઈને બધાં કર્મોનો ત્યાગ કરીને નિર્વાણમાં લય પામનારા (વિમુક્ત), (૨૨)

૭૪૬. અને ભવતૃષ્ણાનો ઉચ્છેદ કરનારા શાંતચિત્ત ભિક્ષુની જન્મપરંપરા પાછળ રહી જાય છે; તેને પુનર્જન્મ રહેતો નથી. (૨૩)

બીજા કોઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કઈ રીતે? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું આહારોમાંથી ઉદ્ભવે છે એ એક અનુપસ્યના. અને વૈરાગ્યથી આહારોનો અરોષ નિરોધ કરવાથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી એ બીજી અનુપસ્યના. હે ભિક્ષુઓ, આ રીતે...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૪૭. જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું આહારોમાંથી; આહારોના નિરોધથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી. (૨૪)

૭૪૮. આહારોમાંથી દુઃખ ઉદ્ભવે છે એ આહારોમાં દોષ જોઈને અને બધા આહારો ઓળખીને બધા આહારો ઉપર અવલંબી ન રહેતાં, (૨૫)

૭૪૯. સમ્યક્ પ્રજ્ઞાથી આરોગ્ય જોઈને અને આસ્રવોનો નાશ કરીને જે વિચારપૂર્વક આહારોનો ઉપયોગ કરે છે તે ધર્મસ્થિત વેદપારગ (માયુસ) ફરી નામાભિધાન (જન્મ) પામતો નથી. (૨૬)

બીજા કોઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કઈ રીતે? જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું પ્રકંપોથી ઉદ્ભવે છે એ એક અનુપસ્યના. અને વૈરાગ્યથી પ્રકંપોનો અરોષ નાશ કરવાથી દુઃખ ઉદ્ભવતું નથી એ બીજી અનુપસ્યના. હે ભિક્ષુઓ, આ રીતે...વગેરે... તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૫૦. જે કંઈ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તે બધું પ્રકંપોથી; પ્રકંપોના નિરોધથી દુઃખનો ઉદ્ભવ થતો નથી. (૨૭)

૭૫૧. પ્રકંપોમાંથી દુઃખ ઉદ્ભવે છે એ પ્રકંપોમાં દોષ જોઈને, પ્રકંપોનો ત્યાગ કરીને, અને સંસ્કારોનો નિરોધ કરીને

અપ્રકંપ, અનુપાદાન અને સ્મૃતિમાન બિહુએ પ્રવ્રજ્યા લેવી. (૨૮)

બીજા કાઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કઈ રીતે ? આશ્રિત ચળી જાય છે એ એક અનુપશ્યના. અને અનાશ્રિત ચળતો નથી એ બીજી અનુપશ્યના. હે બિહુઓ, આ રીતે...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૫૨. અનાશ્રિત ચળતો નથી, પણ જે આશ્રિત હોય છે તે ઉપાદાનેને લીધે મનુષ્યત્વ અને મનુષ્યેતરભાવથી ભરેલા સંસારની પાર જઈ શકતો નથી. (૨૯)

૭૫૩. આશ્રયોમાં આ ભયંકર દોષ જોઈને અનાશ્રિત, અનુપાદાન અને સ્મૃતિમાન થઈને બિહુએ પ્રવ્રજ્યા લેવી. (૩૦)

બીજા કાઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કઈ રીતે ? હે બિહુઓ, રૂપાવચર દેવલોક કરતાં અરૂપાવચર દેવલોક શાંતતર છે એ એક અનુપશ્યના. અને અરૂપાવચર દેવલોક કરતાં નિરોધ (નિર્વાણ) શાંતતર છે એ બીજી અનુપશ્યના. હે બિહુઓ, આ રીતે...વગેરે...તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૫૪. રૂપાવચર દેવો અને અરૂપાવચર દેવો નિરોધ જાણતા નથી માટે પુનર્જન્મ પામે છે. (૩૧)

૭૫૫. પણ જે લોકો રૂપાવચર દેવલોક જાણીને અને અરૂપાવચર દેવલોક સંબંધે અનાસક્ત થઈને નિરોધમાં લય પામે છે તેઓ મૃત્યુ છોડી જાય છે. (૩૨)

બીજા કાઈ પ્રકારે...વગેરે...તે કઈ રીતે ? હે બિહુઓ, સદેવક સમારક લોકમાં સશ્રમણુષ્માહણી અને સદેવમનુષ્ય

પ્રજામાં જે સત્ય મણુવામાં આવે છે તે ખોટું છે એમ સમ્યક્ પ્રજાથી આર્ય લોકો યથાર્થ રીતે જુએ છે એ એક અનુપરચના. અને હે બિહુઓ, સદેવક...વગેરે...સદેવમનુષ્ય પ્રજામાં જે ખોટું મણુવામાં આવે છે તે સાચું છે એમ સમ્યક્ પ્રજાથી આર્ય લોકો યથાર્થપણે ઉત્તમ રીતે જુએ છે એ બીજું અનુપરચના. હે બિહુઓ, આ રીતે...વગેરે...તે સુધર્મ શાસ્ત્રાએ કહ્યું:

૭૫૬. અનાતમામાં આત્મા છે એમ માનનારા અને નામરૂપમાં બદ્ધ થયેલા સદેવક લોકો તરફ જુઓ. તેઓ આ જ સત્ય છે એમ સમજે છે. (૩૩)

૭૫૭. જેવીજેવી જાતની તેઓ કલ્પના કરે છે તેનાથી તે વસ્તુ જુદી જ જાતની હોય છે, અને તેમની કલ્પના ખોટી ઠરે છે. કારણકે જે ક્ષણભંગુર છે તે નશ્વર હોય છે. (૩૪)

૭૫૮. પણ નિર્વાણ અનશ્વર છે અને તે સત્ય છે એમ આર્ય લોકો માને છે, અને તે સત્યના જ્ઞાનથી નિસ્તૃષ્ણ થઈને તેઓ નિર્વાણ પામે છે. (૩૫)

બીજા કોઈ પ્રકારે સમ્યક્ દૈતાનુપરચના થઈ શકે કે કેમ, એમ જો, હે બિહુઓ તમને કોઈ પૂછનાર મળે તો તે થઈ શકે એમ તેમને કહેવું. તે કઈ રીતે? હે બિહુઓ, સદેવક...વગેરે...સદેવમનુષ્ય પ્રજામાં જેને સુખ માનવામાં આવે છે તે દુઃખ છે એમ આર્ય લોકો સમ્યક્ પ્રજાથી યથાર્થપણે ઉત્તમ રીતે જાણે છે એ એક અનુપરચના. અને હે બિહુઓ, સદેવક...વગેરે...સદેવમનુષ્ય પ્રજામાં જે દુઃખ માનવામાં આવે છે

તે સુખ છે એમ આર્ય લોકો યથાર્થપણે ઉત્તમ રીતે જાણે છે એ બીજી અનુપરચના. હે બિહુઓ, આ રીતે દૈતની સમ્યક્ અનુપરચના કરનાર, અપ્રમત્ત, ઉત્સાહી અને દબચિત્ત થઈને વર્તનારા બિહુને આ જ જન્મે અર્હત્વ, અથવા ઉપાદાનશૈષ રહે તો અનાગામિતા, એ એમાંથી એક ફળ મળવું જોઈએ. એમ ભગવાન બોલ્યા. એમ બોલ્યા પછી તે સુગત શાસ્તાએ કહ્યું:

૭૫૯. રૂપ, શબ્દ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ બધા પદાર્થોને (લોકો) ઇષ્ટ, કાન્ત અને મનોહર માને છે. (૩૬)

૭૬૦. સદેવક લોકોને આ પદાર્થો સુખકારક લાગે છે, અને તે જ્યાં નિરોધ પામે છે તે (સ્થાન) તેમને દુઃખકારક લાગે છે. (૩૭)

૭૬૧. સત્કાયણુદિનો નિરોધ સુખકર છે એમ આર્ય જાણે છે, પણ લોકોની સમજણ તે જ્ઞાતાઓથી વિરુદ્ધ પ્રકારની જ હોય છે. (૩૮)

૭૬૨. બીજા જેને સુખ ગણે છે તે દુઃખ છે એમ આર્યો જાણે છે; અને જે બીજાને દુઃખ લાગે છે તે સુખ છે એમ આર્યો જાણે છે. જેમાં મૂર્ખ લોકો મોહિત થાય છે તે આ દુર્ગેય લોકસ્વભાવ જુઓ ! (૩૯)

૭૬૩. અવિદ્યાથી ઘેરાયેલા તે અજ્ઞાન લોકોને આ અંધકાર લાગે છે. પણ દેખતા માણસો પ્રકાશ જોડેલો સ્પષ્ટ જોઈ શકે છે તેવો આ પ્રકાર સન્તોને દેખાય છે. આ (સાવ) પાસે હોવા છતાં ધર્મજ્ઞાનવિહીન મૂઢ જણાતા નથી. (૪૦)

૭૬૪. જેઓ ભવાસક્તિપરાયણ, ભવનદીમાં વહેનારા, અને મારના કપાટામાં આવેલા હોય તેમને આ ધર્મનો બોધ

થવો મુશ્કેલ છે. (૪૧)

૭૬૫. સમ્યગ્ જ્ઞાનથી જે પદને જાણીને અનાસ્તવ થઈને પરિનિર્વાણ પામે છે તે પદનો આર્યો સિવાય બીજા કોને બોધ થવો શક્ય છે? (૪૨)

એમ જગવાન બોલ્યા. મુદિત મનથી તે બિક્ષુઓએ જગવાનના બાપણનું અભિનંદન કર્યું. આ વ્યાખ્યાન કરવાથી સાઠ બિક્ષુઓનાં અંતઃકરણો ઉપાદાનરહિત થઈને આસ્તવમુક્ત થયાં.

તેની અનુક્રમણિકા—સત્ય, ઉપાધિ, અવિદ્યા, સંસ્કાર અને પાંચમું વિજ્ઞાન; સ્પર્શ, વેદના, તૃષ્ણા, ઉપાદાન, કર્મ, આહાર, પ્રકંપ, રૂપાવયર, સુખ અને દુઃખ મળીને ક્ષલ સોળ.

(મહાવચ્ચ ત્રીજો સમાપ્ત)

તેની અનુક્રમણિકા: પખ્ખજ્જ, પધાન, સુભાસિત, સુંદરિક, માધ, સભિય, સેલ, સલ્લ, વાસેટ્ટ, કોકાલિક, નાલ્લક, અને દ્વયતાનુપરસના એ બાર સુત્તનો મહાવચ્ચ ગણાય છે.

[અફકવઝ ચોથો]

૩૯

કામસુત (૧)

૭૬૬. કામોપભોગની ઇચ્છા કરનારાની ચોમનાઓ ને ફળીભૂત થાય તો તે જેની ઇચ્છા રાખે છે તે મળવાને લીધે તે મર્ત્ય જરૂર આનંદિત થાય છે. (૧)

૭૬૭. પશુ ઇચ્છા ધરાવનારા અને આસક્ત થયેલા તે પ્રાણીના તે કામોપભોગ નષ્ટ થાય તો બાણથી નાણે વિદ્ધ થતો હોય એવું દુઃખ પામે છે. (૨)

૭૬૮. જેમ સર્પના માથાથી આપણું પગલું દૂર રાખીએ છીએ તેમ જે કામોપભોગથી દૂર રહે છે તે સ્મૃતિમાન આ વિષકીકાને (તૃષ્ણાને) પાછળ રાખીને જાય છે (ત્યાગ કરીને આગળ જાય છે). (૩)

૭૬૯. ખેતી, બાગબગીચા, ધન, ગાય, ઘોડા, અથવા દાસ અને નોકર, સ્ત્રી અને બાંધવ, એવા બિન્નબિન્ન કામોપભોગમાં જે માણસ લુબ્ધ થાય છે (૪)

૭૭૦. તેને તેનાથી જે અબળ હોય તેઓ (પણ) દબાવી શકે છે અને વિધ્નો તેને હેરાન કરે છે, અને તેથી જેમ ફટેલી હોડીમાં પાણી પેસે તેમ તેના અંતઃકરણમાં દુઃખ પેસે છે. (૫)

૭૭૧. માટે પ્રાણીએ સતત સ્મૃતિમાન રહીને કામોપભોગનો ત્યાગ કરવો, અને હોડી સાફસૂક કરીને પાર જવાની જેમ તે (કામોપભોગ) નો ત્યાગ કરીને ઓધ તરી જવો. (૬)

ગુહકૃત્સુત્ત (૨)

૭૭૨. દેહમાં બદ્ધ થયેલ, પુષ્કળ વિકારોથી ઘેરાયેલ અને મોહમાં ખૂંચી ગયેલ માણસ એકાન્તથી દૂર રહે છે; કારણુ કામોપભોગનો ત્યાગ કરવો એ મુશ્કેલ છે. (૧)

૭૭૩. ઇચ્છા એ જ જેમનો ઉદ્દેશ હોય, અને સંસારસુખમાં જેઓ બદ્ધ હોય તેમને છોડાવવા મુશ્કેલ છે; કારણુકે જેઓ આગળની કે પાછળની આશા રાખે છે અને અતીતકાલીન કે વર્તમાનકાલીન કામોપભોગમાં લુપ્ધ થાય છે તેમનો છૂટકો બીજાને હાથે થવો શક્ય નથી. (૨)

૭૭૪. કામોપભોગમાં લુપ્ધ, આસક્ત અને મોહિત થયેલા અને વિષમમાર્ગે વળેલા તેઓ ઉપદેશને માટે યોગ્ય નથી. તેઓ (અંતઃકાળે) મૃત્યુ પછી પોતાની ગતિ શી થશે એ વિચારથી દુઃખ ભોગવે છે. (૩)

૭૭૫. માટે પ્રાણીએ ઇલ્લોલકમાં જ શીખવું નેપથ્યે કે જે કંઈ વિષમ છે એવું જાણીએ તેને માટે વિષમ વર્તન કરવું

યોગ્ય નથી; કારણકે આ જીવિત અલ્પ છે એમ સુરા (પુરુષો) કહે છે. (૪)

૭૭૬. આ જગતમાં ભવાસક્ત થઈ દોડાદોડ કરતી આ પ્રજાને હું જોઉં છું. ભવાભવમાં સતૃષ્ણ થઈને હીન મનુષ્યો મરણકાળે શોક કરે છે. (૫)

૭૭૭. ઘટી ગયેલા પાણીવાળા પ્રવાહમાંના ખાખોચિયામાં માછલાં જેમ તરફડે છે તેમ મમત્વમાં તડફડનારા તરફ જુઓ ! અને આ જોઈને ભવમાં આસક્તિ ન રાખતાં નિર્મમ થઈને રહેા. (૬)

૭૭૮. (ઉચ્છેદ અને શાશ્વત) જે અંતોનો હંદ છોડી દઈને, સ્પર્શ જાણીને તેમાં આસક્ત ન થતાં, અને જેનાથી પોતાને જ દોષ દેવો પડે એવું કર્મ ન કરતાં સુરા પુરુષ જોયેલ અને સાંભળેલ વસ્તુમાં લિપ્ત થતો નથી. (૭)

૭૭૯. પરિગ્રહમાં ઉપલિપ્ત ન થનારા મુનિએ સંસાર જાણીને ઓધ તરી જવો. પોતાના હૃદયમાંનું શલ્ય ખેંચી કાઢનારો અને સાવધાનીથી વર્તનારો તે ઇહલોક કે પરલોકની ઇચ્છા ધરાવતો નથી. (૮)

૪૧

કુટુંબસુત (૩)

૭૮૦. કેટલાક કુટુંબનથી બોલે છે અને કેટલાક સત્ય મનથી બોલે છે. પણ આવી રીતે ઉત્પન્ન થયેલ વાદમાં મુનિ પડતો નથી. એથી મુનિને કાઈ પણ કારણે કાઠિન્ય ઉત્પન્ન થતું નથી. (૧)

૭૮૧. કારણકે પોતાના પંથનો જેને હંદ લાગ્યો હોય, સ્વેચ્છાથી જે તેમાં બદલ થયો હોય, અને પોતે સ્વીકારેલા પંથ મુજબ તે વર્તવા લાગે તો તે પંથથી પર તે કઈ રીતે જઈ શકે? અને જે જેવું જાણશે તેવું જ બોલશે. (૨)

૭૮૨. ન પૂછ્યું હોય છતાં જે પ્રાણી બીજાને પોતાના સંપ્રદાયનાં શીલવ્રતો કહે છે, અને પોતાની જ વાતો બોલવા લાગે છે તેને સુઘ લોકો અનાર્યધર્મી કહે છે. (૩)

૭૮૩. પણ જે શાંત અને અભિનિર્વૃત્ત બિહુ મારા આ આ નિયમો છે એવો બબડાટ કરતો નથી, અને જેને આ જગતમાં કશાનો પણ ગર્વ નથી તેને સુઘ લોકો આર્યધર્મી

કહે છે. (૪)

૭૮૪. જે સ્પષ્ટતાથી ન દેખાતા મિશ્ર પદાર્થોની કલ્પના કરે છે અને તેને જ પોતાનું ધ્યેય માને છે તે પોતાને લાભદાયક દેખાતી, પ્રકાશ્ય અને બાહ્ય પદાર્થો ઉપર અવલંબી રહેનારી શાંતિને વળગી રહે છે. (૫)

૭૮૫. કારણ પદાર્થોમાં ચૂંટણી કરીને દબતાથી સ્વીકારેલી સાંપ્રદાયિકતા ઓળંગવી શક્ય નથી. માટે આથી એ સાંપ્રદાયિકતામાં માણસ બાકીના પંથો છોડી દે છે અને એકનો સ્વીકાર કરે છે. (૬)

૭૮૬. પરંતુ ધૂતપાપને આ જગતમાં લવાભવ સંબંધે પ્રકલ્પેલી આ સાંપ્રદાયિકતા મુદ્દલ હોતી નથી. તે માયા અને અહંકાર છોડનારો ધૂતપાપ શેનાથી સાંપ્રદાયિકતામાં પડે ? તે નિશ્ચય છે. (૭)

૭૮૭. કારણ ચંચળ માણસ પદાર્થોના વાદમાં પડે છે; પણ નિશ્ચય માણસને કાણ શેનાથી વાદમાં સંડોવે ? કારણકે તેને આત્મશુદ્ધિ કે અનાત્મશુદ્ધિ નથી, તેણે બધી સાંપ્રદાયિકતા ઘોષ નાખી છે. (૮)

સુદ્ધૃઠ્ઠસુત્ત (૪)

૭૮૮. હું અરોગ અને શુદ્ધ એવું પરમ જોઉં છું, એવી દષ્ટિ બનવાથી મનુષ્યની શુદ્ધિ થાય છે, આમ જાણનારો પરમાર્થી એમ જાણીને તે શુદ્ધિ જાણે છે એવી બુદ્ધિ થાય છે. (૧)

૭૮૯. આવી દષ્ટિથી જો માણસની શુદ્ધિ થાય, અથવા જ્ઞાનથી તે દુઃખનો ત્યાગ કરે તો પછી તે સોપાધિક માણસ કોઈ જુદા જ ઉપાયથી શુદ્ધ થાય છે એમ કહેવું જોઈએ. અને એમ બોલનારાની તે દષ્ટિ જ આ બતાવી આપે છે. (૨)

૭૯૦. પણ દષ્ટ, શ્રુત, શીલવ્રત, અનુમિત, પુણ્ય અથવા પાપમાં ઉપલિપ્ત ન થનારો, આત્મદષ્ટિનો ત્યાગ કરનારો અને જગતમાં વાસનામય કર્મો ન કરનારો બ્રાહ્મણ કોઈ જુદા જ ઉપાયથી શુદ્ધિ છે એમ કહેતો નથી.

૭૯૧. (જુદા જ ઉપાયથી શુદ્ધિ માનનારા) વાસનાની પાછળ પડેલા તેઓ જૂની દષ્ટિ (પંથ) છોડીને નવી લે છે, અને સંગાતીત થતા નથી. વાંદરો જેમ સામેની ડાળી પકડવા

માટે હાથમાંની ડાળી છોડી દે છે તે રીતે તેઓ નવી દષ્ટિ લે છે અને જૂની છોડે છે. (૪)

૭૯૨. પ્રાણી જાતે જ પ્રતો આચરીને સંસારમાં (કલ્પનામાં) આસક્ત થાય છે અને ઉચ્ચનીચ ભવ પામે છે. પણ વિપુલપ્રગ વિદ્વાન વેદથી (પ્રસાદથી) ધર્મ જાણીને ઉચ્ચનીચ ભવ પામતો નથી. (૫)

૭૯૩. જે બધા ધર્મો પ્રત્યે તકરાર ન રાખનારો, જે કંઈ દષ્ટ, શ્રુત, અને અનુમિત હોય તે આ જ રીતે જોનારો, અને ખુલ્લા દ્વિતી વર્તનારો હોય તેને આ જગતમાં કંઈ રીતે વિકલ્પમાં પાડવો શક્ય છે? (૬)

૭૯૪. તેઓ વિકલ્પમાં પડતા નથી, એક જ બાબતને બહુ મહત્ત્વ આપતા નથી, અને આ જ અત્યંત શુદ્ધિ છે એમ કહેતા નથી, અને તેઓ ઉપાદાનોથી બાંધેલી ગાંઠ (અંધિ) છોડીને આ જગતમાં કશાની પણ આશા રાખતા નથી. (૭)

૭૯૫. જેણે મમત્વની સીમા ઓળંગી તે કોઈ પણ વસ્તુ જાણીને અથવા જોઈને તેને પકડીને બેસતો નથી. તે રાગરાગી (કામાસક્ત) નથી અને વિરાગરાગી પણ નથી; આ જગતમાં અમુક એક દષ્ટિ (પંથ) પરમશ્રેષ્ઠ છે એમ તે સમજતો નથી. (૮)

૭૯૬. તકરાર ન રાખનારો એને માટે મૂળ શબ્દ વિસેનિમૂત છે. અને તેનો 'મારસેનં વિનાસેત્વા ઠિતભાવેન વિસેનિમૂતો' એવો અર્થઘટનાકારે અર્થ કર્યો છે.

પરમદુઃખુત્ત (૫)

૭૯૬. બધી દષ્ટિઓમાં (પંથોમાં) પોતાની દષ્ટિ ઉત્તમ છે એમ સમજીને ચાલનારો પ્રાણી આ જગતમાં પોતાના પંથને મહત્વનો માને છે, અને બીજા પંથો તેનાથી હીન છે એમ કહે છે, અને તેથી તે વિવાદથી પર થતો નથી. (૧)

૭૯૭. તે પોતાના પંથમાંનાં દષ્ટ, શ્રુત શીલવ્રત અથવા અનુમિતમાં જ ફાયદો જુએ છે, અને પોતાની આ સમજણ સારી છે એમ માની લઈને બીજા બધા પંથોને હીન ગણે છે. (૨)

૭૯૮. જે દષ્ટિની આસક્તિને લીધે તે બીજાને હીન ગણે છે તે એક ગ્રંથિ છે એમ સુરો કહે છે. માટે ભિક્ષુએ દષ્ટ, શ્રુત, અનુમિત કે શીલવ્રતમાં આસક્ત થવું નહિ. (૩)

૭૯૯. આ જગતમાં તેણે જ્ઞાનમાં કે શીલમાં જુદી દષ્ટિની કલ્પના કરવી નહિ; હું બીજાની સમાન છું, બીજાથી હીન છું કે શ્રેષ્ઠ છું એવી તુલના પણ કરવી નહિ. (૪)

૮૦૦. તે આત્મદષ્ટિ છોડી દઈને અને ઉપાદાનવિરહિત

મર્ધને જ્ઞાનમાં પણ આસક્ત થતો નથી. તે સાંપ્રદાયિક લોકમાં સંપ્રદાયથી વર્તતો નથી, અને તે કોઈ પણ દષ્ટિને વળગી રહેતો નથી. (૫)

૮૦૧. ઇહલોક કે પરલોકમાં ભવ અને અભવ બન્ને અંતોની જેને આકાંક્ષા નથી તેને પદાર્થોના વિચારથી દબણે સ્વીકારેલી કોઈ સાંપ્રદાયિકતા નથી. (૬)

૮૦૨. દષ્ટ, શ્રુત, અને અનુમિતમાં વિકલ્પેલી કોઈ પણ અણુમાત્ર સંજ્ઞા તેને નથી. તે દષ્ટિને ન વળગી રહેનારા બ્રાહ્મણને આ જગતમાં કોણ કઈ રીતે વિકલ્પમાં નાખી શકે ? (૭)

૮૦૩. તેઓ વિકલ્પમાં પડતા નથી, એક જ વસ્તુને બહુ મહત્ત્વ આપતા નથી, અને કોઈ પણ સાંપ્રદાયિકતા સ્વીકારતા નથી. શીલવ્રતથી બ્રાહ્મણને દોરી શકાતો નથી. તે પાર પામેલો કશાની પણ વાંચ્છા ધરાવતો નથી. (૮)

જરાસુત (૬)

૮૦૪. અહા ! આ જીવિત કેટલું અદ્ય છે ! તે સો વરસ પૂરાં થતાં પહેલાં જ ખલાસ થાય છે. અને તે કરતાં જે વધારે જીવે છે તે પણ જરાથી મરે જ છે. (૧)

૮૦૫. મમત્વને લીધે લોકો શોક કરે છે, પણ પરિગ્રહો નિત્ય નથી. આ આખું જગત વિપરિણામધર્મી છે એમ જાણીને અનાગારિક થઈ ને રહેવું. (૩)

૮૦૬. મનુષ્ય જેને આ માતું છે એમ માને છે તે પણ મરણથી તો નષ્ટ થાય છે જ. એમ જાણીને ડાહ્યા ઉપાસકે મમત્વ ઉપર અવલંબી રહેવું નહિ. (૩)

૮૦૭. સ્વપ્નમાં જોયેલી વસ્તુ જાગૃત થયા પછી જેમ માણસ જોઈ શકતો નથી, તેમ પરલોકવાસી મૃત પ્રિય માણસને તે જોઈ શકતો નથી. (૪)

૮૦૮. અમુક નામવાળા માણસને આપણે જોઈએ છીએ અથવા સાંભળીએ છીએ. તેમાંથી જે પ્રાણી પરલોકવાસી થાય છે

તેનું ખાલી નામ જ બાકી રહે છે. (૫)

૮૦૬. ચમત્વમાં લુબ્ધ થયેલા માણસો શોક, પરિદેવ અને મત્સરનો ત્યાગ કરી શકતા નથી. માટે ક્ષેમદર્શી મુનિઓ પરિગ્રહ ત્યાગીને રહે છે. (૬)

૮૧૦. એકાગ્રચિત્ત થઈને એકાન્તવાસ સેવનારો બિંદુ પોતાના મનને ગૃહવિચારમાં પરોવતો નથી, એ તેની (મોક્ષની) પૂર્વતૈયારી જ ગણવી જોઈએ. (૭)

૮૧૧. સર્વ પદાર્થોમાં અનાસક્ત મુનિ કોઈને પ્રિય ગણતો નથી કે અપ્રિય પણ ગણતો નથી. (કમલિનીના) પાંદડાને જેમ પાણી ચોંટતું નથી તેમ તેને શોક અને મત્સર ચોંટતા નથી. (૮)

૮૧૨. પાણીનું ટીપું જેમ તળાવની અંદરના કમળને ચોંટતું નથી તેમ મુનિ દષ્ટ, શ્રુત કે અનુમિતને ચોંટતો નથી. (૯)

૮૧૩. દષ્ટ, શ્રુત કે અનુમિતમાં હું છું એમ ધૂતપાપ સમજતો નથી, અથવા બીજા ઉપાયથી પણ તે વિશુદ્ધિ મેળવવા માગતો નથી. કારણકે તે પદાર્થમાં અનુરક્ત પણ થતો નથી અને તેનાથી વિરક્ત પણ થતો નથી. (૧૦)

તિસ્સમેત્તેય્યસુત્ત (૭)

૮૧૪. હે મારિષ; સ્ત્રીસંગ કરનાર મનુષ્યને શું નુકસાન થાય છે એ કહો—એમ આયુષ્યમાન તિષ્ઠ મૈત્રેય બોલ્યો—તમારો ઉપદેશ સાંભળીને અમે વિવેક શીખીશું. (૧)

૮૧૫. હે મૈત્રેય, સ્ત્રીસંગ કરનારને આપેલો ઉપદેશ ફેાગટ નય છે—એમ ભગવાન બોલ્યા—અને તે ખોટો માર્ગે નય છે, એ તેનામાં દોષ છે. (૨)

૮૧૬. પહેલાં એકાકી રહીને પછી જે સ્ત્રીસંગ કરે છે તે પૃથક્જનને તોફાને ચડેલા વહાણની જેમ હીન સમજે છે. (૩)

૮૧૭. તેણે પૂર્વે મેળવેલી કીર્તિ અને યશ નાશ પામે છે. આ પણ જોઈને સ્ત્રીસંગ છોડતાં શીખવું. (૪)

૮૧૮. તે સંકલ્પપરાયણ માણસ દરિદ્રીની જેમ ચિતામગ્ન થાય છે. એવો તે બીજાએ કરેલી નિંદા સાંભળીને બોઠો પડે છે. (૫)

૮૧૯. અને બીજા જે વાદમાં તેને આર્જ્જુન કરે તો તે શાસ્ત્રો રચે છે. આવો આ મહાલુપ્ધ માણસ અસત્યમાં

૬થે છે. (૬)

૮૨૦. (માણસ) એકચર્યા (સંન્યાસ) સ્વીકારેલો કોઈ મહા ચંડિત છે એવી ખ્યાતિ પામે, પણ જો તે સ્ત્રીસંગ કરવા લાગે તો મંદબુદ્ધિ માણસની જેમ કિલ્લિ થાય છે. (૭)

૮૨૧. પૂર્વાપર વર્તનમાં આ દોષ જોઈને મુનિએ આ જગતમાં એકચર્યા દહ કરવી અને સ્ત્રીસંગ ન કરવો. (૮)

૮૨૨. એકાન્ત જ શીખવો. તે જ આર્યોને ઉત્તમ લાગે છે. તેનાથી જ પોતાને શ્રેષ્ઠ ન માને તે નિર્વાણની સાવ પાસે છે એમ સમજવું. (૯)

૮૨૩. કામોપભોગમાં ગૂંથાયેલા લોકો કામોપભોગમાં અન-પેક્ષ થઈને એકાન્તમાં રહેનારા ઓઘતીર્ણ મુનિ જેવા થવાની આશા રાખે છે. (૧૦)

૮૧૬. 'શાસ્ત્રો' એનું મૂળમાં સત્યાનિ છે; અદુઃકથાકારે તેનો શાસ્ત્રો એવો અર્થ કર્યો છે.

પસૂરસુત્ત (૮)

૮૨૪. લોકે પોતપોતાના પંથમાં જ શુદ્ધિ છે એમ પ્રતિપાદન કરે છે, અને બીજા પંથોમાં શુદ્ધિ નથી એમ કહે છે. જે પંથનો આશ્રય લે છે તે જ પંથમાં શ્રેય છે એવું કહેનારા તેઓ જુદા-જુદા પંથોમાં બદ્ધ થાય છે. (૧)

૮૨૫. તેઓ વાદવિવાદ કરવાની ઇચ્છાથી સભામાં જઇને એકબીજા એકબીજાને મૂર્ખ ઠરાવે છે. અન્યતર પંથમાં બદ્ધ થયેલા અને પોતાને વાદમાં કુશળ ગણાવનારા તેઓ પ્રશ્નસાની ઇચ્છાથી વાદવિવાદ કરે છે. (૨)

૮૨૬. સભામાં જ્યારે તે વાદમાં રોકાયો હોય ત્યારે પ્રશ્નસાની ઇચ્છાથી બીજા ઉપર વાણીના ધા મારનારો થાય છે; પણ જો તે વાદમાં પરાજિત થાય તો બોઠો પડે છે, અને નિંદા થાય તો ક્રોધ કરે છે ને બીજાનું હિંમ્ન શોધે છે. (૩)

૮૨૭. ત્યાં જે પરીક્ષકો હોય તે જો આનો મુદ્દો ખોટો છે અને તે તોડી પાડવામાં આવ્યો છે એમ કહે તો આ વાદમાં

હારેલો પરિદેવ અને શોક કરે છે અને પ્રતિપક્ષીએ પોતાના ઉપર વિનય મેળવ્યો એનાથી ધૂંવાંપૂંવા થાય છે. (૪)

૮૨૮. આવી રીતે શ્રમણોમાં વિવાદ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં આ (માણુસ) બીજા ઉપર આધાત કરે છે અથવા પોતે આધાત પામે છે. માટે આ પ્રકાર જોઈને વિવાદથી નિવૃત્ત થવું; કારણ તેમાં પ્રશંસાના લાભ સિવાય બીજા કંઈ ફાયદો નથી. (૫)

૮૨૯. સભામાં કોઈ કોઈવાર બીજાનો વાદ તોડી પાડીને તે ત્યાં પ્રશંસા પામે છે, અને તેનાથી હર્ષિત થાય છે અને બિચું માચું રાખીને ચાલે છે. એવો જય મેળવીને તે પરિપૂર્ણ-મનોરથ થાય છે. (૬)

૮૩૦. પણ આ તેનો ગર્વ એ જ તેના ધાતનો પાયો છે. અને આ માણુસ પોતાનાં માન (અહંકાર) અને અતિમાન બીજાને બતાવ્યા જ કરે છે. આ પણ પ્રકાર જોઈને માણુસે વાદમાં પડવું નહિ; કારણ વાદથી શુદ્ધિ થતી નથી એમ સુજો કહે છે. (૭)

૮૩૧. રાજાના અનુચી પોષાયેલો શર જેમ પ્રતિશર મેળવવાની ઇચ્છા રાખતાં ગર્જના કરતો જાય છે, તેથી આ વાદી છે. પણ હે શર, તું શરની જ પાછળ પડ. યુદ્ધ કરવા પ્રવૃત્ત કરનારો મારો અહંકાર પહેલાં જ નષ્ટ થયો છે ! (૮)

૮૩૨. જેઓ સાંપ્રદાયિકતાને વળગીને વાદવિવાદ કરે છે અને પોતાનું એટલું જ સાચું એમ પ્રતિપાદન કરે છે તેમની પાસે જઈને તું વાદવિવાદ કર. કારણ તું વાદ શર કરીશ (તોય) પ્રતિવાદી તરીકે બીજો રહેનાર કોઈ તને અહીં

મળશે નહિ. (૯)

૮૩૩. પણ જેઓ પ્રતિપક્ષભુક્તિનો નાશ કરીને રહે છે, અને પોતાના પંથ ખાતર બીજા પંથો સાથે વિરોધ કરતા નથી, અને જેમને પોતાનો જ પંથ શ્રેષ્ઠ છે એમ લાગતું નથી તેમની પાસે, હે પ્રશ્નર, તને શું મળવાનું છે? (૧૦)

૮૩૪. અને સાંપ્રદાયિક મતોનો વિચાર કરતાં તારા મનમાં વાદભુક્તિ ઉદ્ભવી. પણ અહીં ધૂતપાપની સાથે કામ પડવાથી તને વાદ ચલાવવો અશક્ય છે. (૧૧)

માગન્દિયસુત્ત (૯)

૮૩૫. (ભગવાન—) તૃષ્ણા, અરતિ અને રગા એ ત્રણ મારકન્યાઓને જોઈને પણ મનમાં સ્ત્રીસંગનો વિચાર આવ્યો નહિ. આ સ્ત્રીશરીર કેવળ મૂત્રપુરીષથી બરેલું છે, તેને પગથી પણ સ્પર્શ કરવાની મારી ઇચ્છા નથી. (૧)

૮૩૬. (માગન્દિય—) અનેક રાજાઓએ જેની ઇચ્છા કરી છે એવા આ સ્ત્રીરત્નની તમને ઇચ્છા ન હોય તો એવી તમારી દષ્ટિ, શીલ, વ્રત અને ઉપજીવિકા કઈ? અને તમારો પરલોક કેવા પ્રકારનો તમે કહો છો? (૨)

૮૩૭. હે માગન્દિય, મને—એમ ભગવાન જોડ્યા—ધર્મ-પંથમાં અમુક એક દષ્ટિને વળગી રહીને તે મારી છે એમ કહેવાનું

૮૩૫. આ ત્રણ મારકન્યાઓ યુક્તને મોહિત કરવા માટે આવી એવી જાતની કથા સંયુક્તનિપાતના સગાથાવગ્ગમાં છે. માગન્દિય બ્રાહ્મણ પોતાની કન્યા યુક્તને અર્પણ કરવા માટે લાવ્યા તે વખતે, યુક્ત ભગવાન આ ગાથા જોડ્યા એમ અર્ધકથામાં કહેલું છે.

મન થતું નથી. આ દષ્ટિએને વળગી રહેવું યોગ્ય નથી એમ જાણીને અને વિચાર કરીને મેં મનની શાંતિ મેળવી. (૩)

૮૩૮. જે વિકલ્પેલા નિશ્ચિત મતો છે—એમ માગન્દિય બોલ્યો—તેને, હે મુનિ, વળગી રહેવા જેવું નથી એમ તમે કહો છો, તો આ મનની શાંતિને સુરોએ કંઈરીતે વર્ણવી છે? (૪)

૮૩૯. હે માગન્દિય, દષ્ટિ, શ્રુતિ અને જ્ઞાનથી—એમ જગવાન બોલ્યા—અથવા શીલથી અને વ્રતથી શુદ્ધિ નથી; અદષ્ટિથી, અશ્રુતિથી અને અજ્ઞાનથી, અશીલથી અને અવ્રતથી પણ શુદ્ધિ નથી. આ બધા પંથો વળગી રહેવા જેવા નથી. માટે તેનો ત્યાગ કરીને અનાસક્ત શાંત માણસે જાવની આશા રાખવી નહિ. (૫)

૮૪૦. જે દષ્ટિથી, શ્રુતિથી અને જ્ઞાનથી—એમ માગન્દિય બોલ્યો—અથવા શીલ અને વ્રતથી શુદ્ધિ નથી; અદષ્ટિથી, અશ્રુતિથી, અજ્ઞાનથી, અશીલથી અને અવ્રતથી પણ શુદ્ધિ નથી; તો પછી મને લાગે છે કે મોહ એ જ ધર્મ હોવો જોઈએ. કેટલાક આ જ દષ્ટિથી શુદ્ધિ થાય છે એમ સમજે છે. (૬)

૮૪૧. સાંપ્રદાયિક મતો ઉપર અવલંબી રહેલો તું. હે માગન્દિય,—એમ જગવાન બોલ્યા—લોકોએ સ્વીકારેલા મતમાં મોહ પામ્યો, અને હું જે તને કહું છું તેની લેશમાત્ર કલ્પના (સંજ્ઞા) તને જણાતી નથી, માટે આ ધર્મ મોહમય છે એમ તું સમજે છે. (૭)

૮૪૨. જે પોતાને બીજાની સમાન, બીજા કરતાં શ્રેષ્ઠ કે હીન સમજે છે તે તેને લીધે વિવાદમાં પડશે. પણ આ ત્રણે પરિસ્થિતિમાં જે કંપ પામતો નથી તેને પોતે બીજાની સમાન

કે બીજા કરતાં શ્રેષ્ઠ છે એમ લાગતું નથી. (૮)

૮૪૩. તે બ્રાહ્મણ આ જ એક સત્ય છે એમ કેમ કહેશે ? અથવા તે ખોટું છે એમ કહીને વાદ કેમ કરશે ? જેને પોતે સમ કે વિષમ છે એમ લાગતું નથી તે કોની સાથે વાદ કરશે ? (૯)

૮૪૪. ધરનો ત્યાગ કરીને અનાગારિકભાવથી ચાલનારો, ગામના લોકો સાથે દોસ્તી ન બાંધનારો, કામોપભોગથી વિવિક્ત, અને સાંપ્રદાયિક મતને મહત્ત્વ ન આપનારો મુનિ લોકો સાથે વાદવિવાદ કરતો નથી. (૧૦)

૮૪૫. નાગ (નિષ્પાપ) એવા મુનિએ જે સાંપ્રદાયિક મતોથી વિવિક્ત થઇને રહેવું જોઇએ તે મતોના સ્વીકાર કરીને વાદમાં પડવું નહિ. પાણીમાં વૃદ્ધિ પામેલું કંટકનાલ કમળ જેમ પાણીથી અને કાદવથી અલિપ્ત રહે છે તે રીતે શાંતિવાદી અલુબ્ધ મુનિ કામોપભોગ અને જગતથી અલિપ્ત રહે છે. (૧૧)

૮૪૬. વેદપારગ (મુનિ) દષ્ટિથી અને અનુમિતિથી અહંકાર કરતો નથી, કારણકે તે પદાર્થોમાં તન્મય થતો નથી. તેને કર્મ અને શ્રુતિથી દોરી શકાતો નથી અને સાંપ્રદાયિક મતમાં લાવી શકાતો નથી. (૧૨)

૮૪૭. સંસારથી વિરક્ત થયેલાને ગ્રંથિ નથી અને પ્રસારથી વિમુક્ત થયેલાને મોહ નથી. પણ જેઓ સંસાર અને દષ્ટિને વળગી રહે છે તેઓ આ જગતમાં એકબીજાને ધક્કા દેતા ફરે છે. (૧૩)

પુરાણેદસુત્ત (૧૦)

૮૪૮. કયા દર્શનને લીધે અને કયા શીલને લીધે (માણુસ) ઉપશાંતિ કહેવાય છે? હે ગોતમ, ઉત્તમ માણુસ કયો એમ પૂછું છું તે મને કહો. (૧)

૮૪૯. શરીરભેદની પૂર્વે જે વીતતૃષ્ણ હોય—એમ ભગવાન બોલ્યા—તે અતીતકાલને વળગી રહેતો નથી, વર્તમાનકાળમાં મર્યાદિતપણે ગણાતો નથી, અને ભવિષ્યકાળ પ્રત્યે તેને આસક્તિ નથી. (૨)

૮૫૦. જે અક્રોધન, નિર્ભય, અવિતત્થી, નિશ્રલ, વિચારપૂર્વક બોલનારો અને અબ્રાન્ત હોય તે જ વાચાસંયમી મુનિ છે. (૩)

૮૫૧. તેને અનાગત વસ્તુમાં વાસના નથી; તે અતીત વસ્તુ વિષે શોક કરતો નથી; તે વિષયસ્પર્શોમાંથી મુક્તતા જાણે છે; અને તે સાંપ્રદાયિક મતોમાં ફેરવી શકાતો નથી. (૪)

૮૫૨. તે એકાન્તવાસી, અદાંબિક, નિરપૃહ, અમત્સરી, અપ્રગલ્ભ, અજુગુપ્સી હોય છે, અને ચાડી ખાતો નથી. (૫)

૮૫૩. તે કામસુખમાં બંધાતો નથી અને અતિમાન ધરાવતો નથી; તે ક્રોધ અને પ્રતિભાસંપન્ન હોય છે; અને તેને (સાક્ષાત્કાર થયાથી) શ્રદ્ધા અને વૈરાગ્યની જરૂર રહેતી નથી. (૬)

૮૫૪. તે લાભ માટે ધર્મ શીખતો નથી, લાભ ન મળે તો ચિડાતો નથી, અને બધા સાથે અવિરુદ્ધ થઈને તૃષ્ણામાં અને રસમાં લુબ્ધ થતો નથી. (૭)

૮૫૫. તે ઉપેક્ષક સ્મૃતિમાન (મુનિ) પોતાને બીજાની સમાન, બીજા કરતાં શ્રેષ્ઠ કે હીન સમજતો નથી, અને તેને લોભાદિ ઉત્સદો નથી. (૮)

૮૫૬. જેને આશ્રિતતા નથી, ધર્મ જાણીને જે અનાશ્રિત થાય છે, અને ભવની કે અભવની તૃષ્ણા જેને રહી નથી (૯)

૮૫૭. તે અપેક્ષારહિત (મુનિ) ને હું ઉપશાંત કહું છું. તેને ત્રાંચિ રહી નથી અને તે આસક્તિને ઓળંગી ગયો. (૧૦)

૮૫૮. તેને પુત્રો નથી, પશુ નથી, ખેતી કે આગબગીચા નથી, અને તેનામાં આત્મતા કે નિરાત્મતા દેખાતી નથી. (૧૧)

૮૫૯. જે દષ્ટિથી સામાન્ય માણસો કે શ્રમણપ્રાણીઓ તેને કંઈ કહે તેવી દષ્ટિને તે મહત્ત્વ આપતો નથી, અને તેથી વાદવિવાદથી હલ્લી જતો નથી. (૧૨)

૮૬૦. વીતલોભ, અમત્સરી અને વિકલ્પરહિત મુનિ પોતાને શ્રેષ્ઠોમાં ગણાવતો નથી, અને સમાન કે હીનમાં પોતાની ગણના કરતો નથી. (૧૩)

૮૬૧. જેને આ જગતમાં સ્વકીય એવું કોઈ નથી, જે અસદ્વસ્તુનો શોક કરતો નથી અને પદાર્થોમાં રત થતો નથી તેને જ શાંત સમજવામાં આવે છે. (૧૪)

કલહવિવાદસુત્ત (૧૧)

૮૧૨. કલહ અને વિવાદ, પરિદેવ, શોક અને મત્સર કયાંથી થાય છે? અને અહંકાર, અતિમાન અને ચાડી કયાંથી થાય છે? તે કહો. (૧)

૮૧૩. કલહ અને વિવાદ, પરિદેવ, શોક અને મત્સર, અહંકાર, અતિમાન અને ચાડી પ્રિય વસ્તુઓમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. માત્સર્યથી કલહ અને વિવાદ થાય છે, અને વાદવિવાદમાં પડનારા માણસમાં ચાડી ઉદ્ભવે છે. (૨)

૮૧૪. આ જગતમાં વસ્તુ પ્રિય કેમ થાય છે? જગતમાં જે લોભ વ્યાપ્ત કરે છે તે જ્ઞાનાથી થાય છે? અને મનુષ્યોની તકરારોની કારણબૂત આશા અને નિષ્ઠા જ્ઞાનાથી ઉત્પન્ન થાય છે? (૩)

૮૧૫. આ જગતમાં હંદને લીધે વસ્તુઓ પ્રિય થાય છે; હંદને લીધે જગતની અંદર ચાલતા લોભ પેદા થાય છે, જેનાથી મનુષ્યોની અંદરની તકરારની કારણબૂત એવી આશા

અને નિષ્ઠા આનાથી (છંદથી) થાય છે. (૪)

૮૬૬. જગતમાં છંદ ક્યાંથી (પેદા) થાય છે? યોજનાઓ ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે? અને ક્રોધ, લુચ્ચાર્ધ, કુશંકા, કે શ્રમણે (શુદ્ધ) બતાવેલા એવા બીજા દોષો ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે? (૫)

૮૬૭. જેને જગતમાં સુખ અને દુઃખ કહે છે તેમાંથી છંદ ઉત્પન્ન થાય છે. રૂપોમાં હાનિ અને લાભ જોઈને પ્રાણી જગતમાં યોજનાઓ ધરે છે. (૬)

૮૬૮. ક્રોધ, લુચ્ચાર્ધ અને કુશંકા એ વસ્તુઓ પણ આ જ દ્વયને લીધે (સુખદુઃખને લીધે) ઉત્પન્ન થાય છે. શ્રમણે જ્ઞાન મેળવીને આ (કુશલાકુશલ) ધર્મો બતાવી આપ્યા છે. માટે સંશયગ્રસ્ત માણસે તેનો ધર્મ શીખવે. (૭)

૮૬૯. સુખ અને દુઃખ શેને લીધે થાય છે? કઈ વસ્તુનો નાશ થવાથી આ (સુખદુઃખ) નથી થતાં? અને લાભ અને હાનિ શેનાથી થાય છે? એ પણ મને કહો. (૮)

૮૭૦. સ્પર્શને લીધે સુખ અને દુઃખ પેદા થાય છે; સ્પર્શ ન હોય તો આ ઉત્પન્ન થતાં નથી; લાભ અને હાનિ પણ આને લીધે જ થાય છે એમ હું કહું છું. (૯)

૮૭૧. જગતમાં સ્પર્શ ક્યાંથી પેદા થાય છે? પરિગ્રહ શેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે? શેનો નાશ થવાથી ભ્રમત્વ રહેતું નથી? અને શેના નાશથી સ્પર્શ ઉત્પન્ન થતા નથી? (૧૦)

૮૭૨. નામ અને રૂપ ઉપર અવલંબીને સ્પર્શ પેદા થાય છે; ઇન્દ્રિયને લીધે પરિગ્રહ ઉત્પન્ન થાય છે, ઇન્દ્રિય નષ્ટ થાય તો ભ્રમત્વ રહેતું નથી; અને રૂપવિચાર નષ્ટ થવાથી

સ્પર્શ ઉત્પન્ન થતા નથી (૧૧)

૮૭૩. કયા ગુણોથી યુક્ત થવાથી રૂપવિચાર નષ્ટ થાય છે? સુખ અને દુઃખ શેનાથી નષ્ટ થાય છે? આ કઈ રીતે નષ્ટ થાય એ મને કહો. તે જાણવાની મારી ઇચ્છા છે. (૧૨)

૮૭૪. સંસારનો વિચાર ન કરનારો અથવા અસંસારનો પણ વિચાર ન કરનારો જે અસંસારી પણ નહિ અને રૂપસંસારી પણ નહિ, આ ગુણોથી જો યુક્ત, તેનો રૂપવિચાર નષ્ટ થાય છે. કારણ પ્રપંચની કલ્પના સંસારમાંથી પેદા થાય છે. (૧૩)

૮૭૫. જે અમે પૂછ્યું તે તમે અમને કહ્યું. હવે અમે તમને પૂછીએ તે કહો. આ જગતમાં જે પંડિતો છે તેઓ (રૂપવિચારનો નાશ) એ જ આત્માની અગ્રશુદ્ધિ છે એમ કહે છે ખરા? કે આનાથી બીજી શુદ્ધિ માને છે? (૧૪)

૮૭૬. આ જગતમાં કેટલાક પંડિતો આને જ આત્માની અગ્રશુદ્ધિ માને છે; પણ પોતાને અનુપાદિશેષમાં કુશળ ગણનારા બીજા તેઓને પોતાનો ઉચ્છેદવાદ કહે છે. (૧૫)

૮૭૭. પણ આ બધા ઉપનિશ્રિત (આશ્રિત) છે એમ જાણીને મુનિ તેમના આશ્રયોનો પરીક્ષક થાય છે; તે જ્ઞાન મેળવીને મુક્ત થાય છે અને વાદમાં પડતો નથી; અને તે સુદા જીવ અને અજીવ પામતો નથી. (૧૬)

ચૂળવિયૂહસુત્ત (૧૨)

૮૭૮. (માણસો) પોતપોતાના સાંપ્રદાયિક મતને વળગી રહીને અને ખીજની સાથે વાદ કરીને પોતાને કુશળ કહેવરાવે છે, અને કહે છે કે જે આ મત જાણે છે તે જ ધર્મ સમજે છે અને જે આ મતને દોષ દે તે અકેવલી (બદ્ધ) છે. (૧)

૮૭૯. આ રીતે ટંટો કરીને તેઓ વાદવિવાદ કરે છે અને ખીજને અકુશલ મૂર્ખ કહે છે. આ બધા પોતાને કુશળ કહેવરાવે છે, તો તેમના વાદમાં (મતમાં) કયો વાદ સાચો ? (૨)

૮૮૦. ખીજનો ધર્મ ન જાણનારો માણસ જો મૂર્ખ, પશુ અને હીનબુદ્ધિ ઠરે તો પછી આ સાંપ્રદાયિક મતોને વળગીને ચાલનારા બધા જ મૂર્ખા અને બધા જ હીનબુદ્ધિ ઠરે. (૩).

૮૮૧. પોતાનો મત ઉત્તમ એમ સમજી વાદ કરનારા વિશુદ્ધબુદ્ધિ, કુશળ અને મતિમાન ઠરે છે, તો પછી તેમનામાં

(મતો માટે વાદ કરનારામાં) કોઈ જ હીનશુદ્ધિ ઠરતો નથી; કારણકે બધા જ પોતપોતાનો મત (પંથ) ઉત્તમ માને છે. (૪)

૮૮૨. જે એકબીજાને મૂર્ખ કહે છે તે તથ્ય નથી એમ હું કહું છું; કારણકે પોતપોતાના મતને તેઓ સત્ય માને છે, અને એથી બીજાને મૂર્ખ ઠરાવે છે. (૫)

૮૮૩. કેટલાક જેને તથ્ય અને સત્ય માને છે તેને બીજા દુષ્ટ અને બિાદું કહે છે, અને આ રીતે ટૂંટી કરીને વિવાદ કરે છે. આ શ્રમણો એક જ સત્યનું કેમ પ્રતિપાદન નથી કરતા? (૬)

૮૮૪. સત્ય એક જ છે, બીજું નથી; જેને માટે સમજી લોકો વિવાદ કરતા નથી. પણ શ્રમણો અનેક સત્યો છે એમ કહીને ઝઘડો કરે છે, અને તેથી એક સત્ય કહેતા નથી. (૭)

૮૮૫. પોતાને કુશળ સમજનારા તે વાદ કરનારા અનેક સત્યો છે એમ કેમ કહે છે? ખરેખર સત્યો ઘણાં અને અનેક છે? કે તેઓ ખાલી તર્ક કરે છે? (૮)

૮૮૬. જગતમાં સત્યો પુષ્કળ અને અનેક નથી જ. તેમાં સંસાર સિવાય કશું જ નિત્ય નથી. (લોકો) સાંપ્રદાયિક મતોમાં તર્ક ચલાવીને સત્ય અને અસત્ય બન્નેનું પ્રતિપાદન કર્યા કરે છે. (૯)

૮૮૭. દષ્ટ, શ્રુત, શીલ, વ્રત કે અનુમિતમાં જ અહંકારનો નાશ છે એમ જાણીને અને પોતાનો નિશ્ચિત વિચાર બાંધીને તે હર્ષિત થાય છે, અને બીજો મૂર્ખ અને અકુશલ છે એમ

કહે છે. (૧૦)

૮૮૮. જે મતને લીધે તે બીજાને મૂર્ખ ઠરાવે છે તેને જ લીધે પોતાને કુશળ કહેવરાવે છે. પોતે પોતાની જાતને કુશળ ગણાવે છે, બીજાને તિરસ્કાર કરે છે, અને એ રીતે જ બોલે છે. (૧૧)

૮૮૯. પોતાના જ મતમાં અત્યંત સાર છે એવા વિચારથી તે કૃતકૃત્ય, માન (અહંકાર) થી ભ્રમ અને પરિપૂર્ણમાની થાય છે, અને પોતાના માનથી જ પોતાને અભિષિક્ત કરે છે; કારણકે તે સાંપ્રદાયિકતા એવી રીતે સ્વીકારે છે. (૧૨)

૮૯૦. બીજાના વચનથી જો તે હીનબુદ્ધિ ઠરે તો તે (બીજાને હીનબુદ્ધિ ઠરાવનારો) તેની સાથે જ હીનબુદ્ધિ (પોતે પણ) ઠરે છે; અને જો પોતાના જ મતથી પોતે વેદપારગ અને સુદા ઠરે તો પછી શ્રમણમાં મૂર્ખ કોઈ જ ન રહે. (૧૩)

૮૯૧. જેઓ મારા પંથથી ભિન્ન મતનું પ્રતિપાદન કરે છે તેઓ શુદ્ધિની વિરુદ્ધ જાય છે અને તેઓ કેવલી નથી, એમ સાંપ્રદાયિકપંથી એકબીજાને કહે છે, કારણકે તેઓ સ્વસંપ્રદાયના લોભથી લુબ્ધ થાય છે. (૧૪)

૮૯૨. આ જ પંથમાં શુદ્ધિ છે એમ તેઓ પ્રતિપાદન કરે છે અને બીજા પંથોમાં શુદ્ધિ નથી એમ કહે છે. આ રીતે પોતાના જ પંથને દૃઢ કહેનારા સાંપ્રદાયિકપંથીઓ ભિન્નભિન્ન પંથમાં નિવિષ્ટ થાય છે. (૧૫)

૮૯૩. પોતાના જ પંથને દૃઢ કહેનાર તેઓમાંના એક બીજા કોને મૂર્ખ ઠરાવી શકે? બીજાને જો તે અશુદ્ધિમાં મૂર્ખ કહેવા લાગે તો પોતે જ વાદમાં સપડાય છે. (૧૬)

૮૬૪. તે પોતે પોતાનો મત નિશ્ચિત કરી દે છે અને પોતે જાતે જ અનુમાન કરીને પછી સ્ત્રી સાથે વાદવિવાદ કરે છે. પણ જે પ્રાણી બધા નિશ્ચિત (૩૬) મતો છોડી દે છે તે સ્ત્રી સાથે વાદ કરતો નથી. (૧૭)

મહાવિયૂહસુત્ત (૧૩)

૮૯૫. જે કોઈ સાંપ્રદાયિક મતોને અનુસરનારા પોતાનું એ જ સત્ય એમ પ્રતિપાદન કરે છે તેઓ બધા નિંદાપાત્ર બને છે, અને (કોઈ કોઈવાર) પ્રશંસા પણ પામે છે. (૧)

૮૯૬. (નિંદા અને સ્તુતિ) બંને વિવાદનાં ફળો છે એમ હું કહું છું. પણ આવી ક્ષુદ્ર વસ્તુઓ ઉપશમની કારણભૂત બનતી નથી. આ રીતે વિચારીને અવિવાદભૂમિ કલ્યાણપ્રદ છે એમ જાણનારાએ વિવાદમાં પડવું નહિ. (૨)

૮૯૭. આ જે બિનલિન મતો છે તે બધા વિદ્વાનો સ્વીકારતા નથી. દષ્ટ અને શ્રુતમાં રાગ ઉત્પન્ન ન કરનાર નિશ્ચળ એવો તે ચંચળ કેમ થાય ? (૩)

૮૯૮. શીલને જ ઉત્તમ ગણનારા અને વ્રતચરણમાં જ મોટાઈ માનનારા સંયમથી જ શુદ્ધિ છે એમ કહે છે. ભવમાં બદ્ધ થયેલા અને પોતાને કુશળ ગણાવનારા તેઓ કહે છે કે આ જ પંથનો અમે અભ્યાસ કરીએ છીએ અને આનાથી જ

શુદ્ધિ થાય છે. (૪)

૮૯૯. (આવાં વ્રતો આચરનાર) તે જો પોતાના શીલવ્રતથી વ્યુત થાય તો પોતે પોતાનું કર્તવ્ય (કરજ) ભૂલ્યો એમ તેને લાગીને કંપિત થાય છે. ધર છોડીને સાર્થના સમૂહની સાથે પ્રવાસ કરનારો માણસ માર્ગ ભૂલીને એકલો પડે ત્યારે જેમ સાર્થસમૂહમાં જવાની મહેનત કરે છે, તેમ આ શીલવ્રતમાં જઈને પોતાની શુદ્ધિ કરવા માગે છે. (૫)

૯૦૦. પણ બધાં શીલવ્રત અને ખરાબ ને સારું કર્મ છોડીને શુદ્ધિની અને અશુદ્ધિની આસ્થા ન રાખતાં માણસે કોઈ પણ દૃષ્ટિને ન વળગતાં વિરક્ત થઈને રહેવું. (૬)

૯૦૧. ભવ અને અભવમાં સતૃષ્ણ એવા તેઓ તપ, જિજ્ઞાસિત (એક પ્રકારનું તપ), દષ્ટ, શ્રુત કે અનુમિત ઉપર ન અવલંબી રહેતાં મોટો ઘોષ કરીને શુદ્ધિનું પ્રતિપાદન કરે છે. (૭)

૯૦૨. આસ્થા રાખનારાની આશા વધે છે, અને કલ્પેલી વસ્તુને લીધે તેને મંવેદના (કંપ) થાય છે. પણ જેને વ્યતિ અને ઉત્પત્તિ રહી નથી તે શાનાથી કંપ પામે ? અને શાની આસ્થા રાખે ? (૮)

૯૦૩. જેને કેટલાક પરમધર્મ માને છે તેને જ કેટલાક હીનધર્મ માને છે. આ બધા જ પોતાને કુશળ ગણાવે છે, તો તેમાંના કોનો વાદ ખરો ? (૯)

૯૦૪. પોતાનો ધર્મ પરિપૂર્ણ છે અને બીજાનો ધર્મ હીન છે એમ તેઓ કહે છે. આ રીતે તકરાર કરીને તેઓ વાદ કરે છે અને પોતપોતાની દૃષ્ટિ સત્ય છે એમ કહે છે. (૧૦)

૯૦૫. માણસ જો બીજાએ કરેલ નિંદાથી (જ) હીન ઠરે તો કોઈ પણ પંથનો માણસ શ્રેષ્ઠ થઈ શકે નહિ. કારણકે પોતાના પંથને દઢ (નિત્ય) સમજનારા ભિન્નભિન્ન લોકો બીજાના પંથને હીન જ કહે છે. (૧૧)

૯૦૬. અને જે રીતે તેઓ પોતપોતાના પંથની સ્તુતિ કરે છે એ જોતાં તેઓ બધા જ સદ્ધર્મપૂજન કરે છે એમ ઠરે, અને તે બધા જ મતો (પંથો) ખરા ઠરે; કારણકે તે દરેક પંથમાં શુદ્ધિ બતાવેલી જ છે. (૧૨)

૯૦૭ પણ બ્રાહ્મણને બીજા પાસેથી શીખવાનું કંઈ નથી, અને બધામાં આ જ પંથ શ્રેષ્ઠ છે એવો તેનો આગ્રહ પણ નથી. માટે તે વાદવિવાદથી પર જાય છે; કારણકે કોઈ પણ ધર્મપંથ શ્રેષ્ઠ છે એમ તે માનતો નથી. (૧૩)

૯૦૮. હું આ જાણું છું અને જોઉં છું, આ એવું જ છે, આવી દષ્ટિથી શુદ્ધિ થાય છે એમ કેટલાક સમજે છે. બીજાના માર્ગથી જુદા જ માર્ગે શુદ્ધિ છે એમ તેઓ કહે છે. પણ આમ કરવામાં તેમને શો લાભ છે ? (૧૪)

૯૦૯. જોનારો માણસ કેવળ નામરૂપ જ જોશે, અને તે જોઈને તેટલાનું જ તેને જ્ઞાન થશે. તે—અલ્પ કે પુષ્કળ—ભલે જુએ. પણ એટલાથી શુદ્ધિ થાય છે એમ સુઝો કહેતા નથી (૧૫)

૯૧૦. પોતે કલ્પેલા મતને મહત્ત્વ આપનાર અને હઠથી વાદવિવાદ કરનારને ઉપદેશથી વાળવો મુશ્કેલ છે. જે મતનો તે આશરો લે છે તેમાં જ કલ્પાણુ અને શુદ્ધિ છે એમ કહે છે અને એમ જાણે છે. (૧૬)

૯૧૧. પણ બ્રાહ્મણ : વિકલ્પ—સંઘા—પામતો નથી. તે

દૃષ્ટિને વળગી રહેતો નથી અને જ્ઞાનને પણ મહત્વ આપતો નથી. તે બિન્નબિન્ન મતો જાણે છે અને તે સ્વીકારીને ચાલનારા લોકોની ઉપેક્ષા કરે છે. (૧૭)

૯૧૨. આ જગતમાં ગ્રંથિનો ત્યાગ કરીને વિવાદાપન્ન લોકોમાં મુનિ પોતે પક્ષપાતી થતો નથી. તે અજ્ઞાન્ત લોકમાં શાંત અને ઉપેક્ષક બને છે; અને જ્યારે બીજા પોતપોતાના મતનો આગ્રહ ધરાવે છે ત્યારે તે બનાગ્રહી થાય છે. (૧૮)

૯૧૩. તે પૂર્વના અભવો તોડીને નવાનો સંચય કરતો નથી, હંદાનુસાર ચાલતો નથી, અને હઠવાદી પણ થતો નથી. તે આત્મનિર્દા ન કરનારો મુર, સાંપ્રદાયિક મતોમાંથી મુક્ત થાય છે અને આ જગતમાં બદ્ધ થતો નથી. (૧૯)

૯૧૪. જે કંઈ દષ્ટ, શ્રુત કે અનુમિત હોય તેબધી વસ્તુ વિષે તે વિરોધ રાખતો નથી. તે ભાર નાખી દર્ધને વિમુક્ત થયેલો મુનિ વિકલ્પ પામતો નથી, વિરત થતો નથી, અને આસ્થા રાખતો નથી—એમ ભગવાન બોલ્યા. (૨૦)

તુલકચુત (૧૪)

૯૧૫. વિવિક્ત શાંતપદ કયું તે હું આદિત્યબંધુ મહર્ષિને પૂછું છું. આ જગતમાં કશાનું પણ ઉપાદાન ન કરતાં બિંદુ શું જોવાથી નિર્વાણ પામે છે ? (૧)

૯૧૬. પ્રપંચનું મૂળ અહંકાર છે—એમ ભગવાન બોલ્યા—તેનો સમૂળગો નિરોધ કરવો, અને હમેશ રમૃતિમાન થઈને અંતઃકરણમાં જેટલી તૃણાઓ હોય તેમનો નાશ કરતાં શીખવું. (૨)

૯૧૭. આધ્યાત્મિક કે બાહ્ય પદાર્થોનું જે કંઈ જ્ઞાન મળે તેનાથી અહંકાર ન કરવો, કારણકે તે સજ્જનોનું નિર્વાણ નથી. (૩)

૯૧૮. તે જ્ઞાનથી પોતાને બીજા કરતાં હીન, શ્રેષ્ઠ કે તેમની સમાન ગણવો નહિ. અનેક પદાર્થોની સાથે સંબંધમાં આવતાં તેમાં પોતે (આત્મા) છે એવી કલ્પના ન કરવી. (૪)

૯૧૯. ભિક્ષુએ પોતાના જ અંતઃકરણમાં શાંતિ મેળવવી, અને બાહ્ય પદાર્થોથી શાંતિ મેળવવાનો પ્રયાસ ન કરવો. જે પોતાના અંતઃકરણમાં શાંતિ થાય છે તેને આત્મભુદ્ધિ નથી; પછી નિરાત્મભુદ્ધિ તો ક્યાંથી જ હોય? (૫)

૯૨૦. સમુદ્રને તળિયે જેમ મોઝું ઊછળતું નથી, પાણી સ્થિર હોય છે, તેમ ભિક્ષુએ સ્થિર અને અપ્રકંપ્ય થવું, અને કશાનો પણ ઉત્સદ કરવો નહિ. (૬)

૯૨૧. વિવૃતચક્ષુએ (બુદ્ધે) વિધ્નવિનાશક પ્રત્યક્ષક્ષદ્ધર્મ મને સમજાવ્યો. તમારું કલ્યાણ થાઓ. હવે મને તે ધર્મનો માર્ગ—એટલે પ્રાતિમોક્ષ કે સમાધિ—દેહો. (૭)

૯૨૨. આંખોએ ચંચળ ન થવું, ગામની ગપોથી કાનનું રક્ષણ કરવું, જીભના સ્વાદમાં લુપ્ધ ન થવું, અને જગતમાં કશાનું પણ મમત્વ ન રાખવું. (૮)

૯૨૩. દુઃખદ સ્પર્શનો સંયોગ થાય તો ભિક્ષુએ જરા પણ શોક ન કરવો, ભવની આરથા રાખવી નહિ, અને ભયંકર દેખાવો જેઈને ગભરાવું નહિ. (૯)

૯૨૪. અન્ન, પાન, ખાદ્ય અને વસ્ત્ર, એ પદાર્થો મળે તો તેનો સંગ્રહ ન કરવો, અને તે ન મળે તો હેરાન ન થવું. (૧૦)

૯૨૫. ભિક્ષુએ ધ્યાનરત થવું, પગથી ચંચળ ન થવું, દરેક જાતની ચંચળતા છોડી દેવી, એદરકાર રહેવું નહિ, અને જ્યાં ગડબડ ઓછી હોય એવી સૂવાબેસવાની જગ્યાએ રહેવું. (૧૧)

૯૨૬. તેણે નિદ્રા વધારવી નહિ, ઉત્સાહી થઈને જાગૃતિ વધારવી, અને તંદ્રા, માયા, હાસ્ય, ક્રીડા, સ્ત્રીસંગ અને

ભૂષણોનો ત્યાગ કરવો. (૧૨)

૯૨૭. મારા શ્રાવકે અથર્વશુભંત્ર, સ્વપ્નફળ, સ્ત્રીપુરુષ-લક્ષણો અને નક્ષત્રફળના અભ્યાસમાં પડવું નહિ, અને મૃગ-પક્ષીઓના શબ્દોનાં ફળ, ગર્ભધારણનો મંત્ર અને ચિકિત્સાનો પણ અભ્યાસ ન કરવો. (૧૩)

૯૨૮. ભિક્ષુએ પોતાની નિદા સાંભળીને અસ્વસ્થ ન થવું, અને સ્તુતિ સાંભળીને ગર્વિત ન થવું; તેણે લોભ, માત્સર્ય, ક્રોધ અને યાદીનો ત્યાગ કરવો. (૧૪)

૯૨૯. ભિક્ષુએ ક્યવિક્રય ન કરવો, કોઈ પણ નિઘ્ન કૃત્ય કરવું નહિ, ગામના લોકો સાથે વધારાપડતો સ્નેહ બાંધવો નહિ, અને પોતાના ક્ષામ માટે લોકો સાથે નકામી લવરી ન કરવી. (૧૫)

૯૩૦. ભિક્ષુએ વાચાળ ન થવું, દાનમૂલ્યક વાક્ય બોલવું નહિ, પ્રગલ્ભતા ન કરવી, અને વાદવિવાદમાં પડવું નહિ. (૧૬)

૯૩૧. તેણે અસત્ય ભાષણ કરવું નહિ, લોકો દ્વારા એવું આચરણ બુદ્ધિપૂર્વક કરવું નહિ, અને પોતાના સદાચાર, પ્રતા, શીલ અને વ્રતથી બીજાની અવહેલના કરવી નહિ. (૧૭)

૯૩૨. બીજા શ્રમણો તેને બુદ્ધાંબુદ્ધાં વચનોથી ક્રોધિત કરવા માંગે છતાં તેણે તેમનું ભાષણ સાંભળીને કઠોર વચનોથી તેમનો પ્રતિકાર કરવો નહિ; કારણકે સન્તજનો પ્રતિકારબુદ્ધિ ધરાવતા નથી. (૧૮)

૯૩૩. ભિક્ષુએ આ ધર્મ જાણીને અને સ્મૃતિમાન થઈને હમેશાં તે શીખવો; શાંતિ એ જ નિર્ગુણ છે એમ જાણીને તેણે ગોત્રમના પંથમાં બેદરકારીથી વર્તવું નહિ. (૧૯)

૯૩૪. તે (ભગવાન) અજ્ઞેય, અને નીતિનો માર્ગ ન

છેડનારો, ધર્મ પ્રત્યક્ષ રીતે જાણનાર છે માટે તે જાગવાનને
 નમસ્કાર કરીને તેમના પંથમાં હમેશાં સાવધાનીથી વર્તતાં
 સ્વીખવું. (૨૦)

અત્તદંડસુત્ત (૧૫)

૯૩૫. પોતાના જ અંતઃકરણની અંદર તી દુર્વાસનાથી બચ પામીને અંદરઅંદર કલહ કરનારા લોકોને જુઓ ! આસ્થિતિમાં મને વૈરાગ્ય કેમ થયો એ, હું કહું. (૧)

૯૩૬. ઓછા પાણીમાં તડફડતાં માછલાંઓની માફક એક-બીજા સાથે અંદરઅંદર વિરોધ કરીને દોડાદોડી કરતા લોકોને જોઈને મારા અંતઃકરણમાં બચ પેઠો. (૨)

૯૩૭. આ જગત અસાર છે અને બધી દિશાઓ કંપિત થતી હોય એમ મને લાગવા લાગ્યું. આમાં મારે માટે જગ્યા શોધતાં મને તે ક્યાંયે ન મળી. (૩)

૯૩૮. ઠેક સુધી આ લોકો લડ્યા કરે છે એ જોઈને મને જગતનો અત્યંત કંટાળો આવ્યો. ત્યારે મારા જ હૃદયમાંનું દુર્દર્શ શબ્દ મને દેખાયું. (૪)

૯૩૯. જો શબ્દથી માણસ વિદ્ધ થયો હોય તો દોડાદોડી કરે છે, પણ જો તે બહાર ખેંચી કાઢવામાં આવે તો તે દોડાદોડી

ન કરતાં એક જગ્યાએ સ્થિર થાય છે. (૫)

૯૪૦. તે માટે શિખામણ કહેવાય છે: જગતમાં જે ગ્રંથિઓ છે તેમાં બદ્ધ થવું નહિ; કામોપભોગથી સર્વથા વિરક્ત થઈને નિર્વાણ કેમ મળે એ શીખવું. (૬)

૯૪૧. મુનિએ સત્યપ્રિય, અપ્રગલ્ભ, અમાયાવી, અને ચાડીથી મુક્ત થવું; અને અક્રોધન થઈને લોભ, પાપ અને માત્સર્યને તરી જવાં. (૭)

૯૪૨. નિર્વાણાભિરત માણસે નિદ્રા, તંદ્રા અને આગસ ઉપર જય મેળવવો, અસાવધાનીથી વર્તવું નહિ, અને અતિમાન ધરાવવું નહિ. (૮)

૯૪૩. તેણે અસત્યતાથી વર્તવું નહિ, રૂપનો સ્નેહ ન રાખવો, અહંકારનો ત્યાગ કરવો, અને સાહસથી વિરત થઈને રહેવું. (૯)

૯૪૪. તેણે અતીત વસ્તુને માટે આનંદ માનવો નહિ, નવી વસ્તુમાં રાગ ઉત્પન્ન ન કરવો, અને તેનો નાશ થાય તો ખિન્ન ન થવું, અને આકાશ જેવા શૂન્ય પદાર્થો ઉપર અવલંબન કરવું નહિ. (૧૦)

૯૪૫. (આ સંસારમાં) લુપ્ધતા એ મહોષ છે. તૃષ્ણા એટલે તેમાં વહેવું તે. વિકલ્પ એ અવલંબન, અને કામસુખ એ દુસ્તર કાદવ છે એમ હું કહું છું. (૧૧)

૯૪૬. (તેમાંથી) તે મુનિ બ્રાહ્મણ સત્યને પકડીને અને ખીજું બધું છોડી દઈને તીર ઉપર આવે છે. તે જ જ્ઞાન કહેવાય છે. (૧૨)

૯૪૭ તે ધર્મ જાણીને અનાશ્રિત થાય છે. તે જ ખરો

વિદ્વાન, અને તેજ વેદપારગ છે. તે જગતમાં સમ્યગ્ રીતે વર્તીને કોઈ પણ વસ્તુની સ્પૃહા કરતો નથી. (૧૩)

૯૪૮. આ જગતમાં દુસ્તર સંગ અને કામોપભોગને વટાવી ગયેલો, પ્રવાહની પાર ગયેલો અને બંધનોથી મુક્ત થયેલો તે શોક કરતો નથી અને લુબ્ધ થતો નથી. (૧૪)

૯૪૯. જે જૂનું છે તે શોષી લે, ભવિષ્યકાળ માટે કશું બાકી રહેવા દેતો નહિ, અને જે તું વર્તમાનકાળને વળગી નહિ રહે તો ઉપશાંત થઈને રહીશ. (૧૫)

૯૫૦ નામરૂપોમાં જેને બિલકુલ મમત્વ નથી અને જે અસત માટે શોક કરતો નથી તે જ આ જગતમાં શુર્ણ થતો નથી. (૧૬)

૯૫૧. આ વસ્તુ મારી છે કે બીજાની છે એમ જેને લાગતું નથી અને જેને મમત્વની વેદના નથી તે મારી આ વસ્તુ નષ્ટ થઈ એમ કહીને કદી શોક કરતો નથી. (૧૭)

૯૫૨. અવિકંપિત માણસ કેવા હોય એમ જે કોઈ મને પ્રશ્ન પૂછે તો હું કહું કે જે અનિષ્ઠુર, અલુબ્ધ, અપ્રકંપ્ય અને સર્વત્ર સમાનજાવથી વર્તનારો હોય તે ઉત્તમ માણસ છે. (૧૮)

૯૫૩. નિર્ભય અને સમજી માણસને કોઈ પણ વાસના રહેતી નથી. તે કર્મોથી વિરત થાય છે અને સર્વત્ર ક્ષેમ જીએ છે. (૧૯)

૯૫૪. તે મુનિ સમાનમાં, હીનમાં કે શ્રેષ્ઠમાં પોતાની ગણના કરીને વાદ કરતો નથી. વીતમત્સર અને શાંત એવો તે આદન પણ કરતો નથી અને ત્યાગ પણ કરતો નથી. (એમ ભગવાન બોલ્યા.) (૨૦)

સારિપુત્તસુત્ત (૧૬)

૯૫૫. એવા મીઠું બોલનારા, સંતુષ્ટ, અને સંઘના આગેવાન ગુરુ—એમ આયુષ્માન સારિપુત્ર બોલ્યો—મેં આ પહેલાં કદી જોયા નથી અને કોઈની પાસેથી સાંભળ્યા પણ નથી. (૧)

૯૫૬. સર્વ તમનો નાશ કરીને શ્રમણધર્મમાં રત થયેલા એવા આ સદેવક જગતને એક જ ચક્ષુષ્માન દેખાય છે. (૨)

૯૫૭. અનાશ્રિત અને અદાંબિક એવા તે બુદ્ધપદ પામેલા સંઘના આગેવાન પાસે હું ઘણા બધા માણસોના હિતોદ્દેશથી પ્રશ્ન પૂછવા માટે આવ્યો છું. (૩)

૯૫૮. સંસારથી કંટાળેલા અને ઝાડ નીચે, રમશાનમાં કે પર્વતોની ગુફામાં એકાંતવાસ સેવન કરનારા લિક્ષુને (૪)

૯૫૯. તેવી તે સારી કે નરસી જગાએ બયદાયક કષ્ઠ કષ્ઠ

૯૫૫. ‘સંતુષ્ટ’ને માટે મૂળમાં તુસિતો એવો પાઠ છે. પણ અઠ્ઠકથામાં તુસિતા એવો પાઠ છે અને તેનો ‘તુસિત દેવલોકમાંથી ઇહલોકમાં આવેલો’ એવો અર્થ કરેલો છે.

વસ્તુએ છે કે જેનાથી બિહુએ એવા નિઃશબ્દ સ્થળમાં ન ગભરાવું જોઈએ ? (૫)

૯૬૦. અમૃત દિશામાં જનારા બિહુ મન્ટે આ જગતમાં ક્યાં ક્યાં વિધેા છે કે દૂરના સ્થળે રહેતાં તેણે સહન કરવાં જોઈએ ? (૬)

૯૬૧. તે દૃઢબુદ્ધિ બિહુની વાણી કેવી હોયી જોઈએ ? તેની રહેણીકરણી કેવી હોવી જોઈએ ? અને તેનાં શીલ અને વ્રત કેવાં હોવાં જોઈએ ? (૭)

૯૬૨. સોની જેમ રૂપાને અગ્નિમાં નાખીને ખરાખ કસ (ગાળ) કાઢી નાખે છે, તેમ સમ હિત, ઉત્સાહી અને સ્મૃતિમાન બિહુએ કઈ શિક્ષણપદ્ધતિ ગ્રહણ કરીને મનનો મેલ બાળી નાખવો ? (૮)

૯૬૩. હે સારિપુત્ર, સંસારથી કંટાળેલા—એમ ભગવાન બોલ્યા—અને એકાન્તવાસ સેવન કરનારા સંબોધિપનાયણુ બિહુને જે સુખકર છે તે હું જેવું જાણું છું તેવું ધર્મને અનુસરીને કહું છું. (૯)

૯૬૪. એકાન્તવાસમાં રહેનારા સ્મૃતિમાન બિહુએ પાંચ ભયથી બીવું નહિ: ચાંચકના ડંખથી, સર્પથી, મનુષ્ય તરફના ત્રાસથી, ચતુષ્પદોથી, (૧૦)

૯૬૫. અને પરધાર્મિકોનાં પુષ્કળ ભયંકર કૃત્યો જોઈને પણ તેમનાથી ગભરાવું નહિ. અને તે કુશલાન્વેષી બિહુએ બીજાં પણ વિધેા સહન કરવાં. (૧૧)

૯૬૬. રોગ અને બૂખથી ત્રસ્ત થયા છતાં તે ઉપદ્રવ, શીત અને અત્યુષ્ણ તેણે સહન કરવાં. તે વિધેા અનેક રીતે

ત્રાસ દે છતાં ગૃહરહિત થઈને તેણે પોતાનું ઉત્સાહપરાક્રમ દર્શ કરવું. (૧૨)

૯૬૭. તેણે ચોરી કરવી નહિ, ખોડું ખોલવું નહિ, સ્થિર અને ચર પ્રાણીઓ ઉપર મૈત્રીની ભાવના કરવી, અને મનની કલુષિતતા એ માત્રની પક્ષપાતી છે એમ જાણીને તેનો નાશ કરવો. (૧૩)

૯૬૮. તેણે ક્રોધ અને અતિમાનને વશ ન થવું, તેનાં મૂળ પણ્ય ખોદી નાખવાં; તે ચોક્કસ રીતે વૃદ્ધિ પામવા ઇચ્છતા બિહુએ પ્રિય કે અપ્રિય વસ્તુઓ સહન કરવી. (૧૪)

૯૬૯. કલ્યાણપ્રિય માણસે પ્રણામે મહત્ત્વ આપીને તે વિદ્વેના સહન કરવાં, એકાન્તવાસને સ્થળે અસંતોષ લાગ્યા છતાં તે પણ્ય સહન કરવો, અને ચાર શોકદાયક વસ્તુઓ સહન કરવી. (૧૫)

૯૭૦. (તે આ—) હું આજે શું ખાઈશ, અથવા ક્યાં જમીશ, રાતે સૂવામાં હું બહુ હેરાન થયો. એટલે આજે હું ક્યાં સૂઉં? અનાગારિક ભાવથી રહેનારા શૈક્ષ્યે (સંખ્યે) આ (ચાર) વિતર્કોનો નાશ કરવો. (૧૬)

૯૭૧. વખતસર અન્ન અને વસ્ત્ર મળે તો સંતોષ રહે એટલા માટે તે પદાર્થોના સેવનમાં તેણે પ્રમાણ જાણવું. તે પદાર્થોથી મનનું રક્ષણ કરનારા અને ગામમાં સંયમથી વર્તનારા તે બિહુએ, કુદ્ધ થવા જેવું કૃત્ય બીજાએ કર્યું હોવા છતાં પણ્ય કઠોર વચન ખોલવું નહિ. (૧૭)

૯૭૨. તેણે પોતાની નજર પગ ઉપર રાખવી, પગે ચંચળ થવું નહિ, ધ્યાનરત અને જાગૃત થવું, ઉપેક્ષાનો અવલંબ

કરીને ચિત્તની એકાગ્રતા મેળવવી, અને તર્ક તથા ચાંચલ્યનો ત્યાગ કરવો. (૧૮)

૬૭૩. તે સ્મૃતિમાન બિહુએ પોતાના દોષ બતાવનારનું અભિનંદન કરવું, સપ્તભચારીઓ તરફ કઠોરતા રાખવી નહિ, પ્રસંગાનુસાર સારા શબ્દો જ બોલવા, અને લોકોના વાદવિવાદમાં પડવાની ઇચ્છા રાખવી નહિ. (૧૯)

૬૭૪. અને તે પછી જન્મતની અંદરના પાંચ રજનો નાશ કરવાનું સ્મૃતિમાને ક્ષીપવું. (એટલે) રૂપ, શબ્દ, રસ, ગંધ અને રસર્શના લોભને છૂતવો. (૨૦)

૬૭૫. આ પદાર્થોનો છંદ છોડીને તે સ્મૃતિમાન, સુવિમુક્ત-ચિત્ત, વારંવાર સદ્ધર્મનું ચિંતન કરનારો, અને એકાગ્રતા પામેલો બિહુ અંધકારનો નાશ કરવા સમર્થ થશે. (એમ ભગવાન બોલ્યા.) (૨૧)

[અદૃકવગ્ન ચોથો સમાપ્ત]

તેની અનુક્રમણિકા—કામ, ગુહર્ક, સુહર્ક, પરમર્ક, જરા, મેતેય્ય, પસર, માગન્ધિય, પુરાભેદ, કલહવિવાદ, ચૂળવિયહ, મહાવિયહ, તુવદક, અતદંડ, અને સારિપુત્ર, આ અદૃકવગ્ન-માર્ગનાં સુતો ગણવાં.

[પારાયણવચ્ચ પાંચમો]

૫૫

વત્થુગાથા

૯૭૬. અકિંચનજાવની ઇચ્છા કરનારો (જાવરી નામનો)
મંત્રપારમ બ્રાહ્મણ કોસલ દેશના રમ્ય શહેરથી (શ્રાવસ્તીથી)
દક્ષિણપથમાં ગયો. (૧)

૯૭૭. ત્યાં અસ્સક અને અળક એ બે રાજાઓની
સરહદ પાસે ગોદાવરીના તીર ઉપર ઉચ્છવૃત્તિથી અને ફલ-
મૂલાદિ ઉપર પોતાની ઉપજવિકા ચલાવીને રહેવા લાગ્યો. (૨)

૯૭૮. તેની આસપાસ એક મોટું ગામ વસ્યું. તેમાંથી
તેને જે મળ્યું તે લઈને તેણે એક મોટો યજ્ઞ કર્યો. (૩)

૯૭૯. મોટો યજ્ઞ પૂરો કરીને ફરી તે આશ્રમમાં ગયો.
તે આશ્રમમાં ગયો કે તરત જ ત્યાં બીજો એક બ્રાહ્મણ
આવ્યો. (૪)

૯૭૭. અહીં હું અર્દુકથાને અનુસર્યો છું. પણ 'અળકની સરહદ
ઉપર અને અસ્સકની હદમાં' એવો અર્થ પણ કરી શકાય એમ છે.

૯૮૦. તેના પગમાં ચાઠાં પડ્યાં હતાં, દાંત મલિન થયા હતા, માથું ધૂળથી ભરેલું હતું, અને તે તરસ્યો થયો હતો. તે બાવરી પાસે આવીને પાંચસો કાર્પાપણ માગવા લાગ્યો. (૫)

૯૮૧. તેને જોઈને બાવરીએ તેને આસન ઉપર બેસાડ્યો અને તેને ક્ષણસમાચાર પૂછ્યા, અને તે બોલ્યો: (૬)

૯૮૨. મારી પાસે જે કંઈ આપવા જેવું હતું તે બધું હું આપી ચૂક્યો છું. હે બ્રાહ્મણ, મારી પાસે હવે પાંચસો કાર્પાપણ નથી; એટલે મને મારે કામે લાગવાની પરવાનગી આપ. (૭)

૯૮૩. હું ચાચના કડું છું છાં બવાન (તું) દેતો નથી તો આજથી સાતમે દિવસે તારા માથાના સાત કટકા થાઓ. (૮)

૯૮૪. પોતાનો સામાન ભેગો કરીને તે દાંભિકે આવેા ભયંકર શાપ દીધો. તેનું તે વચન સાંજળીને બાવરી દુઃખિત થયો. (૯)

૯૮૫. તે શોકશલ્યથી વિહ્વ થઈને ઉપવાસને લીધે સુકાવા લાગ્યો, અને તે વિચારને લીધે તેનું ચિત્ત ધ્યાનસમાધિમાં ચોંટતું નહોતું. (૧૦)

૯૮૬. ઉત્તરસ્ત અને દુઃખી થયેલા તે બાવરીને જોઈને તેનો હિતેચ્છુ દેવ તેની પાસે આવીને બોલ્યો કે (૧૧)

૯૮૭. તે બ્રાહ્મણ માથું એટલે શું એ જાણતો નથી. તે દાંભિક ધનલોભી છે. તેને માથાનું અને માથાના ફૂટવાનું જ્ઞાન નથી. (૧૨)

૯૮૮. હે દેવ, તો પછી આ તું જાણે છે, અને હું આ પૂછું છું તે મને કહે. માથું અને માથાનું ફૂટવું શું એ અને

વારી પાસેથી સાંભળવા દે. (૧૩)

૯૮૯. હું પણ તે જાણુતો નથી. તેનું મને જ્ઞાન નથી. કારણકે માયું અને માયાનું કૂટવું જે જિન હોય તેઓ જ જાણે છે. (૧૪)

૯૯૦. તો પછી આ પૃથ્વીમંડલ ઉપર માયું અને માયાનું કૂટવું એ જાણનાર કોણ છે તે, હે દેવ, મને કહે. (૧૫)

૯૯૧. કપિલવરણ નગરમાંથી નીકળેલો, લોકનાયક, ધક્વાકુરાજવંશજ અને (જગતને) પ્રકાશિત કરનારો એવો શાક્યપુત્ર છે. (૧૬)

૯૯૨. હે બ્રાહ્મણ, તે સંયુક્ત, સર્વ ધર્મોમાં પારંગત, સર્વાભિયાબલ પામેલો, સર્વ ધર્મોમાં દેખતો, સર્વ ધર્મોના અંતને પામેલો, અને ઉપાધિઓનો નાશ કરીને મુક્ત થયેલો છે. (૧૭)

૯૯૩. તે ચક્ષુધ્માન યુદ્ધ ભગવાન લોકોને ધર્મોપદેશ કરે છે. ત્યાં જઈને તેને આ પૂછ, એટલે તે તને સમજાવશે. (૧૮)

૯૯૪. સંયુક્તઃશબ્દ સાંભળતાંવેત જ આવરી હર્ષિત થયો, તેનો શોક ઓછો થયો, અને તે અત્યંત આનંદિત થયો. (૧૯)

૯૯૫. તે હર્ષિત, આનંદિત અને સંતુષ્ટ આવરીએ તે દેવને પૂછયું: તે લોકનાયક કયા ગામમાં, શહેરમાં કે પ્રદેશમાં રહે છે કે જ્યાં જઈને તે દ્વિપદોત્તમ સંયુક્તને અમે નમસ્કાર કરી શકીએ? (૨૦)

૯૯૬. તે વિપુલપ્રજા, વિપુલશ્રેષ્ઠબુદ્ધિ, અપ્રતિમ કુરીણ, અનામ્લ અને મૂર્ધાધિપાત જાણનારો મનુષ્યર્ષભ શાક્યપુત્ર જિન કોસલ દેશમાં આવસ્તીમાં રહે છે. (૨૧)

૯૯૭. તે પછી બાવરીએ પોતાના મંત્રપારગ બ્રાહ્મણ સિંચેને કહ્યું. “હે માથુવો, હું તમને કહું છું, માતું વચન સાંભળો. (૨૨)

૯૯૮. જોતો આ જગતમાં વારંવાર પ્રાદુર્ભાવ થવો મુશ્કેલ છે એવો પ્રસિદ્ધ સંશુદ્ધ ઇલ્લોલકર્મા જન્મ્યો છે, તો તમે પુરત જ શ્રાવસ્તી જઈને તે દ્વિપદોત્તમને મળો. (૨૩)

૯૯૯. (તેઓ બોલ્યા—) હે બ્રાહ્મણ, તેને જોઈને આ શુદ્ધ છે એમ અમે કઈ રીતે ઓળખીએ? અમને ન સમજનારાઓને જેનાથી તેને ઓળખી શકાય એ (નિશાની) કહો. (૨૪)

૧૦૦૦. (બાવરી—)અમારા અધ્યયનમાં મહાપુરુષનાં લક્ષણો આવી ગયાં છે. તે બીજીસ છે અને અનુક્રમે તે બધાંનું વર્ણન મળી આવે છે. (૨૫)

૧૦૦૧. જે મનુષ્યના માત્ર ઉપર આ મહાપુરુષનાં લક્ષણો મળી આવે તેની બેજ ગતિ થાય છે, ત્રીજી થતી નથી. (૨૬)

૧૦૦૨. જો તે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહે તો આ પૃથ્વી જીતીને તેનું અદંડ, અશસ્ત્ર અને ધર્મથી પાલન કરે છે. (૨૭)

૧૦૦૩. પણ જો તે ઘર છોડીને અનાગારિક પ્રવ્રજ્યા લે તો અજ્ઞાનાવરણ દૂર કરનાર અર્ધન અને અનુત્તર સંશુદ્ધ થાય છે. (૨૮)

૧૦૦૪. મારો જન્મ, ગોત્ર, લક્ષણ, વેદવિદ્યા અને મારા શિષ્યો કેટલા એ, અને માયું તથા માયું ફૂટવું, એ બધી વસ્તુઓ તમે તેને તમારા મનમાં જ પૂછજો. (૨૯)

૧૦૦૫. તે જો અનાવરણગ્રાની શુદ્ધ હશે તો તમે મનમાં

જ પહેલા પ્રશ્નોના જવાબ આપશે. (૩૦)

૧૦૦૬. બાવરીનું આ કથન સાંભળીને તેના સોળ બ્રાહ્મણ શિષ્યો—અજિત, તિરપ્રમેતેય, પુણ્યક અને પ્રેતગૃહ, (૩૧)

૧૦૦૭. ધોતક, ઉપસીવ, નન્દ અને હેમક, તોદિય્ય અને કપ્પ એ બંને, અને પંડિત જાતુકણ્ણી, (૩૨)

૧૦૦૮. લદ્રાવુધ, ઉદય અને પોસાલ બ્રાહ્મણ, શુદ્ધિમાન મોધરાજ, અને મહર્ષિ પિંગિય—(૩૩)

૧૦૦૯. આ બધા પોતપોતાના બ્રાહ્મણગણના આગેવાનો, સર્વ લોકોમાં પ્રસિદ્ધ, સમાધિમાન, ધ્યાનરત, સુર, અને પૂર્વજન્મમાં જેમણે પુણ્ય કરેલું છે એવા, (૩૪)

૧૦૧૦. જટા અને અગ્નિનયર્મ ધારણ કરનારા એવા— તે બાવરીને નમસ્કાર કરીને અને પ્રદક્ષિણા કરીને ઉત્તર દિશા તરફ ચાલવા લાગ્યા. (૩૫)

૧૦૧૧. ત્યારે પહેલાં તેઓ અગ્રકની માહિષ્મતી રાજધાનીમાં આવ્યા, ત્યાંથી (અનુક્રમે) ઉજ્જયિની, ગોનદ, વિદિશા અને વનસા નામના નગરમાં, (૩૬)

૧૦૧૨. કૌશાંબી, સાકેત, અને સર્વ નગરોમાં શ્રેષ્ઠ શ્રાવસ્તી. સેલવ્ય, કપિલવસ્તુ, કુસિનારામંદિર, (૩૭)

૧૦૧૩. પાવા, ભોગનગર, વૈશાલિ, મગધપુર (રાજગૃહ), અને રમણીય અને મનોરમ પાષાણક ચૈત્યમાં તેઓ

૧૦૧૧. ‘અઠ્ઠકસ્સ પતિટ્ઠાનં’નો અર્થ ‘અજકોની રાજધાનીમાં’ કર્થો છે. પણ ‘અજકનું’ પતિટ્ઠાન નામનું શહેર હવું કે કેમ એ સમજાવું નથી.

આવ્યા. (૩૮)

૧૦૧૪. તરસ્થો જેમ પાણી તરફ જાય છે, વાણિયો જેમ મોટા ફાયદા તરફ જાય છે, અને તડકાથી તપી ગયેલો માણસ જેમ છાંયા તરફ જાય છે તેમ ત્વરાથી તેઓ પવંત ઉપર ચડ્યા. (૩૯)

૧૦૧૫. બિહુસંઘથી પુરસ્કૃત એવા ભગવાન તે વખતે અરણ્યમાં ગજના કરનારા સિંહની જેમ બિહુઓને ધર્મોપદેશ કરતા હતા. (૪૦)

૧૦૧૬. પ્રકાશનારા સૂર્ય જેવા અને પૂનમને દિવસે પૂર્ણતાએ પહોંચેલા ચંદ્રના જેવા તે મંબુદ્ધને અજિતે જોયા. (૪૧)

૧૦૧૭. અને તેમના ગાત્ર ઉપર પરિપૂર્ણ લક્ષણો જોઈને તે એક બાળુ ભોમો રહ્યો, અને હર્ષિત થઈને તેણે પોતાના મનમાં ને મનમાં જ (બુદ્ધને) પ્રશ્નો પૂછ્યા: (૪૨)

૧૦૧૮. પ્રથમ તેનું (બાવરીનું) આયુષ્ય કહો અને પછી ગોત્ર અને લક્ષણો કહો; પછી વેદાધ્યયન, અને પછી તે કેટલા પ્રહારોને શીખવે છે તે કહો. (૪૩)

૧૦૧૯. તેનું વય એકસોવીસ વર્ષનું છે. ગોત્ર બાવરી, તેનાં ગાત્રો ઉપર ત્રણ લક્ષણો છે અને તે ત્રણ વેદમાં પારંગત છે. (૪૪)

૧૦૨૦. તે લક્ષણગુણમાં, ઇતિહાસમાં, નિધંદુમાં અને કૈટુલમાં પણ પારંગત છે. સ્વધર્મમાં પારંગત એવા તે પાંચસો વિદ્યાર્થીઓને વેદ શીખવે છે. (૪૫)

૧૦૨૧. હે તૃષ્ણાનો નશ કરનાર નરોત્તમ, બાવરીના શરીર ઉપર ક્યાં લક્ષણો છે તે કહો. અને તમારે વિશે અમારા

મનમાં શંકા રહેવા દેતા નહિ. (૪૬)

૧૦૨૨. તે જીભથી પોતાનો ચહેરો ઢાંકી શકે છે, તેની ભમ્બરોની વચ્ચે લોભ છે, અને હે માણુવ, તેનું વચ્ચગુણ ક્રોધાવહિત છે એમ સમજ. (૪૭)

૧૦૨૩. પ્રશ્નો પૂછેલા સંભળાતા નહિ અને જવાબો સંભળાતા હતા, એટલે ત્યાં ભેગા થયેલા લોકો આનંદિત થઈને અને હાથ જોડીને વિચાર કરવા લાગ્યા કે (૪૮)

૧૦૨૪. આ પ્રશ્નો પૂછનાર કયો દેવ, બ્રહ્મા કે સુજંપતિ ઈંદ્ર હશે ? આ (ભગવાન) મનમાં ને મનમાં પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબ કોને આપે છે ? (૪૯)

૧૦૨૫. હે ભગવન, બાવરી માથું અને માથું ફૂટવું (એટલે શું એમ) પૂછે છે. હે ઋષિ, તેનો જવાબ આપીને અમારી શંકા દૂર કરો. (૫૦)

૧૦૨૬. અવિદ્યા એ માથું, અને શ્રદ્ધા, સ્મૃતિ, સમાધિ, કુસલચંદ્ર, અને ઉત્સાહથી સંપન્ન વિદ્યા (પ્રજ્ઞા) એ માથું ફેડનારી, એમ સમજ. (૫૧)

૧૦૨૭. આથી તે (અજિત) માણુવે મહા આનંદથી ઉત્સાહિત થઈને અને અજિનયર્મ એક ખભા ઉપરથી ઓઢીને ભગવાનના પગ ઉપર પોતાનું માથું મૂક્યું. (૫૨)

૧૦૨૮. હે મારિષ, હે ચક્ષુભન, બાવરી બ્રાહ્મણ શિષ્યો— સહિત હર્ષિત અને આનંદિત થઈને તમારે પગે પડું છું. (૫૩)

૧૦૨૯. હે માણુવ, બાવરી બ્રાહ્મણ શિષ્યોસહિત સુખી થાઓ, અને તું પણ સુખી અને ચિરજીવી થા. (૫૪)

૧૦૩૦. બાવરીની, તારી કે તમારા જવાની જે કંઈ શંકા

હોય તે બધી પૂછવાની હું રળ આપું છું; તમારા મનમાં જે
કંઈ હોય તે તમે પૂછો. (૫૫)

૧૦૩૧. સંશુદ્ધે રળ આપ્યાથી અનિતે ત્યાં નીચે બેસીને
અને હાથ જોડીને તથાગતને પ્રથમ પ્રશ્ન પૂછ્યો. (૫૬)

આ પ્રાસ્તાવિક ગાથાઓ

અજિતમાણવપુત્રા (૧)

૧૦૩૨. આ જગત શાનાથી ઢંકાય છે,—એમ આયુષ્માન અજિત બોલ્યો—તે શાને લીધે નથી પ્રકાશતું, આનું અભિલેપન કયું, અને તેને મહાભય કયો ? (૧)

૧૦૩૩. હે અજિત જગત અવિદ્યાથી ઢંકાયું છે,—એમ જગવાન બોલ્યા—માત્સર્ય અને પ્રમાદને લીધે તે પ્રકાશતું નથી, વાસના એ તેનું અભિલેપન છે, અને દુઃખ એ તેને મહાભય છે, એમ હું કહું છું. (૨)

૧૦૩૪. સર્વત્ર પ્રવાહો વહે છે—એમ આયુષ્માન અજિત બોલ્યો—તે પ્રવાહોનું નિવારણ શું ? પ્રવાહોનું નિયમન શું ? અને પ્રવાહો શાનાથી અંધ થાય છે ? (૩)

૧૦૩૫. હે અજિત. જગતમાં જે પ્રવાહો છે—એમ જગવાન બોલ્યા—તેમનું સ્મૃતિ એ નિવારણ છે. તે જ પ્રવાહોનું નિયમન છે, અને પ્રણાથી તે અંધ થાય છે. (૪)

૧૦૩૬. હે મારિષ, પ્રણા અને સ્મૃતિ—એમ આયુષ્માન

અનિત બોલ્યો—અને નામરૂપનો નિરોધ ક્યાં થાય છે એ હું પૂછું છું, તે મને કહો. (૫)

૧૦૩૭. હે અનિત, તો આ જે પ્રશ્ન પૂછ્યો તેનો હું જવાબ આપું છું. જ્યાં નામ અને રૂપ પૂર્ણપણે નિરોધ પામે છે તે હું તને કહું છું. વિજ્ઞાનના નિરોધથી આનો નિરોધ થાય છે. (૬)

૧૦૩૮. ઇહલોકમાં જે અનેક અહંતો અને શૈક્ષ્ય છે તેઓમાં તમે કુશળ છો, એટલે તેમનું વર્તન કેવું હોય એ હું તમને પૂછું છું. તે, હે મારિષ, મને કહો. (૭)

૧૦૩૯. ભિક્ષુએ કામોપભોગની વાંચ્છા રાખવી નહિ, મનથી પવિત્ર થવું, બધા ધર્મોમાં કુશળ અને સ્મૃતિમાન થઈને તેણે પ્રવ્રણ્યા લેવી. (૮)

તિસ્સમેત્તેય્યમાણુવપુન્છા (૨)

૧૦૪૦. આ જગતમાં કાણુ સંતુષ્ટ (કહેવાય)?—એમ આયુષ્માન તિસ્સમેત્તેય્ય બોલ્યો—કોને પ્રકંપો નથી? બન્ને અન્તો જાણીને પ્રસાદી મધ્યને કાણુ વળગી નથી રહેતો? તમે કોને મહાપુરુષ ગણો છો? અને આ જગતમાં કાણુ તૃષ્ણાની પાર જાય છે? (૧)

૧૦૪૧. હે મેત્તેય્ય, જે કામોપભોનો ત્યાગ કરીને બ્રહ્મચારી, —એમ જગવાન બોલ્યા—વીતતૃષ્ણ અને કાયમ સ્મૃતિમાન થાય છે તે બિહુ પ્રસાદી શાંત (સંતુષ્ટ) થાય છે; તેને પ્રકંપો નથી. (૨)

૧૦૪૨. તે બન્ને અન્તો જાણીને પ્રસાદી મધ્યને વળગી રહેતો નથી. તેને જ હું મહાપુરુષ ગણું છું; અને આ જગતમાં તે જ તૃષ્ણાની પાર જાય છે. (૩)

પુણ્યક્રમાણવપુત્રા (૩)

૧૦૪૩. અપ્રકંપ્ય અને સંસારનું મૂળ જાણનારા એવા પાસે—એમ આયુષ્માન પુણ્યક્રમોત્પન્નો—પ્રથમ પૂછવાના હેતુથી હું આવ્યો છું. જ્ઞાનાથી બંધાયેલા ઋષિ, ક્ષત્રિય, બ્રાહ્મણ કે બીજા મનુષ્યો દેવાને ઉદ્દેશીને આ જગતમાં બિન્નબિન્ન યજ્ઞો કરે છે એ હું પૂછું છું. હે ભગવન્, તે મને કહો. (૧)

૧૦૪૪. હે પુણ્યક્રમ, જે કાઈ ઋષિ—એમ ભગવાન બોલ્યા—ક્ષત્રિય, બ્રાહ્મણ કે બીજા મનુષ્યો દેવાને ઉદ્દેશીને આ જગતમાં બિન્નબિન્ન યજ્ઞો કરે છે તે, હે પુણ્યક્રમ, પુનર્જન્મની ઇચ્છા ધરાવનારા અને જરાથી બદલે હોવાને લીધે યજ્ઞ કરે છે. (૨)

૧૦૪૫. જે કાઈ ઋષિ—એમ આયુષ્માન પુણ્યક્રમોત્પન્નો—ક્ષત્રિય, બ્રાહ્મણ કે બીજા મનુષ્યો દેવાને ઉદ્દેશીને આ જગતમાં બિન્નબિન્ન યજ્ઞો કરે છે તે હે ભગવન્, હે મારિષ, યજ્ઞકર્મમાં સાવધ રહીને જન્મ અને જરા તરી જાય છે ખરા ! હે ભગવન્, આ હું તમને પૂછું છું, તે મને કહો. (૩)

૧૦૪૬. હે પુણ્યક, તેઓ પ્રાર્થના કરે છે, સ્તુતિ કરે છે, આશા પ્રગટ કરે છે, હવન કરે છે—એમ ભગવાન બોલ્યા— પોતાના લાભ માટે કામસુખની યાચના કરે છે. યજ્ઞમાં ગૂંથાયેલા ભવલોભાસક્ત તેઓ જન્મ અને જરા તરી જતા નથી, એમ હું કહું છું. (૪)

૧૦૪૭. હે મારિષ, યજ્ઞમાં ગૂંથાયેલા તેઓ જે જન્મ અને જરા તરી જતા નથી, તો પછી, હે મારિષ, દેવમનુષ્યલોકમાં ક્રાણુ જન્મ અને જરા તરી જાય છે એ હું પૂછું છું, તે હે ભગવન, મને કહો. (૫)

૧૦૪૮. હે પુણ્યક, જન્મતની નાનીમોટી વસ્તુઓ પ્રસાથી જાણીને—એમ ભગવાન બોલ્યા—જેને ધ્રુલોકમાં પ્રકંપ રહ્યો નથી, જે શાંત, વીતધૂમ, વીતદુઃખ અને વીતતૃષ્ણ હોય તે જ જન્મ અને જરા તરી જાય છે એમ હું કહું છું. (૬)

મેત્તગૂમાણુવપુચ્છ (૪)

૧૦૪૯. હે ભગવન, તમને હું વેદપારગ અને ભાવિતાત્મા ગણું છું—એમ આયુષ્માન મેત્તગૂ બોલ્યો— માટે હે ભગવન, હું તમને પૂછું છું તે કહો. આ જગતમાં જે અનેક જાતનાં દુઃખો છે તે ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? (૧)

૧૦૫૦. હે મેત્તગૂ, તું મને દુઃખની ઉત્પત્તિ પૂછે છે—એમ ભગવાન બોલ્યા—તો તે હું જાણું છું તે પ્રમાણે હું તને કહું છું. આ જગતમાં જે અનેક પ્રકારનાં દુઃખો છે તે ઉપાધિઓમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. (૨)

૧૦૫૧. જે અવિદ્યાન મંદબુદ્ધિ ઉપાધિ કરે છે તે વારંવાર દુઃખ ભોગવે છે. માટે દુઃખનું ઉત્પત્તિકારણ જાણનારા સમજી માણસે ઉપાધિ કરવી નહિ. (૩)

૧૦૫૨. જે મેં પૂછ્યું તે તમે કહ્યું. હવે બીજું પૂછું છું તે કહો. સુષ્ઠ જનો ઓધ, જન્મ, જરા, શોક અને પરિદેવ કઈ રીતે તરી જાય છે તે, હે મુનિ, મને બરાબર સમજાવો.

કારણુ આ ધર્મ તમે સારી રીતે જાણો છો. (૪)

૧૦૫૩. હે મેતગૂ, જે માણસના આયુષ્યમાં પ્રત્યક્ષ-
ફલદાયક છે—એમ જાગવાન બોલ્યા—અને જેનું જ્ઞાન મેળવીને
સ્મૃતિમાન થઈને વર્તનારો મનુષ્ય આ જગતમાં તૃષ્ટ્યાની પાર
જાય છે તે ધર્મ હું તને કહું છું. (૫)

૧૦૫૪. હે મહર્ષિ, જેનું જ્ઞાન મેળવીને સ્મૃતિમાન થઈને
વર્તનારો મનુષ્ય આ જગતમાં તૃષ્ટ્યાની પાર જાય છે તે ઉત્તમ
ધર્મનું હું અભિનંદન કરું છું. (૬)

૧૦૫૫. હે મેતગૂ, જે કંઈ તું—એમ જાગવાન બોલ્યા—
ઉપર, નીચે, ચોમેર અને મધ્યમાં જાણી તેમાં તૃષ્ટ્યા,
દષ્ટિ અને વિજ્ઞાનને દ્વર ખસેડીને કોઈ પણ જાવ ઉપર અવલંબી
રહેતો નહિ. (૭)

૧૦૫૬. આ પ્રમાણે આલનારો સ્મૃતિમાન, અપ્રમત અને
વિદ્વાન બિહુ મમત્વને છોડીને આ જ લોકમાં જન્મ,

૧૦૫૩. પ્રત્યક્ષફલદાયક, એ સંબંધમાં મૂળ શબ્દ ‘અનીતિહં’
છે. આનો સીધો અર્થ તે। ‘અનીતિનો ત્યાગ કરનારો’ (અનીતિ+હા)
એવો થાય. પરંતુ ૧૧૩૫ મી ગાથામાં ‘સન્નં તં ઇતિહીતિહં સન્નં તં
તક્ષવૃદ્ધનં’ છે. અને આનો અર્થ ‘આમ હવું’ અને ‘તેમ હવું’ એવો
કરવો પડે છે. તે ઉપરથી અનીતિહં માં જે દીર્ઘ ની છે તે ફક્ત
હંદમેળ માટે જ દીર્ઘ કરવામાં આવ્યો હશે. અર્ઘ્યકથાકારે પણ
‘અનીતિહં તિ અસ્તપન્નવસ્ત્વં’ એમ કહ્યું છે. એટલે કેવળ પરંપરા અને
અનુમાનથી કરાવેલો ધર્મ નહિ, પરંતુ જેનો સાક્ષાત્કાર આ જ
આયુષ્યમાં કરી શકાય તે (અનુ+ઈતિહં) ધર્મ.

જરા, શોક, પરિદેવ અને દુઃખનો ત્યાગ કરશે. (૮)

૧૦૫૭. મહર્ષિના આ ભાષણનું હું અભિનંદન કરું છું. હે ગોતમ, ઉપાધિરહિત (નિર્વાણ) કેવું હોય છે તે તમે ઉત્તમ રીતે કહ્યું. હે ભગવન્, તમે ખાતરીથી દુઃખનો ત્યાગ કર્યો; કારણ આ ધર્મ તમે ઉત્તમ રીતે જાણો છો. (૯)

૧૦૫૮. હે મુનિ, જે આસ્તિકાને તમે ઉપદેશ આપશો તેઓ પણ અવશ્ય દુઃખનો ત્યાગ કરશે. માટે હે નાગ (અપાપ), તમારી પાસે આવીને તમને હું નમસ્કાર કરું છું. હે ભગવન્, તમે આસ્તિક એવા મને ઉપદેશ આપો એ જ મારી અપેક્ષા છે. (૧૦)

૧૦૫૯. (ભગવાન—) જે બ્રાહ્મણ વેદપારગ, અક્રિયન, અને કામભવમાં અનાસક્ત હશે તે જ આ ઓધ ખાતરીથી તરી જશે; તે જ કાર્કિન્ધરહિત અને શંકારહિત, હિતીર્ણ અને પાર પામેલો છે એમ જાણવું. (૧૧)

૧૦૬૦. આ જગતમાં તે જ વિદ્વાન અને વેદપારગ માણસ છે, તે જ ભવાભવમાં આસક્તિનો ત્યાગ કરશે, તે જ નિસ્તૃષ્ણ, નિઃકુંઘ અને વાસનારહિત છે, અને તે જ જન્મજરા તરી જાય છે, એમ હું કહું છું. (૧૨)

ધોતકમાણુવપુચ્છા (૫)

૧૦૬૧. હે ભગવન, હું તમને પૂછું છું તે મને કહેા—
એમ આયુષ્માન ધોતક બોલ્યો—તમારા વચનની હું અપેક્ષા
રાખું છું. તમારો ઉપદેશ સાંભળીને હું નિર્વાણનો માર્ગ શીખીશ. (૧)

૧૦૬૨. હે ધોતક, એમ જો હોય તો—એમ ભગવાન
બોલ્યા—તું કુશળ અને સ્મૃતિમાન થઈને મારો આ ધર્મ
જાણવાની મહેનત કર. મારો ઉપદેશ સાંભળીને તું તારા
નિર્વાણનો માર્ગ શીખી શકીશ. (૨)

૧૦૬૩. (ધોતક—) દેવમનુષ્યલોકમાં અકિંચન થઈને
રહેનારા આ બ્રાહ્મણને હું જોઉં છું. હે સમન્તચક્ષુ, એવા
તમને નમસ્કાર કરું છું. હે શાક્ય, મારી શંકાઓમાંથી મને
મુક્ત કરો. (૩)

૧૦૬૪. (ભગવાન—) હે ધોતક, આ જગતમાં કોઈ
પણ માણસને મુક્ત કરવા હું જતો નથી. તું બધો ધર્મ
જાણનારો થા. આનાથી તું આ ઓથ તરી જઈશ. (૪)

૧૦૬૫. (ધોતક—) હે બ્રહ્મન, હું એકાન્તવાસધર્મ જાણી શકું એવી રીતે મને ઉપદેશ આપો; જેનાથી હું આકાશના જેવો નિર્દોષ થઈને આ જ લોકમાં શાંત અને અનાશ્રિત થઈને રહું. (૫)

૧૦૬૬. હે ધોતક, પોતાના આયુષ્યમાં જે પ્રત્યક્ષકલ્પાયક છે—એમ ભગવાન બોલ્યા—અને જેનું જ્ઞાન મેઘવીને સ્મૃતિમાન થઈને વર્તનારો આ જગતમાં તૃષ્ણાની પાર જાય છે એવી શાંતિ હું તને કહું છું. (૬)

૧૦૬૭. (ધોતક—) હે મહર્ષિ, જેનું જ્ઞાન મેઘવીને સ્મૃતિમાન થઈને વર્તનારો તૃષ્ણાની પાર જાય છે તે ઉત્તમ શાંતિનું હું અભિનંદન કહું છું. (૭)

૧૦૬૮. હે ધોતક, જે કંઈ ઉપર, નીચે, ચારે બાજુ અને વચ્ચે—એમ ભગવાન બોલ્યા—તું જાણે તે આ જગતમાં આસક્તિમય છે એમ જાણીને તેના ભવાભવની તૃષ્ણા તું રાખતો નહિ. (૮)

ઉપસીવમાણવપુરુષા (૬)

૧૦૬૯. હે શાક્ય, આ મહોદ્ધ—એમ આયુષ્માન ઉપસીવ બોલ્યો—હું કશાનો પણ આશ્રય લીધા વગર એકાકી તરી જઈ શકતો નથી. હે સમન્તયક્ષ, જેના આશ્રયથી હું આ ઓધ તરી શકું એવું આલંબન મને કહેા. (૧)

૧૦૭૦. હે ઉપસીવ, આર્કિચન્ય જોનારો અને સ્મૃતિમાન થઈને—એમ ભગવાન બોલ્યા—કંઈ નથી એ આલંબનને આશ્રયે ઓધ તરી જા, કામોપભોગનો ત્યાગ કરીને શંકામુક્ત થા, અને રાતદિવસ તૃષ્ણાક્ષયનું (નિર્વાણનું) ચિંતન કર. (૨)

૧૦૭૧. જે સર્વ કામોપભોગમાં વીતરાગ હોય—એમ આયુષ્માન ઉપસીવ બોલ્યો—અન્ય પદાર્થો છોડીને આર્કિચન્યને આશ્રય કરનારો હોય અને તે પરમસંસારાવિમુક્તિથી વિમુક્ત થયેલો હોય તે, તે ભવમાં સ્થિર રહી શકે ખરો ? (૩)

૧૦૭૨. હે ઉપસીવ, જે બધા કામોપભોગમાં વીતરાગ હોય, અન્ય પદાર્થો છોડીને આર્કિચન્યનો આશ્રય કરનારો હોય

અને તે પરમસંઘાવિમુક્તિથી વિમુક્ત થયેલો હોય તે, તે ભવમાં સ્થિર રહી શકશે. (૪)

૧૦૭૩. (ઉપસીવ—) હે સમન્તયજ્ઞુ, જો તે ત્યાં અમંથ્ય વર્ષો સ્થિર રહે તો તે ત્યાં જ નિર્વાણ પામે ખરો? કે તેનું વિજ્ઞાન પુનર્જન્મ લેશે? (૫)

૧૦૭૪. હે ઉપસીવ, દીવાની જ્યોત જેમ પવનના વેગથી —એમ ભગવાન જોડ્યા—અસ્ત પામે છે, અને કોઈ પણ નામાભિધાન પામતી નથી, તે રીતે નામકાયાથી વિમુક્ત થયેલો મુનિ અસ્ત પામે છે અને કોઈપણ નામાભિધાન પામતો નથી. (૬)

૧૦૭૫. (ધોતક—) હે મુનિ, તે અસ્ત પામે છે કે નાશ પામે છે? કે તે સદાસર્વદા અરોગ થાય છે, એ મને બરાબર સમજવો. કારણ આ ધર્મ તમે બરાબર જાણો છો. (૭)

૧૦૭૬. હે ઉપસીવ, જે અસ્ત પામે છે તેને માપ નથી, —એમ ભગવાન જોડ્યા—જેનાથી તેની કશામાં પણ મણુના થઈ શકે તેવું (લોભાદિ માપ) તેને નથી. બધા જ પદાર્થો લય પામે એટલે તે વિષે બધા વાદવિવાદ પણ લય પામે છે. (૮)

નન્દમાણુવપુચ્છા (૭)

૧૦૭૭. આ જગતમાં લોકો કેટલાકને મુનિ કહે છે--એમ આયુષ્યમાન નન્દ બોલ્યો--પણ તેમનું આ કહેવું જરાખર છે ખરું ? તેઓ જ્ઞાનસંપન્નને મુનિ કહે છે કે (કેવળ પ્રતાદિ) ઉપજીવિકાસંપન્નને મુનિ કહે છે ? (૧)

૧૦૭૮. (ભગવાન—) હે નન્દ, દષ્ટિથી, શ્રુતિથી કે જ્ઞાનથી મુનિ નથી થવાતું એમ મુજો કહે છે. મનમાંના વિરોધનો નાશ કરીને જે નિર્દુઃખ અને નિરતૃષ્ણ થઈને રહે છે તેમને હું મુનિ કહું છું. (૨)

૧૦૭૯. જે કોઈ શ્રમણ કે બ્રાહ્મણ—એમ આયુષ્યમાન નન્દ બોલ્યો—દષ્ટિ અને શ્રુતથી શુદ્ધિ થાય છે એમ કહે છે, શીલવ્રતથી શુદ્ધિ થાય છે એમ કહે છે, અથવા બીજા અનેક ઉપાયોથી શુદ્ધિ થાય છે એમ કહે છે તેઓ, હે ભગવન, હે મારિષ, તે તે પંથમાં યતાતમા થઈને રહે તો જન્મ અને જરા તરી જાય છે ખરા ? આ હું પૂછું છું. હે ભગવન, તે મને કહો. (૩)

૧૦૮૦. હે નન્દ, જે કાઈ શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ—એમ ભગવાન બોલ્યા—દષ્ટથી અને શ્રુતથી શુદ્ધિ થાય છે એમ કહે છે, શીલવ્રતથી શુદ્ધિ થાય છે એમ કહે છે, અથવા બીજા અનેક ઉપાયોથી શુદ્ધિ થાય છે એમ કહે છે તેઓ, જો તે તે પંથમાં યતાત્મા થઈને વર્તે તોપણ જન્મ અને જરા તરી જતા નથી, એમ હું કહું છું. (૪)

૧૦૮૧. જે કાઈ શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ—એમ આયુષ્માન નન્દ બોલ્યો—દષ્ટથી અને શ્રુતથી શુદ્ધિ થાય છે એમ કહે છે, શીલવ્રતથી શુદ્ધિ થાય છે એમ કહે છે, કે બીજા અનેક ઉપાયોથી શુદ્ધિ થાય છે એમ કહે છે તેઓ જો, હે મુનિ, ઓઘતીણું નથી એમ તમે કહો છો, તો પક્કી, હે મારિષ, દેવમનુષ્યલોકમાં જન્મ અને જરા કોણ તરી જાય છે ? હે ભગવન, આ હું તમને પૂછું છું, તે મને કહો. (૫)

૧૦૮૨. હે નન્દ, બધાંજ શ્રમણો અને બ્રાહ્મણો—એમ ભગવાન બોલ્યા—જન્મ અને જરાથી ઘેરાયેલા (ઢંકાયેલા) છે એમ હું કહેતો નથી. જેઓ આ જગતમાં દષ્ટ, શ્રુત, અનુમિત, બધી જાતનાં શીલવ્રતો અને અનેકવિધ ઉપાયો છોડીને અને સર્વ પ્રકારની તૃષ્ણા જાણીને અનાસ્રવ થાય છે તે માણસો જ ઓઘતીણું છે એમ હું કહું છું. (૬)

૧૦૮૩. (નન્દ—) મહર્ષિનાં આ વચ્ચનો હું અભિનંદન કરું છું. હે ગોતમ, અનુપાધિક (નિર્વાણ) તમે ઉત્તમ રીતે મને સમજાવ્યું. જેઓ આ જગતમાં દષ્ટ, શ્રુત, અનુમિત, સર્વ પ્રકારનાં શીલવ્રતો અને અનેકવિધ ઉપાયો છોડીને બધી જાતની તૃષ્ણા જાણીને અનાસ્રવ થાય છે તે માણસો ઓઘતીણું છે એમ હું પણ કહું છું.

હેમકમાણુવપુચ્છા (૮)

૧૦૮૪. ગોતમના ઉપદેશ પહેલાં—એમ આયુષ્માન હેમક બોલ્યો—જેઓ આ આતું છે અને આમ થશે એવો ઉપદેશ કરતા તે ઉપદેશ બધો પરંપરાથી આવેલો અને બધો તક વધારનારો (હતો). (૧)

૧૦૮૫. તેમાં મને આનંદ આવ્યો નહિ. પરંતુ હે મુનિ, જેનું જ્ઞાન ઝેળવીને સ્મૃતિમાન થઈને વર્તનારો માણસ આ જગતમાં તૃષ્ણાની પાર જાય એવો તૃષ્ણાનો નાશ કરનારો ધર્મ તમે મને કહો. (૨)

૧૦૮૬. (ભગવાન—) હે હેમક, આ જગતમાં દષ્ટ, શ્રુત, અનુમિત, અને વિદ્યાત એવી જે પ્રિય વસ્તુઓ હોય તેમનો છંદ અને લોભ છોડી દેવો એ અચ્યુત નિર્વાણપદ છે, (૩)

૧૦૮૭. એમ જાણીને જે સ્મૃતિમાન આ જ જન્મમાં નિર્વાણ પામે છે તેઓ સર્વદા શાંત રહી જગતમાં તૃષ્ણાની પાર જાય છે. (૪)

તોદૈય્યમાણુવપુચ્છા (૬)

૧૦૮૮. જેને કામોપભોગ નથી—એમ આયુષ્માન તોદૈય્ય બોલ્યો—જેને તૃષ્ણા નથી અને જે શંકાની પાર ગયો હોય તેનો મોક્ષ કઈ જાતનો હોય ? (૧)

૧૦૮૯. હે તોદૈય્ય, જેને કામોપભોગ ન હોય,—એમ ભગવાન બોલ્યા—જેને તૃષ્ણા ન હોય, અને જે શંકાની પાર ગયો હોય તેને મોક્ષ જેવો બીજો કોઈ પદાર્થ રહેતો જ નથી. (તે જ તેનો મોક્ષ) (૨)

૧૦૯૦. હે સમન્તચક્ષુ શાક્ય, તે વાસનારહિત થયો કે તેની વાસના બાકી રહે છે ? તે મુનિ પ્રસાવાન હોય છે કે પ્રસાની કલ્પના કરનારો હોય છે ? એ હું જે રીતે સમજી શકું તે રીતે મને કહો. (૩)

૧૦૯૧. (ભગવાન—) હે તોદૈય્ય, તે વાસનારહિત થાય છે, તેની વાસના બાકી રહેતી નથી. તે પ્રસાવાન થાય છે, પ્રસાની કલ્પના કરનારો નહિ. મુનિ આ રીતે કામભવમાં અનાસક્ત અને અકિંચન હોય છે એમ સમજ. (૪)

૬૫

કૃપમાણુવપુચ્છા (૧૦)

૧૦૬૨. સંસારના મધ્યભાગમાં રહેતાં—એમ આયુષ્યમાન કૃપ બોલ્યો—અને ભયંકર ઓધ ચાલતો હોય ત્યારે, હે મારિષ, જરામૃત્યુપરાયણુ માટે દ્વીપ કયો તે કહો. (૧)

૧૦૬૩. હે કૃપ, સંસારના મધ્યભાગમાં રહેતાં—એમ ભગવાન બોલ્યા—અને ભયંકર ઓધ ચાલતો હોય ત્યારે જન્મ-મૃત્યુપરાયણુ માટે દ્વીપ કયો તે હું તને, હે કૃપ, કહું છું. (૨)

૧૦૬૪. આકિંચન્ય અને અનાદાન એ તે અક્ષાટ દ્વીપ છે, તે જરામૃત્યુનો ક્ષય કરનાર નિર્વાણ છે, એમ હું કહું છું. (૩)

૧૦૬૫. આ જાણીને જે સ્મૃતિમાન લોકો આ જ જન્મમાં પરિનિર્વાણ પામે છે તે મારને વશ થતા નથી; તેઓ મારને અનુસરતા નથી. (૪)

જતુકણિભાણવપુચ્છા (૧૧)

૧૦૯૬. હે વીર, તમે અકામકામી છો એવું સાંભળીને—
એમ આયુષ્યમાન જતુકણિભોલ્યો—ઓધતીર્ણ નિષ્કામ એવા
તમને પૂછવા માટે હું આવ્યો છું. હે સહજનેત્ર, શાંતિપદ કયું તે
કહો. હે ભગવન્ તે મને યથાર્થ રીતે સમજાવો. (૧)

૧૦૯૭. કારણ, સૂર્ય જેમ પોતાના તેજથી પૃથ્વી ઉપર
આક્રમણ કરે છે, તેમ ભગવાન કામોપભોગ ઉપર જ્ય મેળવીને
રહે છે. હે વિપુલપ્રજા, મર્યાદિત પ્રસાવાળા મને, હું સમજી
શકું એવી રીતે, જન્મ અને જરાનો નાશ કરનારો ધર્મ કહો. (૨)

૧૦૯૮. હે જતુકણિ, નિર્વાણ ક્ષેમકર છે એમ સમજીને—
એમ ભગવાન બોલ્યા—કામોપભોગનો લોભ છોડ, અને આસક્તિ
કે અનાસક્તિમાર્થી કંઈ પણ સિલક ન રહેવા દે. (૩)

૧૦૯૯. જે પૂર્વકાલીન હોય તેનું શોષણ કરે, ભવિષ્ય-
કાળમાં કંઈ રહેવા દે નહિ, અને જો તું વર્તમાનકાળને
વળગી નહિ રહે તો ઉપશાંત થઈને રહીશ. (૪)

૧૧૦૦. હે બ્રાહ્મણ, નામરૂપ વિષે સર્વથા વીતલોભ થયેલ
 માણુસને જેનાથી તે મૃત્યુને વશ થાય એવા આસ્ત્રવો
 રહેતા નથી. (૫)

ભદ્રાવુધમાણવપુચ્છા (૧૨)

૧૧૦૧. ગૃહત્યાગી, તૃષ્ણાને ઉચ્છેદ કરનાર, અપ્રકંપ્ય—એમ આયુષ્યમાન ભદ્રાવુધ બોલ્યો—આસક્તિનો ત્યાગ કરનાર, ઓધ-તીર્ણ, વિમુક્ત, વિકલ્પત્યાગી અને સુમેધ એવા તમારી પાસે હું (ધર્મોપદેશની) યાચના કરું છું. અપાપ એવા તમારો ઉપદેશ સાંભળીને અહીંથી આ માણસો સંતુષ્ટ થઈને જશે. (૧)

૧૧૦૨. હે વીર, તમારું જાણણું સાંભળવાની ઇચ્છાથી આ માણસો અનેક દેશોમાંથી અહીં ભેગા થયા છે. તેમને તમારો ધર્મ અરાબર સમજાવીને કહો. કારણકે આ ધર્મ તમે સારી રીતે જાણો છો. (૨)

૧૧૦૩. હે ભદ્રાવુધ, બધી જગતની આદાનતૃષ્ણા—એમ ભગવાન બોલ્યા—પછી તે ભલે ઉપર, નીચે, ચારે બાજુ કે મધ્યમાં હોય તેનો નાશ કરવો. કારણકે જગતમાં પ્રાણી જે જે વસ્તુનું ઉપાદાન કરે છે તે તે દ્વારા માર તેની પાછળ પડે છે. (૩)

૧૧૦૪. માટે, આ લોકોને આસક્ત થયેલા અને મૃત્યુ-
 ધ્યેયને વળગેલા જોઈને સમજી લિહુએ સ્મૃતિમાન થઈને સર્વ
 જગતમાં કોઈ પણ જાતનું ઉપાદાન કરવું નહિ. (૪)

ઉદયમાણવપુચ્છા (૧૩)

૧૧૦૫. ધ્યાનરત, વિમલ, સ્થિર—એમ આયુષ્માન ઉદય બોલ્યો—કૃતકૃત્ય, અનાસ્તવ, અને જે બધા ધર્મોમાં પારંગત છે એવા પાસે હું પ્રશ્ન પૂછવાની ઇચ્છાથી આવ્યો છું. અવિદ્યાનો ભેદ કરનારો અને પ્રજ્ઞાથી મળનારો વિમોક્ષ કયો તે કહો. (૧)

૧૧૦૬. હે ઉદય, કામચ્છંદ અને દૌર્ભનસ્ય—એમ ભગવાન બોલ્યા—એ બન્નેનો ત્યાગ કરનારો, આળસનો નાશ કરનારો, કુશંકાઓનું નિવારણ કરનારો, (૨)

૧૧૦૭. ઉપેક્ષા અને સ્મૃતિથી શુદ્ધ થયેલો, અને જેના આરંભમાં ધાર્મિક વિકર્ષ બળવાન હોય છે તે અવિદ્યાનો ભેદ કરનારો અને પ્રજ્ઞાથી મેળવેલો વિમોક્ષ છે એમ હું કહું છું. (૩)

૧૧૦૮. (ઉદય—) જગતનું સંયોજન કયું? તેને ચિંતા કઈ? જ્ઞાના નાશથી તેને નિર્વાણ મળે છે? (૪)

૧૧૦૯. (ભગવાન—) લોભ એ જગતનું સંયોજન છે;

વિતર્ક તેની ચિંતા છે; અને તૃષ્ણાના નાશથી તેને (જગતને) નિર્વાણ મળે છે. (૫)

૧૧૧૦. (ઉદય—)કઈ રીતે વર્તવાથી માણસના વિજ્ઞાનનો નિરોધ થાય છે તે જગવાનને અમે પૂછીએ છીએ. તેના આપ શો જવાબ આપે છે તે અમે સાંભળવા માગીએ છીએ. (૬)

૧૧૧૧. (જગવાન—) આધ્યાત્મિક અને બાહ્ય વેદનાઓનું અભિનંદન ન કરતાં જે વર્તે છે તેનું વિજ્ઞાન નિરોધ પામે છે. (૭)

પોસાલમાણુવપુચ્છા (૧૪)

૧૧૧૨. જે પૂર્વજન્મ કહી શકે છે,—એમ આયુભાન પોસાલ બોલ્યો—જે અપ્રકંપ્ય છે, જેના સંશયો નષ્ટ થયા છે, અને જે બધા ધર્મોમાં પારંગત છે એવા પાસે હું પ્રથમ પૂછવાની ઇચ્છાથી આવ્યો છું. (૧)

૧૧૧૩. જેણે રૂપસંજ્ઞાઓનેા અતિક્રમ કર્યો હોય, અને દેહબુદ્ધિનેા ત્યાગ કર્યો હોય, તથા જે અંદર કે બહાર કોઈ પણ વસ્તુ નથી એમ જુએ છે, તેને કયું જ્ઞાન મળે છે, અને તે કયે માર્ગે થઈને જાય છે એ, હે શાક્ય, હું તમને પૂછું છું. (૨)

૧૧૧૪. હે પોસાલ, વિજ્ઞાનની બધી પાયરીઓ (કક્ષાઓ) જાણનાર—એમ ભગવાન બોલ્યા—તથાગત, આવો માણુસ કઈ પાયરીએ છે અને તત્પરાયણ થઈને વિમુક્ત થયો છે એ જાણે છે. (૩)

૧૧૧૫. તે પાયરી ઉપર પહોંચેલા માણુસે, પોતાને

જન્મ આકિંચન્યલોકમાં થવાનો સંભવ છે, અને તે વાસના સંયોજનકારક છે, એમ જાણીને અનિત્યાદિ લક્ષણોથી તેની ભાવના (વિપરસના) કરવી. તે કૃતકૃત્ય આલેખને આ મથાર્ય માન મળે છે. (૪)

મોધરાજમાણુવપુચ્છા (૧૫)

૧૧૧૬. મેં શાક્યને (શુદ્ધને) જોવાર પ્રશ્ન પૂછ્યો—એમ આયુષ્માન મોધરાજ બોલ્યો—પણ તે ચક્ષુષ્મન્તે મને જવાબ આપ્યો નહિ; ત્રીજવાર પ્રશ્ન પૂછવાથી તે દેવર્ષિ જવાબ આપે છે એમ મેં સાંભળ્યું છે. (૧)

૧૧૧૭. યશસ્વી જોતમની—તમારી દષ્ટિ કેવી જાતની છે એ ધહલોક, પરલોક અને સદેવક ઘહલોક જાણતા નથી. (૨)

૧૧૧૮. આવી રીતે જોની દષ્ટિ ઉચ્ચ દરજ્જાની છે એવા પાસે હું પ્રશ્ન પૂછવાની ઇચ્છાથી આવ્યો છું. જન્મત તરફ કઈ રીતે જોવાથી તે મનુષ્ય તરફ મૃત્યુરાજ જોતો નથી ? (૩)

૧૧૧૯. (ભગવાન—) હે મોધરાજ, કાયમ સ્મૃતિમાન થઈને જન્મત ચ્ચ છે એ અવલોકન કર, અને આત્મદષ્ટિનો ત્યાગ કર, અને એથી મૃત્યુની પાર જનારો થા. આ રીતે જે જન્મત તરફ જુએ છે તેની તરફ મૃત્યુરાજ જોતો નથી. (૪)

પિંગિયમાણુવપુચ્છા (૧૬)

૧૧૨૦. હું જીર્ણ, અબલ અને વીતવર્ણ છું,—એમ આયુષ્માન પિંગિય બોલ્યો—મારી આંખો સાફ નથી, કાને સાંભળવામાં મુશ્કેલી આવે છે. એટલે મોહબદ્ધ થઈને એકાએક મારો અન્ત ન થાય એ માટે હું સમજી શકું એવી રીતે જન્મજરણો નાશ કરનાર ધર્મ મને કહો. (૧)

૧૧૨૧. હે પિંગિય, લોકો રૂપમાં પ્રમત્ત થઈને—એમ ભગવાન બોલ્યા—દુઃખ ભોગવે છે અને આધાત પામે છે એ જોઈને, હે પિંગિય, પુનર્જન્મ ન થાય એટલા માટે અપ્રમત્ત થઈને તું રૂપનો ત્યાગ કર. (૨)

૧૧૨૨. (હે ભગવન) આ જગતમાં તમારે માટે ચાર દિશા, ચાર વિદિશા, ઉપર અને નીચે (મળાને) એ દસ દિશાઓમાં કંઈ અદૃષ્ટ, અશ્રુત, અનનુભિત અને અવિચાત નથી, માટે જન્મજરણો નાશ કરનારો ધર્મ કયો તે હું સમજી શકું એવી રીતે કહો. (૩)

૧૧૨૭. હે પિંગિય, તૃણામાં બદ્ધ થયેલા—એમ
ભગવાન બોલ્યા!—અને તેનાથી સંતાપ પામનારા તથા જરા-
અસ્ત એવા માણુસોને જો; એને માટે, હે પિંગિય, પુનર્જન્મ
ન થાય એટલા માટે અપ્રમત થઈને તું તૃણાનો ત્યાગ
કર. (૪)

૭૨

પારાયણ્યુત્ત (૧૭)

મગધદેશમાં પાસાયુક એતિયમાં રહેતા હતા ત્યારે ભગવાન આમ બોલ્યા. બાવરીના સોળ બ્રાહ્મણ શિષ્યોએ પોતાના પ્રશ્નોના જવાબ આપવાની વિનંતિ કરી ત્યારે ભગવાને તેમના પ્રશ્નોના યથાયોગ્ય જવાબ આપ્યા. આમાંથી એકાદ જવાબનો પણ અર્થ સમજીને જે તે પ્રમાણે વર્તશે તે જરામરણની પાર જશે. આ ઉપદેશ સંસારની પાર લઈ જનારો હોવાથી આનું નામ પારાયણ્ય છે.

૧૧૨૪. અજિત, તિરસમેત્તેય, પુણ્યક, મેતગૃ, ધોતક, ઉપસીવ, નંદ અને હેમક, (૧)

૧૧૨૫. તોદેય અને કૃપ એ બંને, અને પંડિત જતુકપિથ, બદ્રાવુધ, ઉદય, અને બ્રાહ્મણ પોસાલ, મેધાવી મોધરાજ અને મહર્ષિ પિંગિય, (૨)

૧૧૨૬. આ (શિષ્યો) સદાચારસંપન્ન ઋષિ પાસે— શુદ્ધની પાસે—આવ્યા, અને તેમણે તે શુદ્ધશ્રેષ્ઠને માર્મિક

પ્રશ્નો પૂછ્યા. (૩)

૧૧૨૭. શુદ્ધે તેમના પ્રશ્નોના યથાયોગ્ય જવાબ આપ્યા. તે મુનિએ યોગ્ય જવાબ આપીને તે બ્રાહ્મણોને સંતુષ્ટ કર્યા. (૪)

૧૧૨૮. આદિત્યબંધુ શુદ્ધે સંતુષ્ટ કરેલા તે બ્રાહ્મણો તે શ્રેષ્ઠપ્રજા પાસે બ્રહ્મચર્યનું આચરણ કરવા લાગ્યા. (૫)

૧૧૨૯. શુદ્ધે આપેલા જવાબમાંથી એક પથ જવાબને અનુસરીને જે ચાલશે તે સંસાર તરી જશે. (૬)

૧૧૩૦. તે ઉત્તમ માર્ગની બાવના કરીને તે સંસાર તરી જશે. તે માર્ગ પાર જવા માટે હોવાથી તેને પારાયણ કહે છે. (૭)

૧૧૩૧. પારાયણનું હું અનુગાન કરું છું—એમ આયુષ્માન પિંગિય બોલ્યો—વિપુલપ્રજે (શુદ્ધે) જેમ આ માર્ગ જાણ્યો તેમ તેનો ઉપદેશ કર્યો. તે નિષ્કામ અને નિસ્તૃષ્ણ નાથ કયા ઉદ્દેશથી બોલું બોલે? (૮)

૧૧૩૨. જેના મલ અને મોહ નષ્ટ થયા છે, અને જેણે અહંકાર અને અનાદરશુદ્ધિનો ત્યાગ કર્યો છે તેની સુંદર વાણીનું હું વર્ણન કર્યા કરીશ. (૯)

૧૧૩૩. આ શુદ્ધ તમનો નાશ કરનાર, સમન્તયક્ષુ, સંસારપારજ, સર્વ બલોની પાર ગયેલ, અનાસવ, અને સર્વ દુઃખોથી મુક્ત છે. હે બ્રાહ્મણ, તે નામ પ્રમાણે વર્તનાર શુદ્ધની મેં ઉપાસના કરી. (૧૦)

૧૧૩૪. પક્ષી જેમ ઉજ્જડ જંગલ છોડીને ફલસંપન્ન વનમાં જાય, અથવા હંસ જેમ મોટા સરોવર ઉપર જાય તેમ

અપ્રપ્રજોને છોડીને હું અહીં (ગોતમ પાસે) આવ્યો. (૧૧)

૧૧૩૫. ગોતમના ઉપદેશ પહેલાં, આ આવું છે અને આ આમ થશે એમ જે મને કહેતા તે બધું કેવળ પરંપરાગત આવેલું અને તર્ક વધારનારું હતું. (૧૨)

૧૧૩૬. પણ આ વિપુલપ્રસ ગોતમ, આ વિપુલ શુદ્ધિવાળા ગોતમ એક જ તમનો નાશ કરનારા અને ખરો પ્રકાશ પાડનારા મને જણાયા. (૧૩)

૧૧૩૭. જેણે સમ્યગ્ દષ્ટિ જેમાં છે એવા, અકાલકલદ, તૃષ્ણાનો નાશ કરનારા, નિર્દુઃખ અને અનુપમ ધર્મનો ઉપદેશ મને કર્યો. (૧૪)

૧૧૩૮. હે પિંગિય, તે વિપુલપ્રસ ગોતમથી, તે વિપુલશુદ્ધિ ગોતમથી તું એક ક્ષણવાર પણ દૂર કેમ રહીશ? (૧૫)

૧૧૩૯. જેણે સમ્યગ્ દષ્ટિ જેમાં છે એવા, અકાલકલદ, તૃષ્ણાનો નાશ કરનારા, નિર્દુઃખ અને અનુપમ ધર્મનો તને ઉપદેશ કર્યો, (તેનાથી તું દૂર કેમ રહીશ?) (૧૬)

૧૧૪૦. હે આલ્લણ, તે વિપુલપ્રસ ગોતમથી, તે વિપુલશુદ્ધિ ગોતમથી હું ક્ષણવાર પણ દૂર રહીશ નહિ. (૧૭)

૧૧૪૧. જેણે સમ્યગ્ દષ્ટિ જેમાં છે એવા, અકાલકલદ, તૃષ્ણાનો નાશ કરનારા, નિર્દુઃખ અને અનુપમ ધર્મનો મને ઉપદેશ કર્યો, (તેનાથી હું દૂર રહીશ નહિ.) (૧૮)

૧૧૪૨. હે આલ્લણ, હું તેને રાતદિવસ અપ્રમત બનીને મનથી કે આંખોથી જોઉં છું, તેને નમસ્કાર કરીને રાત વિતાવું છું અને તેનાથી હું તેના સહવાસમાં છું એમ સમજું છું. (૧૯)

૧૧૪૩. મારી શ્રદ્ધા, પ્રીતિ, મન અને સ્મૃતિ જોતમના ઉપદેશથી અલગ થતાં નથી. જે જે દિશામાં તે વિપુલપ્રગ્ન જાય છે તે તે દિશામાં હું નમન કરું છું. (૨૦)

૧૧૪૪. હું વૃદ્ધ અને બલહીન થયાથી મારો દેહ તે દિશામાં જઈ શકતો નથી. પણ મારી સંકલ્પયાત્રા નિત્ય ત્યાં થાય છે; કારણકે, હે બ્રાહ્મણ, મારું મન ત્યાં લાગેલું છે. (૨૧)

૧૧૪૫. હું કાદવમાં પડીને તડકડતો હતો, અને એક ટાપુએથી ભીજી ટાપુએ વહેતો જતો હતો. એટલામાં આધ-તીર્થ અનાસ્રવ સંશુદ્ધને મેં જોયા. (૨૨)

૧૧૪૬. જેમ વસ્ત્રલિ, બદાવુધ અને આળવિજોતમ મોટા શ્રદ્ધાવાન થયા તેમ, હે પિંગિય, તું પણ શ્રદ્ધાવાળો થા. એનાથી તું મૃત્યુધેયની પાર જઈશ. (૨૩)

૧૧૪૬. મુનિનું આ વચન સાંભળીને મારું મન વધારે પ્રસન્ન થયું. અવિદ્યાનું આવરણ દૂર ખસેડનાર, ક્રાંત્યરહિત અને પ્રતિભાશાળી સંશુદ્ધ, (૨૪)

૧૧૪૮. અધિદેવોને અને બધા ઉચ્ચનીચ ભાવોને જાણે છે, અને પોતાને સંશયગ્રસ્ત મથાવનારા માણસોના પ્રશ્નોના (ચોખ્ખા જવાબો આપીને) નિકાલ કરનારા તે શાસ્ત્રા (શુરુ) છે. (૨૫)

૧૧૪૯. અહાર્ય, અગ્રંકોપ્ય અને અનુપમ એવા નિર્વાણને હું ખાતરીથી પામીશ. એમાં મને શક નથી. એવી રીતે હું શ્રદ્ધાવિમુક્ત છું એમ સમજ. (૨૬)

કેશ

(જ્યાં 'પૃષ્ઠ' એમ સાથે લખ્યું નથી ત્યાંનો અંક શ્લોકની સંખ્યા જણાવે છે.)

અકુતોક્તય = જેને ક્યાંયથી જાણ નથી તેવો (૫૬૧)

અકુશલમૂળ = જુઓ શ્લોક ૧૪ ઉપરની નોંધ

અતીર્થપૂર્વ = કોઈ વાર નહિ તરાયેલો (૨૭૭)

અદતાદાન = ન આપેલું લેવું તે-ચોરી

અધિદેવ = દેવથી ઉત્તમ બનાવનાર ઉત્કૃષ્ટ મનોવૃત્તિ (૧૧૪૮)

અનન્યનેય = કોઈથી દોરાય નહિ તેવો-સ્વયંનેતા (૩૬૪)

અનાંત્રામિતા = સક્રાંત્યદિદિ (આત્મા એ બિન પદાર્થ

હોઈ તે નિત્ય છે એવી દષ્ટિ) વિચિકિચ્છા (જુદ

ધર્મ અને સંધના સંબંધમાં શંકા) અને શીલ-

બ્યત પરામાસ (સ્નાનાદિ વ્રતો વડેજ શુકિત

મળશે એવો વિશ્વાસ), આ ત્રણ સંયોજ-

નનો (બંધનનો) જે યોગી નાશ કરી શકે

તો તે સ્રોત-આપત્તિ-માર્ગમાં આવે છે. તેને

(૧) સ્રોત-આપત્તિ-માર્ગસ્થ અને તે માર્ગમાં

સ્થિર થયા બાદ (૨) સ્રોત આપત્તિ ફલસ્થ કહે

છે. તે પછી કામરાગ, દ્વેષ અને મોહ દુર્બળ

થાય એટલે તે સકૃદાગામિ માર્ગમાં આવે

છે. તેને (૩) સકૃદાગામિ માર્ગસ્થ અને

તે માર્ગમાં સ્થિર થયા બાદ (૪) સકૃદા-

ગામિ ફલસ્થ કહે છે. ત્યાર બાદ કામરાગ (કામ વાસના) અને પટિધ (ક્રોધ) આ બે સંયોજનોનો સંપૂર્ણ રીતે ઉચ્છેદ કરીને તે અનાગામિ માર્ગમાં આવે છે તેને (૫) અનાગામિ માર્ગસ્થ અને તેમાં સ્થિર થયા પછી (૬) અનાગામિ ફલસ્થ કહે છે. તે પછી રૂપરાગ (અલ્પલોકાદિ પ્રાપ્તિની ઇચ્છા) માન (અહંકાર) ઉદ્ભવ્ય (પ્રાંતયિતતા) અને અવિભ્જન (અવિદ્યા) આ બાકી રહેલાં પાંચ સંયોજનોનો સમૂળગો નાશ કરીને તે અર્હનમાર્ગમાં આવે છે. તેને (૭) અર્હનમાર્ગસ્થ અને તે માર્ગમાં સ્થિર થયા બાદ (૮) અર્હન ફલસ્થ કહે છે.

અનાગાર = ધર વિનાનો (ભિક્ષુ) (૨૦૭)

અનાત્મબુદ્ધિ = જુઓ ઉચ્છેદવાદ (૭૮૭)

અનાસ્રવ = આસ્રવ વિનાનો (જુઓ આસ્રવ) (૨૧૯)

અનિશ્ચિત = અનાશ્ચિત (૩૬૩)

અનુત્તર = અનુ+ઉત્તર-જેનાથી ઉત્તમ બીજો ન હોય તેવો (૧૭૯)

અનુપસ્યના = સમ્પન્ન દર્શન-અરાઅર જેવું તે (૫૪-૧૫૫)

અનુપાદિશેષનિર્વાણ = અર્હત થયા બાદ પશુ સ્વારીરિક દુઃખ વગેરે ઉપાધિ બાકી રહે છે. તે પશુ જેમાં નથી રહેતી તેવું નિર્વાણ, જે અર્હતને મૃત્યુ બાદ મળે છે. (૩૫૪)

અનુરોધ વિરોધ = રામ દ્વેષ (૩૬૨)

અભિગ્રેષ = “ જાણવા યોગ્ય ” [સંસારનું દુઃખ] (૫૫૮)

અભિનિવેશ = દુરાગ્રહ (૨૧૦)

અભ્યાસથી ભાવિત = અભ્યાસથી ઉન્નત થયેલું (૨૩)

અભ્યાહત = ભગ્ન (૫૮૧)

અરતિ = અસંગૃહ્યતા (૬૪૨)

અર્હત્ત્વ = જુઓ અનાગામિતા (૫૪ ૧૫૬)

અવદાન્ય = અનુદાર (૬૬૭)

અવિકત્થી = ગાંધી નહિ તેવો (૮૫૦)

અષ્ટાંગિક માર્ગ = સમ્યક્ દ્રષ્ટિ, સમ્યક્ સંકલ્પ, સમ્યક્ વાચા, સમ્યક્ કર્મોત્ત [કર્મ], સમ્યક્ આજીવ, સમ્યક્ વ્યાયામ, સમ્યક્, સ્મૃતિ અને સમ્યક્ સમાધિ

અસપતન = જેને ખીજો શત્રુ નથી એવો (૧૫૦)

અસંકોપ્ય = અસંકુલ્ય (૧૧૪૯)

અસિપત્રવન = તરવારના જેવાં તીક્ષ્ણ પાનવાળું વન (૧૭૭)

આચાર જોચર = આચાર એટલે વડીલ માણસો સાથે, સભામાં, નદીના કાંઠ ઉપર અને અન્ય જગ્યાએ સભ્યતાથી વર્તવું તે. અને જોચર એટલે વેચ્યા ન હોય, દારૂની દુકાન ન હોય, માળો ભાંડનાર લોકો ન હોય એવી વસતી. આવી જગ્યાએ બિલુને બિલા માટે જવાનું હોય.

સારો આચાર અને સારો ગોચર
સાચવનારને આચારસંપન્ન કહે
છે (૨૮૦)

આજન્ય = “ધોડો, હાથી વગેરે પાળેલાં જનવરોમાં સૌથી
શ્રેષ્ઠ જનવર” એવો મૂળ અર્થ છે. પરંતુ
‘પુરુષવ્યાધ’ ની પેઠે પુરુષાજન્ય જેવે સ્થળે
(પુરુષોમાં) શ્રેષ્ઠ એ અર્થમાં વપરાય છે (૫૨૮)

આઠવ્યક્તિ = જુઓ અનાગામિતા

આદાનવિરહિત = દાન ન લેનારો (૬૨૦)

આયતન = સ્થાન (ચક્ષુ, શ્રોત્ર, ઘ્રાણ, જિહ્વા, કાય અને
મન એ છ આધ્યાત્મિક આયતન છે.
અને રૂપ, સ્પર્શ, મંદ્ર, રસ, રપૃષ્ઠ્ય અને
ધર્મ એ છ બાહ્ય આયતન છે) (૩૭૩)

આર્જવ = ઋણુતા-સરળતા (૨૫૦)

આર્યમાર્ગપ્રાપ્ત = અષ્ટાંગિક આર્યમાર્ગપ્રાપ્ત (૭૦)

આલય = લોભ ઉત્પન્ન કરનાર વસ્તુ (૫૭૫)

આસ્રવ = (આસ્રવ પણ થાય છે) જુઓ ઓષ

આહાર = આહાર ચાર પ્રકારના છે. (૧) કષ્ઠલીકાર
જેને આપણે સામાન્ય રીતે આહાર કહીએ છીએ
તે (૨) ફક્સો રૂપરસાદિ વિષયોની સાથેના
મનનો સંપર્ક—સ્પર્શ (૩) મનોસંચેતના
અર્થાત્ મનના વ્યાપાર (૪) ચિક્ષ્ણાન ચિત્ત, મન

ઇહપરલોક = આ લોક અને પરલોક (૧)

ઉચ્છેદ = આત્મા નથીજ, અથવા મરણ પછી આ-
ત્માનો નાશ થવાનો છે એવો વાદ (૭૭૮)

ઉત્થાનશીલ = ઉઠામી (૧૮૭)

ઉત્સદ = (જુઓ શ્લોક ૫૧૫ ઉપરની નોંધ)

ઉપસંપદા = બૌદ્ધસંધર્માં પ્રવેશ કરવાનો વિધિ. જુઓ
બૌદ્ધસંધર્નો પરિચય પૃષ્ઠ. ૧૦ (પૃ. ૨૧)

ઉપાદાન = દદ થયેલી તૃષ્ણા (કામ, આત્મવાદ, દષ્ટિ,
શીલવ્રત) (૧૭૦)

ઉપોસથ = અપવાસનો દિવસ (જેવો કે વદ ૧૪, પૂર્ણિમા
અને બંને આઠમ) (૧૫૩)

ઋષિપતન = કાશીથી સાત માઈલ દૂર આવેલું વન જ્યાં
જુદે પ્રથમ ઉપદેશ કર્યો હતો (૬૮૪)

ઋષિસત્તમ = ઋષિઓમાં શ્રેષ્ઠ (૩૫૬)

ઓષ = પ્રવાહ—પૂર. માણસને તાણી જનારી તૃષ્ણાઓ.
કામ, ભવ, દષ્ટિ, અને અવિદ્યા. (કામ એટલે
ભોગ્ય વસ્તુની સ્પૃહા, ભવ એટલે પરલોકની
વાસના, દષ્ટિ એટલે કોઈ પંથનું—વાડાનું મમત્વ—
દુરાગ્રહ, અવિદ્યા એટલે અજ્ઞાન)

કલહાભિરત = કલહમાં આનંદ માનનારો (૨૭૬)

હુરધારા = અસ્માની ધારા (૬૭૪)

ક્ષેમદર્શી = નિર્વાણદર્શી (૮૦૬)

કામભવ = કામલોક (નરક, મનુષ્યલોક, દેવલોક વગેરે
કામોપભોગપ્રધાન લોક) (૧૭૬)

કામાલય = કામાસકિત (૧૭૭)

કાયમતાસ્મૃતિ = શરીરના બિનબિન ભાગો ઉપર
અશુભ ભાવના. જુઓ સમાધિમાર્ગ પા. ૫૬.

કૈટુભ = આ શબ્દનો અર્થ સંશયમ્ભસ્ત છે. અદ્વૈતચાકરો
તેની વ્યાખ્યા કવોનં ઉપકારકં સત્ત્વં એમ
આપે છે, જે છ વેદગોમાંના હંદઃશાસ્ત્રને લાગુ
પડે છે. (૧૦૨૦)

કેશ = પુનર્જન્મ અપાવનાર કર્મ (૫૨૫)

ગિરિવ્રજ = ‘પહાડોની વચમાં આવેલું ગોવાળોનું ગામ’
એવો શબ્દાર્થ થાય છે. એ રાજગૃહનું બીજું
નામ છે.

કવિ = ચામડીની કાંતિ (૧૯૪)

છિન્નગ્રંથિ = જેની ગ્રંથિઓ કપાઈ ગઈ છે તેવો. ગ્રંથિઓ
ચાર છે (૧) અભિજ્ઞા-પારકાના ધનની ઇચ્છા
(૨) વ્યાપાદ-પરદેષ (૩) સીલજ્ઞાતપરામાસો-
શીલ અને વ્રતથી-ઉપવાસ વગેરેથી મોક્ષ
મળી જાય છે એમ માનવું તે (૪) ધર્મસંન્યા-
ભિતિવેસો-હું કહું છું એ જ સાચું છે એવો
દુરાશ્રદ્ધ (૨૧૯)

જલહ્રદ = પાણીનો ધરો (૭૨૧)

જલ્પ = વાદવિવાદ (૫૯૫)

તથાગત = શુદ્ધ (૫૪-૨૦)

તથાગતશ્રાવક = તથાગતનો શ્રાવક (૫૪-૨૦)

ત્રસ = જંગમ (૬૨૯)

તાદગ્ભાવ = જીવન્મુક્તતા (૨૧૯)

ત્યાજ્ય = તજવા યોગ્ય (અહીં તૃણા) (૫૫૮)

દંડપ્રાપ્તી = જેનું બળ દાંડમાં સમાયેલું છે તેવો (૭૨)

દાન્ત = ઇન્દ્રિયોનું દમન કરનાર (૩૭૦)

દુર્વિનીત = ઉદ્ધત (૨૪૩)

દૌર્માનસ્ય = માનસિક દુઃખ (૧૧૦૬)

દ્વિપદશ્રેષ્ઠ = દ્વિપદો-મનુષ્યોમાં શ્રેષ્ઠ (શુદ્ધ) (૮૩)

ધર્મ = (અહીં) પદાર્થ (૭૯૩)

ધર્મોમાં પારંગત = (અહીં) કુશળ અને અકુશળ પદાર્થોના
જ્ઞાનવાળો (૧૧૦૫)

ધુરીણ = આગેવાન (૬૯૪)

નગરદ્વારનો રતંગ = નગરના દરવાજા ઉપર શત્રુસૈન્યનો

હાથી સીધો ધસારો ન કરી શકે માટે તેની

પાસે મજબૂત થાંભલો રાખવામાં આવતો તે (૨૨૯)

નહુત = દશ હજાર તેમજ અબજ (૬૭૭)

નિરય = નરક (૫૩૧)

નિરસન = દૂર કરવું તે (૩૬૪)

નિરામગંધ—જુઓ આમગંધ સુત પા. ૫૨

નિર્યાનિક = ખાત્રીથી મુક્તિમાર્ગે જનાર (૫૪-૧૫૫)

નીતિનો માર્ગ ન છોડનારો = (૯૩૪) અહીં અનીતિદં

નો અર્થ આમ લીધો છે, પણ ૧૦૫૩ શ્લોક

ઉપરની નોંધ જુઓ

પરમસંસારાવિમુક્તિ = ટીકાકાર આનો અર્થ આક્રિયન્ય
આયત । (જુઓ સમાધિમાર્ગ પૃષ્ઠ-૧૦૬) કરે
છે. પણ તેનો નિર્વાણ અર્થ લેવો ઠીક
લાંબે છે (૧૦૭૭)

પરિગ્રહ = (ગૃહસ્થ માટે) સ્ત્રી, ધન, સંપત્તિ વગેરે, (બિહુ
માટે) પાત્ર ચીવર વગેરે (૭૭૯)

પરિનિવૃત્ત = નિર્વાણ પામેલો (૩૫૯)

પર્વાય = પ્રકાર (પૃષ્ઠ-૨૧)

પાત્રચીવર = બિહુપાત્ર તેમજ સિંદુરને પહેરવાનાં કપડાં (પૃષ્ઠ-૧૮)
પાપાનુશ્રયી—અનુશ્રય માટે જુઓ શ્લોક ૧૪ ઉપરની
નોંધ

પાયસ = દૂધપાક (પૃષ્ઠ-૧૯)

પુરુષાજન્ય = (જુઓ આજન્ય)

પૃથગ્જન = ધર્મશાનના બોધ વિનાનો સામાન્ય માણસ (૮૧૬)

પોતાની જાતને = પંચરકંધરૂપી આત્માને (૫૦૨)

પ્રકંપ = ચંચળતા (પૃષ્ઠ-૧૬૧)

પ્રજલ્પ = શોકયુક્ત બડબડાટ (૫૯૨)

પ્રતીત્યસમુત્પાદ = કાર્યકારણપરંપરા (જુઓ ૩૮ મું સૂત્ર)

પ્રભૂતપ્રણ = વિપુલ પ્રણવાળો (૩૫૯)

પ્રમત્તબંધુ = પ્રમાદીનો સાથી (૪૩૦)

પ્રવાહ = (આ જગ્યાએ) પાંચ ઈન્દ્રિયો અને મન (૧૦૩૪)

પ્રવજ્યા = સંન્યાસ (પૃષ્ઠ-૨૧)

પ્રહિતાત્મા = ૯૯ સંકલ્પવાળો (પૃષ્ઠ-૨૧)

પ્રાતિભોક્ષ = વિનયગ્રંથમાં આપેલો બિહુ માટેનો નિષેધા-
ત્મક નિયમ (જુઓ બૌદ્ધસંઘનો પરિચય
ભાગ ૨.)

પ્રાપંચિક = પ્રપંચથી નીપજેલું

બંને અંત = શાશ્વતવાદ અને ઉચ્છેદવાદ (૧૦૪૦)

બ્રાહ્મનિધિ = મૈત્રી, કરુણા, મુદિતા, ઉપેક્ષા એ ચાર ભાવ-
નાઓ (જુઓ સમાધિમાર્ગ પૃ. ૬૭.) (૨૮૫)

ભવાભવ = શાશ્વતવાદ અને ઉચ્છેદવાદ (૭૭૬)

ભાવનીય = (આ જગાએ) શુદ્ધે બતાવેલો અષ્ટાંગિક
માર્ગ (૫૫૮)

બેસર = ફૂર (૨૪૭)

ભૂચહા = મર્જાદાતી (૬૬૪)

મધ્ય = (આ જગાએ) શુદ્ધનો અષ્ટાંગિક માર્ગ (જુઓ
'બંને અંત'. આત્મા છે એમ પણ નથી, અને
નથી એમ પણ નથી-પરંતુ આત્મા કર્મ
પ્રમાણે બદલાનારો છે, માટે અનાસક્ત થઈને
સત્કર્મનું અખંડિત આચરણ કરવું એ જ મનુ-
ષ્યનું શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય છે (૧૦૪૦)

મહોધ = મોટો પ્રવાહ (જુઓ ઓધ) (૪)

મારિષ = એક આદરસૂચક સંબોધન (૬૮૨)

મિત્રસંપદા = ઉત્તમ મિત્રોનો સહવાસ (૪૭)

મૂર્ધાધિપાત = માથું ફેટવું તે (૯૬૬)

મૌનાહં = મૌન સંભાળવાને યોગ્ય (૭૨૭)

રતિ = સુખોપભોગના પદાર્થોમાં આસક્તિ (૬૪૨)

રથર્ષભ = રથવાગાઓમાં શ્રેષ્ઠ (૩૦૩)

વનગુદ્મ = ગીચઝાડી (૨૩૩)

વસ્તુજ્ઞત = વસ્તુઓનો સમૂહ (૧૦)

વિતર્ક = કામ, વ્યાપાદ, વિહિંસા. આને જ મિથ્યા સંકલ્પ
પણ કહે છે (૧૧૦૬)

વિરક્ત થવું = (અહીં) દ્વેષ કરવો (૮૧૩)

વિરત ન થવું = દ્વેષ ન કરવો (૯૧૪)

વીતધૂમ = વીતકલેશ (૧૦૪૪)

વૃષલક = ચાંડાળ (૫૪-૨૮)

શાશ્વતવાદ = આત્મા મરણોત્તર શાશ્વત જ છે, તેના

ઉપર કર્મનું પરિણામ થવું નથી એવી દષ્ટિ (૭૭૮)

શ્વાસ્તા = ગુરુ (૩૧)

શીલવ્રત = શ્રમણ સંન્યાસીના આચાર અને વ્રતો (૭૮૨)

શૈક્ષ = શિક્ષાયોગ્ય. આ પારિભાષિક શબ્દ છે. સર્વ

સામાન્ય માણસો પૃથગ્જન કહેવાય છે. સોતા-

પત્તિમગ્ન (જુઓ અનાગામિતા) જેને પ્રાપ્ત થયો

છે તે આર્ય છે અને આર્ય અર્હત ફળ પ્રાપ્ત

કરે. ત્યાં સુધી શૈક્ષ કહેવાય છે. અર્હત ફળ

મળ્યા પછી તેને શિક્ષાની જરૂર રહેતી નથી (૯૭૦)

શ્રદ્ધાવિમુક્ત = શ્રદ્ધાદ્વારા મુક્ત થયેલો (૧૧૪૯)

શ્રમણક = હલકો શ્રમણ (૫૪-૨૮)

શ્રેષ્ઠ = શ્રેષ્ઠ-નિર્વાણને જાણનાર (૨૩૪)

- શ્રેષ્ઠ = શ્રેષ્ઠ-ધર્મનું દાન કરનાર
 શ્રેષ્ઠ લાવનાર = ધર્મનું જ્ઞાન પૃથ્વી ઉપર લાવનાર
 શ્રોતાવધાન = શ્રદ્ધા અને પ્રશ્નાપૂર્વક સાંભળવું તે (૩૨૨)
 સત્કાયબુદ્ધિ = દેહમાં આત્મા છે એવી બુદ્ધિ (૭૬૧)
 સસનિષ્ક્રમ = જેનો નિષ્ક્રમ-સંસારત્યાગ સાચો છે તેવો (૫૪૨)
 સપરિગ્રહ = કુટુંબી (૩૯૩)
 સમંતયક્ષુ = સર્વ જાણનાર (૩૭૮)
 સંયોજન = બંધન. તે દશ છે (જુઓ અનાગામિતા)
 સંવેગ = વૈરાગ્યનું કારણ
 સંસ્કાર = વાસના (૩૭૨)
 સ્નાતક = જુઓ શ્લોક ૫૨૧
 સ્વાધ્યાયસંપન્ન = વેદવાદ્મયમાં પારંગત

શુદ્ધિપત્ર

જ્યાં ' પૃષ્ઠ ' એમ સાથે જણાવ્યું નથી ત્યાંનો અંક
શ્લોકની સંખ્યા જણાવે છે.

સ્થળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫	ફળ	ફૂલ
૩૬	સ્નેહ જ	સ્નેહજ
૪૨	પ્રતિબંધ	પ્રતિબંધરહિત
૪૭	શુદ્ધ અને	શુદ્ધ અન
૪૭	કરવા યોગ્ય	કરવાવાળા
પૃષ્ઠ ૪૮	ચૂકળવગ્ન	ચૂળવગ્ન
૨૩૭ } ૨૩૮ }	કરીશ	કરીશું
૨૫૭	નિષ્પાંપ	નિષ્પાપ
૩૧૯	જેસતી	જેસથી
૪૦૨	વર્ષાઋતુ	વર્ષાકાળ
૪૨૦	જાતવાળા	જાતવાંત
૪૨૧	જાતે	જાત
૪૨૧	તેટલું	તેટલી
૪૨૨	ગણુનો	ગણાતો
૪૩૧	તારે	મારે (નમુચિએ)
૪૩૪	પ્રસામાં વૃદ્ધિ થાય છે	માનુંચિત્ત પ્રસન્ન થાય છે

૪૪૫	પ્રમત	અપ્રમત
સ્થળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
પૃષ્ઠ ૯૫	ચીવર રાખીને	ચીવર ઓઢીને
(સામાન્ય રીતે વસ્ત્ર બંને ખભે ઓઢેલું હોય. પરંતુ નમસ્કાર કરતાં બંને હાથ ખુલ્લા રહે માટે વસ્ત્ર એક બાજુ બગલ નીચેથી લઈ સામે ખભે નાખવામાં આવે છે.)		
પૃષ્ઠ ૯૬	આટોપીને	આટોપીને, આસનથી ઊઠીને
૪૬૫	તેને	તેમને
૪૬૬	કરે છે,	કરે છે તેણે
૪૬૭	કરનારો હોય	વર્તે
૪૬૮	પુરાડાશ	પુરોડાશ
૪૭૩	”	”
૪૭૪	”	”
૪૭૫	ક્ષયથી	ક્ષય કરવાથી
પૃષ્ઠ ૧૦૨	તે ધર્મ માર્ગે	તે ધર્મ માર્ગે મેળવેલ,
	ઉપાર્જિત	ધર્મ માર્ગે ઉપાર્જિત
પૃષ્ઠ ૧૦૩	તે માધ	પછી તે માધ
૪૮૩	પૂર્ણ પાલન કરનારા	પૂર્ણ પાલન કરનારા ક્ષીણાશ્રવ
૪૮૬	પરલોકમાં લઈ જવા માટે	પરલોક માટે
પૃષ્ઠ ૧૦૭	લગાવ	લગવાન
,, ટિપ્પણ	દીધ નિકાય	દીધ નિકાય

	”	”	તિસ્સોવિદ્યા	તિસ્સોવિદ્યા
પૃષ્ઠ ૧૦૮			કહીને	કહીને સભિય પરિવ્રાજકને
૫૨૨			બધાં	બધા
૫૩૭			માન, ક્રોધ	માન, લોભ, ક્રોધ
પૃષ્ઠ ૧૧૫			ખભે રાખીને	ખભે કરીને
			(જુઓ ઉપર પૃષ્ઠ ૯૫ વાળી શુદ્ધિ)	
૫૩૯			અહંન છો	અહંન, સમ્યક્ સંજુદ છો.
પૃષ્ઠ ૧૧૮			ઐષ	ઐષ,
પૃષ્ઠ ૧૧૯			કેણિય બ્રાહ્મણે	કેણિય જટિલે
પૃષ્ઠ ૧૨૭			રાખીને	કરીને (જુઓ ઉપર પૃષ્ઠ ૯૫ વાળી શુદ્ધિ)
૬૬૪			નરકજૂગામી	નરકગામી
૬૬૭			લોખંડી ખીલા	તીક્ષ્ણધારવાળા
				લોખંડી ખીલા
૬૯૮			મુનિપ્રવર માટે	મુનિપ્રવરને
૭૦૫			તેઓ હું	તેઓ તેવો હું
૭૦૯			સંતુષ્ટ થઈને	સંતુષ્ટ થઈને ઝાડ નીચે
૭૧૦			મુલાકાત	મેટ
૭૩૩			સમ્યગ્જ્ઞાનને લીધે	સમ્યગ્જ્ઞાન મેળવીને
૭૪૧			પ્રવળ્યા	પ્રવળ્યા
પૃષ્ઠ ૧૬૦			એક અનુપચ્ચના	એ એક અનુપચ્ચના
૭૫૩			અનુપાદન	અનુપાદન
પૃષ્ઠ ૧૬૫			પ્રકંપ	પ્રકંપ, ચલિત
”			રૂપાવચર,	રૂપાવચર, સત્ય,

સ્થળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭૮૬	સાંપ્રદાયિકતા	સાંપ્રદાયિકતા
૭૯૫	જેણે	જે બ્રાહ્મણે
૮૪૨	પરિસ્થિતિમાં	પ્રકારમાં
૮૫૦	અવિતત્થી	અવિકત્થી
૮૫૫	સ્મૃતિમાન	સદ્દોષિત સ્મૃતિમાન
૮૫૭	અપેક્ષારહિત	કામોપભોગોમાં અપેક્ષારહિત
૯૦૧	ન અવલંબી રહેતાં	અવલંબીને
૯૧૬	તેનો સમૂળગો	પ્રજાવડે તેનો સમૂળગો
૯૩૪	અજ્ઞેય	જ્યજ્ઞાલી અને અજ્ઞેય
„	ન છોડનારો, ધર્મ	ન છોડનારો ધર્મ
૯૩૯	દોડાદોડી	સર્વ વિશ્વામાં દોડાદોડી
૯૬૨	ઉત્સાહી	કુશળ
૫૪ ૨૦૯	ગુહર્ક	ગુહર્ક, કુર્ક
૯૭૭	તીર ઉપર	તીર ઉપર તે
૧૦૦૨	ધર્મથી	ધર્મ-થી
૧૦૦૬	પ્રેતગ્રુ	મેતગ્રુ
૧૦૧૦	તે	તે સર્વ
૧૦૧૨	સેતવ્ય	સેતવ્ય
૧૦૪૧	કામોપભોગો	કામોપભોગો
૧૦૬૪	માણુસને	સશયત્રસ્ત માણુસને
૧૦૬૫	કે બ્રહ્મન	હે બ્રહ્મન કૃપા કરીને
૧૦૭૫	(ઘોતક-)	(રદકરો)

